

HUSNE AKHLAQ (HINDI)

हुक्मे अब्द्युलाक़ के फ़ज़ाइल पर
मुश्तमिल 200 मुक्तनद़ अहादीस का मज़ਮूआ

مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ

तर्जमा बनाम

हुक्मे अब्द्युलाक़

-: مُعَالِلِف :-

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَكْبَرِ
हज़रते सव्यदुना इमाम अबू क़ासिम सुलैमान बिन अहमद तबरानी

(अल मुतवफ़ा 360 हि.)

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوٰةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ النَّبِيِّنَ طَ
آمَّا بَعْدُ فَأَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ السَّيِّطِنِ الرَّجِيمِ طِبِّسِمُ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ط

کیتاب پढنے کی دعاء

اجڑ : شیخے تریکت، امریر اہلے سُنّت، بانیوں دا' وتو اسلامی، ہجراتے اعلیٰ اماما مولانا ابوبیل محدث ایلیاس اعضا کا دری رجھی دیکھائیں
دامت برکاتہم العالیہ

دینی کیتاب یا اسلامی سبک پढنے سے پہلے جل میں دی ہر دعا پढ لیجیے اے شاء اللہ علیہ بولیں جو کوئی پڑنے یاد رہے گا । دعا یہ ہے :

اللّٰهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا حِكْمَتَكَ وَإذْشِّرْ
عَلَيْنَا رَحْمَتَكَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْأَكْرَامِ

ترجمہ : اے اعلیٰ ! ہم پر ایکم کے دروازے خوال دے اور ہم پر
اپنی رہمات ناجیل فرماؤ ! اے اعضا (مشترف ج ۱ ص ۴ دار الفکر بیروت)

نوٹ : ابکل آپکی ایک بار دوڑ دشمن پڑ لیجیے ।

تالیبے گرم مداری
و بکاری
و مانیکر

13 شاہراہ مکران 1428ھ.

کیامت کے روزِ حسرت

فرماں مسٹر فا : سب سے جیسا دا حسرت کیامت کے دن اس کو ہوگی جسے دنیا میں ایکم کا رسالہ میلاد مگر اس نے ایکم کا رسالہ ن کیا اور اس شاخہ کو ہوگی جس نے ایکم کا رسالہ کیا اور دوسروں نے تو اس سے سون کر نپڑا ٹھاٹا لیکن اس نے ن ٹھاٹا (یا' نی اس ایکم پر ابھی ن کیا) । (تاریخ دمشق لابن عساکر ج ۱ ص ۲۸۰ دار الفکر بیروت)

کیتاب کے خریدار موت و جہہ ہوئے

کیتاب کی تباہی میں نعمانی خریداری ہو یا سفہاٹ کام ہوئے یا باڈنڈگ میں
آگے پیٹھے ہو گئے ہوئے تو مکتبہ تکمیل مداری سے رجوع فرمائیے ।

پیشکش : مراجیل سے اعلیٰ مداری نتکمیل ایلیم ایسا (دا' وتو اسلامی انڈیا)

ટ્રાન્સલેશન ડિપાર્ટમેન્ટ (દા'વતે ઇસ્લામી ઇન્ડિયા)

યેહ રિસાલા “હુસ્ને અખ્લાકુ”

મજાલિસે અલ મરીનતુલ ઇલ્મિયા (દા'વતે ઇસ્લામી ઇન્ડિયા) ને ઉર્દૂ જગતના મધ્યમે મુરત્તબ કિયા હૈ। ટ્રાન્સલેશન ડિપાર્ટમેન્ટ (દા'વતે ઇસ્લામી) ને ઇસ રિસાલે કો હિન્દી રસ્મુલ ખત્તમાં મનુષ્યની માર્ગદર્શિકા દે કરે પેશ કિયા હૈ ઓર મક્તબતુલ મરીના સે શાએઅં કરવાયા હૈ।

ઇસ રિસાલે મનુષ્યની માર્ગદર્શિકા દે કરે પેશ કરવાયા હૈ ઓર મક્તબતુલ મરીના સે શાએઅં કરવાયા હૈ।

હુસ્નુફુ કી પહચાન

ફ = ફ	પ = ફ	ભ = ફ	બ = ફ	અ = ફ
સ = ત	ઠ = ત	ટ = ત	થ = ત	લ = ત
હ = ર	છ = ર	ચ = ર	ઝ = ર	જ = ર
ચ = ત	ઢ = ત	ધ = ત	દ = ત	ખ = ત
જ = ર	દ = ર	ઝ = ર	ર = ર	ઝ = ર
જ્ઞ = શ	સ = સ	શ = શ	સ = શ	જ્ઞ = શ
ફુ = વ	ગ = વ	અ = વ	જ = વ	ત = વ
ચુ = ક	ગુ = ક	ખુ = ક	ક = ક	કુ = ક
હુ = ત	બ = ત	ન = ત	મ = ત	લ = ત
ઇ = ઈ	ઇ = ઈ	ऐ = ઈ	ए = ઈ	ય = ઈ

રાબિતા : ટ્રાન્સલેશન ડિપાર્ટમેન્ટ (દા'વતે ઇસ્લામી ઇન્ડિયા)

મક્તબતુલ મરીના, સિલેક્ટેડ હાઉસ, અલિફુ કી મસ્જિદ કે સામને,
તીન દરવાજા, અહુમદાબાદ - 1, ગુજરાત

MO. 9898732611 • Email : hind.printing92@gmail.com

પેશકરણ : મજાલિસે અલ મરીનતુલ ઇલ્મિયા (દા'વતે ઇસ્લામી ઇન્ડિયા)

ہۇكىم ئاخىللاك كەن فەزىيەل
پاڭ مۇشتەمىل 200 مۇكتەنەد ۋەھا دەپسە كەن ماجمۇ آپا

مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ

تَرْجِمَةُ بَنَامَةِ

ہۇكىم ئاخىللاك

-:- مُعَالِلَفُ :-

هِجَرَتَ سَيِّدِي دُونَا إِمَامَ

ابُو كَاسِم سُلَيْمَانَ بْنَ اَبِي هَمَدِ تَبَرَانِي عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَكْرَبِ

(اَلْ مُتَوَفِّ 360)

-:- پەشکەش :-

مَجَالِسِ اَلْمَدِينَتُولِ اِلْلِمَى (دا'ۋاتے اِسْلَامِي اِنْدِيَا)

-:- ناشير :-

مَكْتَبَتُولِ مَدِينَةِ

الصلوة والسلام عليك يا رسول الله وعليك يا صاحب يا حبيب الله

نام کیتاب : مکارم الاخلاق

ترجما بناام : ہُوْسْنے اَخْلَاقُ

مُعَالِلَفُ : هَجَرَتِهِ سَيِّدُ الْمُرْسَلِينَ عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَكْبَرِ
بَيْنَ أَهْمَادِ تَبَرَّانِي

مُتَرْجِمَيْنَ : مَدْنَى عَلَمَةُ (شَوَّابِ تَرَاجِيمِ كُوتُوب)

سینے تَبَرَّانِي : سَفَرُولِ مُعَذَّبِ 1445ھ. بِ مُعَاوِيَةِ سِتَّمْبَرِ 2023ء.

تَرْدِيَقُ نَامَةٍ

تاریخ : 6 جُولِ ہیجَّاتِلِہ رَامَ، 1430ھ.

ہوا لَا : 165

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد المرسلين وعلى الله واصحابه اجمعين

تسدیک کی جاتی ہے کہ کیتاب ”مکارم الاخلاق“ کے
उردू ترجیمے

”ہُوْسْنے اَخْلَاقُ“

(مَتَّبُوْا : مَكْتَبَتُ الْمَدِيْنَةِ) پر مَجَالِسِ تَفْتَیْشِ كُوْتُوبَةِ رَسَالَةِ
کی جانیب سے نَجَرِے سَانِی کی کوشاش کی گई ہے۔ مَجَالِسِ نے اسے مَتَّالِبَۃِ
وَ مَفَاهِیِمَ کے اَتِیَّبَار سے مَکْدُورَ بَرَ مُلَاهِجَ کر لیا ہے اَلَبَّتَّا
کَمْپُوْزِیْشنِ یا کیتابت کی گُلَتِیَّوں کا جِیْمَمَا مَجَالِسِ پر نہیں ।

مَجَالِسِ تَفْتَیْشِ كُوْتُوبَةِ رَسَالَةِ
(دَا'وَتَهِ ڈُسْلَامِی)

24-11-2009

مَدْنَى ڈِلْتَجَا : کیسی اُور کو یہ کیتاب چاپنے کی یَاجِزَت نہیں ।

پَشْكَرْشَ : مَجَالِسِ اَلَّا مَدِيْنَتُ الْمَدِيْنَةِ ڈِلْمَعْیَا (دَا'وَتَهِ اِسْلَامِیِ اِنْدِیَا)

फैहरिस्त

मज़ामीन	सफ़हा	मज़ामीन	सफ़हा
इस किताब को पढ़ने की नियतें	3	मुसलमानों की खैर ख्वाही की फ़ृज़ीलत	36
अल मदीनतुल इल्मय्या का तआरुफ़	4	दिल की पाकीज़गी और मुसलमानों के	
पहले इसे पढ़ लीजिये	6	कीने से बचने की फ़ृज़ीलत	37
तआरुफ़ मुसनिफ़	10	लोगों में सुल्ह कराने की फ़ृज़ीलत	40
तिलावते कुरआने मजीद, ज़िक्रुल्लाह की कसरत, ज़बान के कुफ़्ले मदीना, मसाकीन से महब्बत और इन की हम नशीनी के फ़ज़ाइल	14	अदाएगिये हुक्म की फ़ृज़ीलत मज़लूम की मदद करने की फ़ृज़ीलत ज़ालिम को जुल्म से रोकने का बयान नादान को रोकने का बयान	41 41 42 42
हुस्ने अख्लाक़ की फ़ृज़ीलत	15	मुसलमानों की मदद और इन की ज़स्तरत	
नर्म मिजाजी, खुश अख्लाकी और आजिज़ी की फ़ृज़ीलत	19	पूरी करने की फ़ृज़ीलत किसी की परेशानी दूर करने की फ़ृज़ीलत	43 47
लोगों से ख़न्दा पेशानी से मिलने की फ़ृज़ीलत	20	कमज़ेरों की कफ़लत करने की फ़ृज़ीलत	49
मुसलमान भाई के लिये मुस्कुराने की फ़ृज़ीलत	21	यतीमों की कफ़लत करने की फ़ृज़ीलत	51
नर्मी और बुर्दबारी की फ़ृज़ीलत	22	लावारिस बच्चों की तर्बियत और इन के	
सब्र व सखावत की फ़ृज़ीलत	24	बड़े होने तक इन पर ख़र्च करने की फ़ृज़ीलत	55
गुस्से के बक्त खुद पर क़ाबू पाने की फ़ृज़ीलत	26	हुस्ने सुलूक की फ़ृज़ीलत	55
रहूम और नर्म दिली की फ़ृज़ीलत	27	अच्छे आ'माल करने की फ़ृज़ीलत	59
गुस्सा पी जाने की फ़ृज़ीलत	30	मुसलमान पर जुल्म करने की मज़म्मत	60
लोगों से दर गुज़र करने की फ़ृज़ीलत	32	मुसलमान भाई की जाइज़ सिफारिश	

मज़ामीन	सफ़हा	मज़ामीन	सफ़हा
करने की फ़ृज़ीलत	62	उलमा के लिये मज़ालिस कुशादा करने की फ़ृज़ीलत	69
मुसलमान की इज़्जत का तहफ़कुज़ और इस की मदद करने की फ़ृज़ीलत	64	मुसलमान भाई को तक्वा पेश करने की फ़ृज़ीलत	70
लोगों से महब्बत करने की फ़ृज़ीलत	66	खाना खिलाने की फ़ृज़ीलत	71
राहे खुदा में मदद करने की फ़ृज़ीलत	66	मुसलमान भाई को लिबास पहनाने की फ़ृज़ीलत	86
हाज़िरी की मदद करने और रोज़ा इफ़्तार करने की फ़ृज़ीलत	67	हमसाए के हुकूक का बयान	87
छोटों पर शफ़क़त, बड़ों की इज़्जत और उलमा का एहतिराम करने की फ़ृज़ीलत	68	माख़ज़े मराजेभ़	91
		❖.....❖.....❖	

﴿....नेकियों का ज़ख़्मीरा....﴾

मीठे मीठे इस्लामी भाइयो !

अल्लाहُ عَزَّ وَجَلَّ व रसूलُ ﷺ की खुशनूदी के
हुस्ल और बा किरदार मुसलमान बनने के लिये “दा’वते इस्लामी” के
इशाअ्रती इदरे मक्तबतुल मदीना से “मदनी इन्डिया” नामी रिसाला
हासिल कर के इस के मुताबिक़ ज़िन्दगी गुज़ारने की कोशिश कीजिये ।
और अपने अपने शहरों में होने वाले दा’वते इस्लामी के हफ़्तावार
सुन्नतों भरे इजतिमाअ़ में पाबन्दिये वक्त के साथ शिर्कत फ़रमा कर ख़ूब
ख़ूब सुन्नतों की बहारें लूटिये । दा’वते इस्लामी के सुन्नतें सीखने सिखाने
के लिये बे शुमार मदनी क़ाफ़िले शहर ब शहर, गाउं ब गाउं सफ़र करते रहते
हैं आप भी सुन्नतों भरा सफ़र इख़िलायार फ़रमा कर अपनी आखिरत के लिये
“नेकियों का ज़ख़्मीरा” इकट्ठा करें । (رَبِّكَمْ لَهُ الْأَعْلَمُ) आप अपनी ज़िन्दगी
में हैरत अंगेज़ तौर पर “मदनी इनकिलाब ” बरपा होता देखेंगे ।

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ
أَمَّا بَعْدُ فَاعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ طِبِّسِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ طِبِّسِ

“ଆଳଛେ ଆଳଲାକ୍ଷ ଅପବାଞ୍ଜୀ” କେ 14 ହୁରୁଫ୍ କୀ
ନିସ୍କତ ସେ ଇସ କିତାବ କୋ ପଢନେ କୀ “14 ନିୟତେ”

يٰ أَيُّهُمْ مِنْ خَيْرٍ مَنْ عَمِلَهُ : صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰيهِ وَسَلَّمَ
يَا'ନୀ ମୁସଲମାନ କୀ ନିୟତ ଉସ କେ ଅମଲ ସେ ବେହତର ହୈ ।”

(المعجم الكبير للطبراني بالحديث: ٥٩٤٢، ج ٦، ص ١٨٥)

ଦୋ ମଦନୀ ଫୂଲ :

- 《1》ବିଗେର ଅଚ୍ଛି ନିୟତ କେ କିସି ଭୀ ଅମଲେ ଖେର କା ସଵାବ ନହିଁ ମିଲତା ।
- 《2》ଜିତନୀ ଅଚ୍ଛି ନିୟତେ ଜିଯାଦା, ଉତନା ସଵାବ ଭୀ ଜିଯାଦା ।

《1》ହର ବାର ହମ୍ଦ ବ 《2》ସଲାତ ଔର 《3》ତଅବ୍ବୁଜ୍ ବ
《4》ତସମ୍ମିଆ ସେ ଆଗାଜ୍ କରୁଣ୍ଗା (ଇସି ସଫହା ପର ଊପର ଦୀ ହୁଇ ଦୋ
ଅରବୀ ଇବାରାତ ପଢ଼ ଲେନେ ସେ ଚାରେ ନିୟତୋ ପର ଅମଲ ହୋ ଜାଏଗା) ।
《5》କୁରାନୀ ଆୟାତ ଔର 《6》ଅହାଦୀସେ ମୁବାରକା କୀ ଜିଯାରତ କରୁଣ୍ଗା
《7》ରିଜାଏ ଇଲାହାହି କେ ଲିଯେ ଇସ କିତାବ କା ଅବ୍ଵଲ ତା ଆଖିର ମୁତାଲାଅକରୁଣ୍ଗା ।
《8》ହୃତଳ ଵସତି ଇସ କା ବା କୁଜୁ ଔର କିବ୍ଲା ରୁ ମୁତାଲାଅକରୁଣ୍ଗା ।
《9》ଜହାନ ଜହାନ “ଆଲାହା” କା ନାମେ ପାକ ଆଏଗା ବହାନୁ
ଔର 《10》ଜହାନ ଜହାନ “ସରକାର” କା ଇସମେ ମୁବାରକ ଆଏଗା ବହାନୁ
ପଦ୍ଧଂଗା । 《11》(ଅପନେ ଜାତି ନୁସଖେ ପର) ଇନ୍ଦଜ୍ଜରତ ଖାସ
ଖାସ ମକାମାତ ପର ଅନ୍ଦର ଲାଇନ କରୁଣ୍ଗା 《12》ଦୂସରୋ କୋ ଯେହ କିତାବ ପଢନେ
କୀ ତରଗୀବ ଦିଲାଊଙ୍ଗା । 《13》ଇସ ହଦୀସେ ପାକ “تَهَادُوا تَحَابُوا”
ଏକଦୂସରେ କୋ ତୋହଫା ଦୋ ଆପସ ମେଂ ମହବ୍ବତ ବଢ଼େଗୀ । (١٧٣١)
ପର ଅମଲ କୀ ନିୟତ ସେ (ଏକ ଯା ହସ୍ବେ ତୌଫିକ୍) ଯେହ କିତାବ ଖରୀଦ କର
ଦୂସରୋ କୋ ତୋହଫତନ ଦୂଂଗା । 《14》କିତାବତ ଵଗେରା ମେଂ ଶରଇଁ ଗୁଲତି ମିଲି ତୋ
ନାଶିରିନ କୋ ତହରିରି ତୌର ପର ମୁତାଲଅ କରୁଣ୍ଗା ।

(ମୁସନିଫ ଯା ନାଶିରିନ ଵଗେରା କୋ କିତାବୋ କୀ ଅଗ୍ଲାତ ସିର୍ଫ୍ ଜବାନୀ ବତାନା ଖାସ ମୁଫିଦ ନହିଁ ହେତା)

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الرُّسُلِيْنَ
أَمَّا بَعْدُ فَاعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ طِبِّسِمُ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ط

અલ મર્દીનતુલ ઇલ્મવ્યા

अज़ : शैखे तरीक़त, अमरीरे अहले सुन्नत, आशिके आ'ला हज़रत, बानिये दा'वते इस्लामी हज़रते अल्लामा मौलाना अबू बिलाल मुहम्मद इल्यास अन्नार क़ादिरी रज़वी ज़ियार्फ़ العَالِيَّهُ بِرَكَاتِهِمُ الْعَالِيَّهُ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى احْسَانِهِ وَبِفَضْلِ رَسُولِهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

तब्लीगे कुरआनो सुन्नत की गैर सियासी तहरीक “दा'वते इस्लामी” नेकी की दा'वत, एहयाए सुन्नत और इशाअते इल्मे शरीअत को आम करने का अऱ्मे मुसम्मम रखती है, इन तमाम उम्र को ब हुस्नो खूबी सर अन्जाम देने के लिये मुतअ़द्दिद मजालिस का कियाम अमल में लाया गया है जिन में से एक मजालिस “અલ મર્દીનતુલ ઇલ્મવ્યા” भी है जो दा'वते इस्लामी के उलमा व मुफ़ितयाने किराम كَرَّهُمُ اللَّهُ تَعَالَى पर मुश्तमिल है, जिस ने ख़ालिस इल्मी, तहकीकी और इशाअती काम का बीड़ा उठाया है। इस के मुन्दरिजए जैल छे शो'बे हैं :

﴿1﴾ શો'બએ કુતુબે આ'લા હજ़રત	﴿2﴾ શો'બએ દર્સી કુતુબ
﴿3﴾ શો'બએ ઇસ્લાહી કુતુબ	﴿4﴾ શો'બએ તરાજિમે કુતુબ
﴿5﴾ શો'બએ તપ્તીશે કુતુબ	﴿6﴾ શો'બએ તખ્રીજ

“अल मदीनतुल इलिमय्या” की अव्वलीन तरजीह सरकारे आ’ला हज़रत, इमामे अहले सुन्नत, अज़्जीमुल बरकत, अज़्जीमुल मर्तबत, परवानए शम्पूरिसालत, मुजह्दिदे दीनो मिल्लत, हामिये सुन्नत, माहिये बिदअ़त, आलिमे शरीअ़त, पीरे तरीकत, बाइसे खैरो बरकत, हज़रते अल्लामा मौलाना अलहाज अल हाफिज़ अल कारी शाह इमाम अहमद रज़ा ख़ान عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمَنِ की गिरां मायह तसानीफ़ को असरे हाजिर के तकाज़ों के मुताबिक़ हत्तल वस्अ सहल उस्लूब में पेश करना है। तमाम इस्लामी भाई और इस्लामी बहनें इस इल्मी, तहकीकी और इशाअ़ती मदनी काम में हर मुमकिन तआवुन फ़रमाएं और मजालिस की तरफ़ से शाएअ़ होने वाली कुतुब का खुद भी मुतालआ फ़रमाएं और दूसरों को भी इस की तरगीब दिलाएं।

अल्लाह “दा’वते इस्लामी” की तमाम मजालिस ब शुमूल “अल मदीनतुल इलिमय्या” को दिन ग्यारहवीं और रात बारहवीं तरक्की अत़ा फ़रमाए और हमारे हर अमले खैर को ज़ेवरे इख़लास से आरास्ता फ़रमा कर दोनों जहां की भलाई का सबब बनाए। हमें ज़ेरे गुम्बदे ख़ज़रा शहादत, जन्नतुल बक़ीअ़ में मदफ़न और जन्नतुल फ़िरदौस में जगह नसीब फ़रमाए।

امين بجاہ الیٰ الامین علی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسَلَّمَ

रमज़ानुल मुबारक 1425 हि.

پھلے ڈسے پढ لیجیئے !

एक शख्स ने हुजूर नबिये पाक, साहिबे लौलाक, सय्याहे
अफ़्लाक से صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ हुस्ने अख़्लाक के मुतअُल्लिक
सुवाल किया तो आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने येह आयते मुबारका
तिलावत फ़रमाई :

**خُذِ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ
وَاْعُرْضْ عَنِ الْجُهْلِينَ**

(١٩٩: الاعراف)

तर्जमए कन्जुल इमान : ऐ
महबूब मुआफ़ करना इख्तियार
करो और भलाई का हुक्म दो और
जाहिलों से मुंह फेर लो ।

फिर इरशाद फ़रमाया : “हुस्ने खुल्क येह है कि तुम क़तए
तअल्लुक करने वाले से सिलए रेहमी करो, जो तुम्हें महरूम करे उसे
अ़ता करो और जो तुम पर जुल्म करे उसे मुआफ़ कर दो ।”⁽¹⁾

ہज़रत سَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ دुना अब्दुल्लाह बिन मुबारक
फ़रमाते हैं कि “ख़न्दा पेशानी से मुलाक़ात करने, ख़ूब भलाई करने
और किसी को तक्लीफ़ न देने का नाम हुस्ने अख़्�ाक हैं ।⁽²⁾

प्यारे और मोहतरम इस्लामी भाइयो ! हमारे प्यारे आक़ा,
मदीने वाले मुस्तफ़ा की तशरीफ़ आवरी का
एक और मक्सद येह भी है कि लोगों के अख़्�ाक व मुआमलात
को दुरुस्त करें । उन के अन्दर से बुरे अख़्�ाक की जड़ें उखाड़ें और

١.....احياء علوم الدين، كتاب رياضة النفس.....الخ، بيان فضيلة حسن الخلق.....الخ،

ج ۳، ص ۶۱.

٢.....سنن الترمذى، كتاب البر والصلة، باب ماجاء فى حسن الخلق، الحديث: ٢٠١٢:

ج ۳، ص ٤٠٤.

इन की जगह बेहतरीन अख़्लाक़ पैदा करें। चुनान्वे, आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने अपने कौल व अ़मल से तमाम अच्छे अख़्लाक़ की फ़ेहरिस्त मुरत्तब फ़रमाई और पूरी ज़िन्दगी और ज़िन्दगी के तमाम शो'बों पर इसे नाफ़िज़ किया और हर तरह के ह़ालात में इन पर कारबन्द रहने की हिदायत की।

हुस्ने अख़्�ाक़ की ने 'मत सिर्फ़ सआदत मन्दों का हिस्सा है और **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ का ख़ासुल ख़ास इन्भाम है और हुस्ने अख़्�ाक़ में हुस्न ही हुस्न है जब कि बद अख़्लाक़ी में कराहिय्यत ही कराहिय्यत है। किसी ने क्या ख़ूब कहा है :

है फ़लाहो कामरानी नर्मी व आसानी में

हर बना काम बिगड़ जाता है नादानी में

जेरे नज़र रिसाला "हुस्ने अख़्�ाक़" दुन्याए इस्लाम के अज़ीम मुह़दिस हज़रते सय्यिदुना इमाम अबू क़ासिम सुलैमान बिन अहमद त़बरानी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَعَلِيِّ की शाहकार तालीफ "مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ" عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَعَلِيِّ ने अख़्लाक के मुख़लिफ़ शो'बों के मुतअ़्लिक़ अहादीसे मुबारका जम्म फ़रमाई हैं। उम्मीदे वासिक है कि येह रिसाला शबो रोज़ इनफ़िरादी कोशिश में मसरूफ़ रहने वाले इस्लामी भाइयों के लिये बेहद मुफ़ीद साबित होगा إِنْ شَاءَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ। लिहाज़ा हुस्ने अख़्लाक़ अपनाने और **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ व रसूल صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ की इत़ाअत व फ़रमां बरदारी पर इस्तिक़ामत पाने और "अपनी और सारी दुन्या के लोगों की इस्लाह की कोशिश" का मुक़द्दस जज्बा उजागर करने के लिये खुद भी इस रिसाले का मुतालआ कीजिये और ह़स्बे इस्तित़ाअत

मक्तबतुल मदीना से हिद्यतन हासिल कर के दूसरों को बताएं तो हफ़्ता पेश कीजिये। इस तर्जमे में जो भी ख़ूबियाँ हैं वोह यक़ीनन **अल्लाह** عَزُّوجَلٌ और उस के प्यारे **हबीब** صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ की अ़त्ताओं, औलियाए किराम رَحْمَةُ اللَّهِ وَسَلَامٌ की इनायतों और शैख़े तरीक़त, अमीरे अहले सुन्नत, बानिये दा'वते इस्लामी हज़रते अल्लामा मौलाना अबू बिलाल मुहम्मद इल्यास अ़त्तार क़ादिरी रज़वी की पुर खुलूस दुआओं का नतीजा है और जो ख़ामियाँ हैं इन में हमारी कोताह फ़हमी का दख़्ल है।

तर्जमा करते हुवे दर्जे जैल उम्र का खुसूसी ताँर पर ख़्याल रखा गया है :

❖सलीस और बा मुहावरा तर्जमा किया गया है ताकि कम पढ़े लिखे इस्लामी भाई भी समझ सकें।

❖आयाते मुबारका का तर्जमा आ'ला हज़रत, इमामे अहले सुन्नत, शाह इमाम अहमद रज़ा ख़ान عَلَيْهِ رَحْمَةُ الرَّحْمَنِ के तर्जमए कुरआन “कन्जुल ईमान” से लिया गया है।

❖आयाते मुबारका के हवाले नीज़ हत्तल मक़दूर अहादीस व अक़वाल वगैरा की तख़ारीज का भी एहतिमाम किया गया है।

❖बा'ज़ मक़ामात पर मुफ़ीद व ज़रूरी हवाशी का इलतिज़ाम किया गया है।

❖मुश्किल अल्फ़ाज़ पर ए'राब लगाने की सई भी की गई है।

❖मुश्किल अल्फ़ाज़ के मआनी हिलालैन या'नी ब्रेकेट (.....) में लिखने का एहतिमाम किया गया है।

❖अलामाते तरकीम (रुमूज़े अवक़ाफ़) का भी ख़्याल रखा गया है।

अल्लाह की बारगाह में दुआ है कि हमें “अपनी और सारी दुन्या के लोगों की इस्लाह की कोशिश” करने के लिये मदनी इन्हामात पर अमल और मदनी काफिलों में सफर करने की तौफीक अतः फरमाए और दा’वते इस्लामी की तमाम मजालिस ब शुमूल मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या को दिन पच्चीसवीं रात छब्बीसवीं तरक्की अतः फरमाए ।

امين بجاۃ الشیٰ الامین صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم

शो ‘बए तराजिमे कुतुब
(मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिय्या)

फ़ज़ाइले कुरआने करीم

फरमाने मुस्तफ़ा :

كَلِّ اللَّهُ أَعْلَى عَنِيهِ وَاللَّهُ وَسَلَّمَ

“ये ह कुरआने मजीद **अल्लाह** की तरफ से ज़ियाफ़त है तो तुम अपनी इस्तिताअत के मुताबिक़ उस की ज़ियाफ़त क़बूल करो । बेशक ये ह कुरआने मजीद, **अल्लाह** की मज़बूत रस्सी, नूरे मुबीन, नफ़्थ बख़ा शिफ़ा, जो इसे इख्तियार करता है उस के लिये ढाल और जो इस पर अमल करे उस के लिये नजात है । ये ह हक़ से नहीं फिरता कि इस के इज़ाले के लिये थकना पड़े और ये ह टेढ़ी राह नहीं कि इसे सीधा करना पड़े । इस के फ़वाइद ख़त्म नहीं होते और कसरते तिलावत से पुराना नहीं होता (या’नी अपनी हालत पर क़ाइम रहता है) । तो तुम इस की तिलावत किया करो **अल्लाह** तुम्हें हर हर्फ़ की तिलावत पर दस नेकियां अतः फरमाएगा । मैं नहीं कहता कि “اَللّٰهُ” एक हर्फ़ है बल्कि “اَللّٰهُ” एक हर्फ़ “اَللّٰهُ” एक हर्फ़ और “مِيمٌ” एक हर्फ़ है ।” (المستدرك، الحديث: ٢٠٨٤، ج: ٢، ص: ٢٥٦)

तआरुफे मुसन्निफः

नाम व नसब :

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ का नामे नामी इस्मे गिरामी सुलैमान बिन अहमद बिन अय्यूब मुतीर लखमी तबरानी है। कुन्तत अबू कासिम है और इमाम तबरानी के नाम से मशहूर हैं।

बिलादते बा सआदत :

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ सफ़रुल मुज़फ़्कर 260 हि. में तबरिया में पैदा हुवे।

इल्मी ज़िन्दगी :

आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने बचपन ही से इल्म हासिल करना शुरूअ़ फ़रमा दिया था। चुनान्चे, तबरिया में हज़रते सव्यिदुना अहमद बिन मसऊद मक़दसी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى وَسَلَامٌ से अहादीस की समाअत की, उस वक्त उम्र शरीफ 13 साल थी। फिर मुल्के शाम मुन्तकिल हो गए जहां आप رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ ने इल्मे हडीस के माहिर व निकाद मुहद्दिसीन से समाअते हडीस की, फिर 280 हि. में मिस्र की जानिब सफ़र इख्तियार फ़रमाया और 282 हि. में यमन । 283 हि. में मदीनए मुनव्वरा زادَهَا اللَّهُ شَفَاعًا وَتَعَظِيْمًا की जानिब सफ़र किया। फिर मक्कए मुकर्मा زادَهَا اللَّهُ شَفَاعًا وَتَعَظِيْمًا से होते हुवे दोबारा यमन तशरीफ ले आए। 285 हि. में मिस्र लौट आए और 287 हि. में इराक़ का सफ़र फ़रमाया। इन तमाम सफ़रों के दौरान कुछ वक्त अइम्मए हडीस से हडीस की समाअत का शरफ़ हासिल किया फिर फ़ारस मुन्तकिल हो गए और ता दमे वफ़त वहीं कियाम पज़ीर रहे।

असातिज़ए किराम :

“**تَجْرِيْكِرْتُوْل
هُوْفُكْفَاْجُ**” में फ़रमाते हैं कि “हज़रते सय्यिदुना सुलैमान बिन अहमद तूबरानी **عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَوَّلِيِّ** के असातिज़ा की तादाद एक हज़ार से ज़ाइद है।” हज़रते सय्यिदुना इमाम तूबरानी **عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَوَّلِيِّ** के शागिर्दे रशीद हज़रते सय्यिदुना इमाम अबू नईम अस्फ़हानी **فُؤُوسُ سُبُّهَةِ الشُّورَانِيِّ** “**هِلْيَتُوْل
أُولِيَا**” में फ़रमाते हैं कि “आप **رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ** ने बे शुमार अकाबिर उलमा से अहादीस रिवायत की हैं। चन्द मशहूर शुयूख़ के अस्माए गिरामी येह हैं :

- (1).....हज़रते सय्यिदुना अली बिन अब्दुल अज़ीज़ बग़वी
- (2).....हज़रते सय्यिदुना अबू मुस्लिम कशी (3).....हज़रते सय्यिदुना मुहम्मद बिन अब्दुल्लाह हज़रमी (4).....हज़रते सय्यिदुना अब्दुल्लाह बिन अहमद बिन हम्बल (5).....हज़रते सय्यिदुना इस्हाक़ बिन इब्राहीम दबेरी (6).....हज़रते सय्यिदुना यूसुफ़ बिन या'कूब क़ाज़ी और (7).....हज़रते सय्यिदुना मुहम्मद बिन उस्मान **رَحْمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعُونَ**

तलामिज़ा :

बे शुमार तिशनगाने इल्म ने आप **رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ** के बहरे इल्म से अपनी प्यास बुझाई जिन में से चन्द के अस्माए गिरामी येह हैं : (1).....हज़रते सय्यिदुना हाफ़िज़ अहमद बिन मूसा बिन मरदविया (2).....हज़रते सय्यिदुना हाफ़िज़ मुहम्मद बिन अहमद बिन अहमद जारवदी (3).....हज़रते सय्यिदुना हाफ़िज़ मुहम्मद बिन इस्हाक़ बिन मुहम्मद बिन यह्या अस्बहानी और (4).....हज़रते सय्यिदुना हाफ़िज़ मुहम्मद बिन अबू अली अहमद बिन अब्दुर्रहमान

رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ رَحْمَةٌ لِّكُلِّ أَجْمَعِينَ | نَبِيُّ جُمَيْدٍ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى عَلَيْهِ رَحْمَةٌ لِّكُلِّ أَجْمَعِينَ |

ہمچنانی جِکِوَانی نیج اپ رحمہم اللہ تعالیٰ علیہ رحمة کے باؤ ج شیوو خ نے بھی اپ سے رسیوا یات لی ہے ।

تاسنیف و تالیف :

آپ نے کسیکو کو تاسنیف فرمائی ہے جن میں سے چند کے نام درجے جائیں ہے : (1) **المُعْجَمُ الْكَبِيرُ**.....

(2) **المُعْجَمُ الصَّغِيرُ** ..(3) **المُعْجَمُ الْأَوْسَطُ**

(4).....(5) **مَكَارِمُ الْأَخْلَاقِ** (جِرے نجرا رسالا)

(6).....(7) **كِتابُ الْأَحَادِيثِ الطَّوَالِ****كِتابُ الدُّعَاءِ**

تا ریفی کلیمات :

”**هَجَرَتِي سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ**“ اول اننساب میں فرماتے ہے کہ ”**هَجَرَتِي سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ**“ تبرانی اپنے جمانت کے حافظ جوں ہدیس تھے । ایلمے ہدیس کے ہوسوں کے لیے مुखالیف معمالیک کا سफر ایخیا ر فرمایا اور بے شمار شیوو خ سے مولانا کاٹ کی اور ہوسپا جے ہدیس سے موجا کرا کیا । فیر ڈم کے آخیڑی ایام میں اس بہان میں سوکونت ایخیا ر فرمائی اور کسیکو کو تاسنیف فرمائی ।“

”**هَجَرَتِي سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ**“ اس ساکر ”**تاریخِ دِمَشْكٌ**“ میں فرماتے ہے کہ ”**هَجَرَتِي سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ**“ تبرانی اپنے کسیکو اہمادیس ہیفج کرنے اور اہمادیس کے ہوسوں کے لیے سافر کرنے والوں میں سے اک ہے ।“

”**هَجَرَتِي سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ**“ **إِيمَادُ اللَّهِ الْجَوَادُ** ”**شَجَرَاتُ جَنَاحَبِ**“ میں فرماتے ہے کہ ”**هَجَرَتِي سَيِّدُ الْمُؤْمِنِينَ**“ تبرانی کabilے اے تماد اور سچے مہدیس تھے । کوئی ہا فیجو کے مالیک اور اعلال و ریزالے ہدیس اور اب واب کی کامیل بسیکر رکھنے والے تھے ।

विसाल :

इल्मो अ़मल का येह ह़सीन पैकर इल्म के मोती लूटाते और इल्म के प्यासों को सैराब करते हुवे माहे जुल क़ा'दा 360 हि. में दारे फ़ानी से दारे बक़ा की जानिब कूच कर गया ।

(إِنَّ اللَّهَ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)

(अल्लाहू اَللّٰهُ عَزُّوجلٌ की इन पर रहमत हो और इन के सदके हमारी मग़फिरत हो । आमीन)

ह़दीसे कु़दसी

दा'वते इस्लामी के इशाअ़ती इदारे मक्तबतुल मदीना की मत्बूआ 54 सफ़हात पर मुश्तमिल किताब, “नसीहतों के मदनी फूल ब वसीलए अहादीसे रसूल” सफ़हा 51 ता 52 पर है :
अल्लाहू اَللّٰهُ عَزُّوجلٌ इरशाद फ़रमाता है :

ऐ इब्ने आदम ! जिस ने हंस हंस कर गुनाह किये मैं उसे रुला रुला कर जहन्म में डालूंगा और जो मेरे खौफ़ से रोता रहा मैं उसे खुश कर के जन्नत में दाखिल करूंगा ।

ऐ इब्ने आदम !

﴿...कितने गुनी ऐसे हैं जो रोजे हिसाब मोहताजी व मुफिलसी की तमन्ना करेंगे ?

﴿...कितने बे रहम ऐसे हैं जिन्हें मौत ज़लीलो रुस्वा कर देगी ?

﴿...कितनी शीरीं चीजें ऐसी हैं जिन्हें मौत तल्ख कर देगी ?

﴿...ने'मतों पर कितनी खुशियां ऐसी हैं कि जिन्हें मौत गदला कर देगी ?

﴿...कितनी खुशियां ऐसी हैं जो अपने बा'द त़वील ग़म लाएंगी ?

(مجموعۃ رسائل الامام الغزالی، المواقعۃ فی الاحادیث الفدیۃ، ص ۵۷۷)

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ النَّبِيِّنَ
أَمَّا بَعْدُ فَاعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَنِ الرَّجِيمِ طِبْسِمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ط

تیلावते کुरआنے ماجدید، جیکرللاہ کی

کسرت، جبکا ان کے کوپلے ماریںا، مساکین سے
مہبbat ڈیئر ڈن کی ہم نشیونی کے پڑھا۔
 ﴿۱﴾.....ہجرتے سایید دن اب کو جر گیفاری بیان
کرتے ہیں کی میں نے بارگاہ رسالت میں ارجمند کی : “یا رسول للاہ
صلی اللہ علیہ وسلم میں کوئی نسیحت فرمائی ہے ।” آپ
صلی اللہ علیہ وسلم نے ارشاد فرمایا : “میں تumھے خوکے خود کی
نسیحت کرتا ہوں । بے شک یہ تو مہارے دین کی اسلام ہے ।” میں نے
ارجمند کی : “اور نسیحت فرمائی ہے ।” ارشاد فرمایا :
“کوئی آنے ماجد کی تیلابت اور جیکرللاہ کسرت سے کیا
کرو کی یہ تو مہارے لیے آسمان میں اور جنمیں میں نور ہو گے ।”
میں نے ارجمند کی : “یا رسول للاہ کوئی نسیحت فرمائی ہے ।”
اور ارشاد فرمایا : “جihad کو اپنے
ऊپر لاجیم کر لے کیونکہ یہ میری اسلامت کی رہبانیت^(۱)
ہے ।” میں نے ارجمند کی : “یا رسول للاہ کوئی نسیحت فرمائی ہے ।”
اور ارشاد فرمایا : “کام ہنسا کرو کی
جیادا ہنسنا دللوں کو موردا اور چہرے کو بے نور کر دेतا ہے ।”
میں نے ارجمند کی : “ماجد نسیحت فرمائی ہے ।” ارشاد فرمایا :
“�चھی بات کے ڈلوا خاموش ہی رہو کی خاموشی تو مہارے
شہزادے سے ڈال اور دینی کاموں میں تو مہاری مددگار ہے ।”

- ①ذبادت و ریاضت میں مبالغا کرنے اور لوگوں سے دور رہنے کو رہبانیت
کہتے ہیں ।

(تفسیر بیضاوی، پ ۲۷، تحت الایہ ۲۷، ج ۵، ص ۳۰۰)

मैं ने अर्ज़ की : “कुछ और नसीहत फ़रमाइये ।” इरशाद फ़रमाया : “(दुन्यावी मुआमलात में) अपने से अदना को देखो आ’ला की तरफ़ मत देखो क्यूंकि ये ह अ़मल इस से बेहतर है कि **۱۴۶** **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ की ने’ मत को हड़कीर जानने लगो ।” मैं ने अर्ज़ की : “या رَسُولَ اللَّهِ أَعْلَمُ عَلَيْهِ وَبَرَّهُ وَسَلَّمَ كुछ और नसीहत फ़रमाइये ।” इरशाद फ़रमाया : “मसाकीन से मह़ब्बत करो और उन की सोहबत इख्�्तियार करो ।” मैं ने अर्ज़ की : “मज़ीद नसीहत फ़रमाइये ।” इरशाद फ़रमाया : “हड़क बात कहो अगर्चे कड़वी हो ।” मैं ने अर्ज़ की : “कुछ और भी इरशाद फ़रमाइये ।” इरशाद फ़रमाया : “रिश्तेदारों से तअल्लुक जोड़े अगर्चे वो ह तुम से क़त्पूर तअल्लुकी करें ।” मैं ने अर्ज़ की : “या رَسُولَ اللَّهِ أَعْلَمُ عَلَيْهِ وَبَرَّهُ وَسَلَّمَ और नसीहत फ़रमाइये ।” इरशाद फ़रमाया : “**अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ के मुआमले में किसी की मलामत से खौफ़ ज़दा न होना ।” मैं ने अर्ज़ की : “और नसीहत फ़रमाइये ।” इरशाद फ़रमाया : “लोगों के लिये वो ही पसन्द करो जो अपने लिये पसन्द करते हो ।” फिर आप ने अपना दस्ते मुबारक मेरे सीने पर मारा और इरशाद फ़रमाया : “ऐ अबू ज़र ! तदबीर जैसी कोई अ़क़ल मन्दी नहीं, गुनाहों से बचने जैसी कोई परहेज़गारी नहीं और हुस्ने अख़्लाक़ जैसी कोई शराफ़त नहीं ।”⁽¹⁾

हुस्ने अख़्लाक़ की फ़ज़ीलत

﴿2﴾.....अमीरुल मोअमीन हज़रते सय्यिदुना اُलियुल मुर्तज़ा كَرَمُ اللهُ تَعَالَى وَجْهُهُ الْكَرِيمُ سे रिवायत है कि “हुज़ूर नबिय्ये अकरम, نूरे

.....التَّغْرِيبُ وَالْتَّرْهِيبُ، كَتَابُ الْقَضَا، بَابُ التَّرْهِيبِ مِنَ الظُّلُمِ وَدُعَاءِ الْمُظْلُومِ،

الْحَدِيثُ: ٢٤، ج ٣، ص ١٣١.

مujassim, shahen banee Adam نے ایرشاد فرمایا : ﷺ مُعْجَسِسٌ مَّمْ، شَاهِ بَنَى آدَمَ “بَشَّاكَ بَنْدَا هُوْسْنَهُ اَخْلَاقَ کے جِرَاءَتِ دِنِ مِنْ رَوْجَانَ رَخْبَنَهُ اُورَ رَاتَ مِنْ کِيَامَ کَرَنَے والَّوْنَ کِيَامَ دِرَاجَ کِيَامَ پَا لَتَّا هُيَ اُورَ کَبَّهُ بَنْدَهُ کِيَامَ مُوتَكَبِّرَ وَ سَرَكَشَ لِيَخَ دِيَا جَاتَهُ هُلَالَانِکِيَ وَهُوَ اپَنَهُ بَحَرَ والَّوْنَ کِيَامَ دِلَافَا کِسَيَ کِيَامَ بَهِيَ مَالِيَکَ نَهِيَنَهُ هَوَتَا ।”⁽¹⁾

﴿3﴾.....Ummul مُؤمِنِینَ hajratِ سَيِّدِ الدُّنْيَا سِيدِ الْكُوَفَّا رَوْفِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا سے رِوَايَتٌ ہے کہ هُجُورُ نَبِيَّ کَرِيمَ، رَأْفُورَهِيَمَ نے ایرشاد فرمایا : “بَنْدَا هُوْسْنَهُ اَخْلَاقَ کِيَامَ وَجَاهَ سِتَّ تَهْجُودَ غُجَارَ اُورَ سَخْنَهُ مَرْمَيَ مِنْ رَوْجَانَ کِيَامَ سَبَبَ پَيَاسَ رَهَنَهُ والَّوْنَ کِيَامَ دِرَاجَ کِيَامَ پَا لَتَّا هُيَ ।”⁽²⁾

﴿4﴾.....hajratِ سَيِّدِ الدُّنْيَا اَبُو دَرْدَاءِ رَوْفِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے رِوَايَتٌ ہے کہ هُجُورُ نَبِيَّ پَاكَ، سَاحِبِيَّ لَؤَلَاكَ، سَيِّدِ الْكُوَفَّا اَفْلَاكَ نے ایرشاد فرمایا : “مَيْذَانَهُ اَبْلَمَلَ مِنْ هُوْسْنَهُ اَخْلَاقَ سِيَادَهُ وَجَنِيَّنَهُ کِيَامَ چَيْزَ نَهِيَنَهُ ।”⁽³⁾

﴿5﴾.....hajratِ سَيِّدِ الدُّنْيَا جَابِرِ رَوْفِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے رِوَايَتٌ ہے کہ هُجُورُ نَبِيَّ رَحْمَتَ، شَفَّيَ اَعْمَمَ نے ایرشاد فرمایا : “کَيَ مِنْ تُوْمَهُنَهُ تُوْمَهُ مِنْ سَبَ سِيَادَهُ شَخْصَ کِيَامَ مِنْ خَبَرَ نَدُونَ؟” ہم نے اَرْجَ کی : “کَيْنَ نَهِيَنَهُ ।” ایرشاد فرمایا : “وَهُوَ جَوَ تُوْمَهُ مِنْ سِيَادَهُ اَخْلَاقَ وَالَّوْنَ ہَوَتَا ।”⁽⁴⁾

﴿6﴾.....hajratِ سَيِّدِ الدُّنْيَا جَابِرِ رَوْفِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے رِوَايَتٌ ہے کہ نَبِيَّوْنَ کِيَامَ سُلْطَانَ، رَحْمَتَهُ اَلَّمِيَّانَ نے ایرشاد

.....المعجم الاوسط، الحديث: ٢٧٣-٦٢٨٣-٣٦٩، ج: ٤، ص: ٣٧٢-٣٧٣۔

.....الاستذكار للقرطبي، باب ماجاء في حسن الخلق، الحديث: ١٦٧٢: ٤، ج: ٨، ص: ٢٧٩۔

.....سنن أبي داؤد، باب في حسن الخلق، الحديث: ٤٧٩٩: ٤، ج: ٤، ص: ٣٣٢۔

.....الترغيب والترهيب، كتاب الأدب، باب الترغيب في الخلق الحسن.....الخ،

الحديث: ٤٠٢١، ج: ٣، ص: ٣٣٠۔

फरमाया : “बरोजे कियामत तुम में से मुझे ज़ियादा महबूब और मेरी मजलिस में ज़ियादा क़रीब वोह लोग होंगे जो अच्छे अख़्लाक़ वाले और आजिज़ी इख़ितायार करने वाले होंगे, वोह लोगों से और लोग उन से महब्बत करते हैं और तुम में से मेरे नज़्दीक नापसन्दीदा और मेरी मजलिस में मुझ से ज़ियादा दूर वोह लोग होंगे जो बहुत ज़ियादा बातें करने वाले, बक बक करने वाले और तकब्बुर करने वाले होंगे ।”⁽¹⁾

﴿7﴾.....हज़रते ساخِيِّدُونَا اَبْدُوْلِلَاهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے रिवायत है कि हुज़ूर सरवरे आलम, नूरे मुजस्सम, शाहे बनी آदम صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ نे इरशाद फ़रमाया : “اَلْلَّا حُنْدُرٌ جَلِيلٌ इरशाद फ़रमाता है : मैं ने बन्दों को अपने इल्म से पैदा किया । पस जिस से मैं भलाई का इरादा करता हूँ उसे अच्छे अख़्�ाक़ अ़त्ता कर देता हूँ और जिस से बुराई का इरादा करता हूँ उसे बुरे अख़्�ाक़ दे देता हूँ ।”⁽²⁾

﴿8﴾.....हज़रते ساخِيِّدُونَا جَابِرِ بْنِ سَمُورٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ سे रिवायत है कि हुज़ूरे पुरनूर, शाफ़ेेू यौमनुशूर ने इरशाद फ़रमाया : “मुसलमानों में से सब से ज़ियादा अच्छा वोह है जिस के अख़्�ाक़ सब से ज़ियादा अच्छे हैं ।”⁽³⁾

﴿9﴾.....हज़रते ساخِيِّدُونَا اَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ سरकारे मदीना, राहते क़ल्बो सीना, فैज़ جَان्जीना

①.....سنن الترمذى، كتاب البر والصلة، الحديث: ٢٥، ج ٣، ص ٤٠٩ -

الترغيب والترهيب، كتاب الادب، بباب الترغيب في السلوك الحسن.....الخ،

الحديث: ٣٣٢، ج ٣، ص ٤٠٨٠ .

②.....جامع الاحاديث، حرف القاف مع الالف، الحديث: ١٥١٢٩، ج ٥، ص ٣٢٥ .

③.....المستند للامام احمد بن حنبل، حديث جابر بن سمرة، الحديث: ٢٠٨٧٤، ج ٧، ص ٤١٠ .

ने इरशाद फ़रमाया : कामिल मोमिन वोह है जिस के अख़्लाक़ सब से ज़ियादा अच्छे हैं ।”⁽¹⁾

﴿10﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा سे रिवायत है कि **अल्लाह** ﷺ के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्ज़हुन अनिल उघूब ने ने इरशाद फ़रमाया : “**अल्लाह** ﷺ ने जिस बन्दे के ख़ल्क़ और खुलुक़ (या’नी सूरत और सीरत) को अच्छा बनाया उसे आग न खाएगी ।”⁽²⁾

﴿11﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा سे रिवायत है कि हुज़ूर नबिय्ये अकरम, नूरे मुजस्सम ने इरशाद फ़रमाया : “अच्छे अख़्लाक़ गुनाहों को इस तरह पिघला देते हैं जिस तरह सूरज की हरारत बर्फ़ को पिघला देती है ।”⁽³⁾

﴿12﴾.....हज़रते सच्चिदुना उसामा बिन शरीक سे मरवी है कि सहाबए किराम ने बारगाहे रिसालत में अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह इन्सान को सब से अच्छी चीज़ कौन सी अ़ता फ़रमाई गई ?” आप ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “इन्सान को हुस्ने अख़्�ाक़ से ज़ियादा अच्छी कोई चीज़ अ़ता नहीं की गई ।”⁽⁴⁾

﴿13﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू ज़र ग़फ़ारी बयान करते हैं कि हुज़ूर नबिय्ये करीम, رَأْفُورْहीم ने

①سنن ابى داؤد، كتاب السنّه، باب الدليل على زيادة الایمان.....الخ،

الحادي: ٤٦٨٢، ج ٤، ص ٢٩٠

②شعب الایمان للبیهقی، باب فی حسن الخلق،الحادیث: ٢٤٩، ج ٦، ص ٣٨

③شعب الایمان للبیهقی، باب فی حسن الخلق،الحادیث: ٢٤٧، ج ٦، ص ٣٦

④المعجم الكبير،الحادیث: ٤٦٣، ج ١، ص ١٧٩

مुझے نسیہت فرمائی کि “جہاں بھی رہو اَلْلَّاْهُ عَزَّوَجَلَّ سے دरतے رہو اور گوناہ سر جد ہو جائے تو فُرِئَن نے کی کر لیا کرو کی یہ گوناہ کو میتا دے گی اور لوگوں سے اچھے اخْلَاك سے پेश آओ ।”⁽¹⁾

نَرْمٌ مِّيزَاذِيٰ، خُوشٌ اَخْلَاكِيٰ ڈُؤر આજિજી કી ફર્જીલત

﴿14﴾.....^{رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ} سے رি঵ايت ہے کि ^{صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ} نے إرشاد فرمایا : “ک्या مैं تुम्हें उस शख्स के बारे में न बताऊं जिस पर जहन्म की आग ह्राम है ? जो नर्म तबीअत, नर्म जबान, लोगों से दरगुजर करने और हाजत पूरी करने वाला हो ।”⁽²⁾

﴿15﴾.....^{رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ} سے رি঵ايت ہے کि ^{صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ} نے إرشاد فرمایا : “મોમિન ઇતના નર્મ તબીઅત, નર્મ જબાન વાલા હોતા હૈ કિ ઉસ કી નર્મી કી વજહ સે લોગ ઉસે અહૃમક ખ્યાલ કરતે હોય ।”⁽³⁾

﴿16﴾.....^{رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ} سے رિવાયત ہے کि ^{صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ} نے إرشاد فرمایا : “મોમિન નકીલ વાલે ઊંટ કી ત્રહ હોતા હૈ કિ અગર ઉસે બાંધ દિયા જાએ તો ઠહર જાતા હૈ ઔર અગર ચલાયા જાએ તો ચલ પડતા હૈ ઔર અગર કિસી પથરીલી જગહ પર બિઠાયા જાએ તો બૈઠ જાતા હૈ ।”⁽⁴⁾

١.....سنن الترمذى، كتاب البر والصلة، باب ماجاء في معاشرة الناس، الحديث: ١٩٩٤

ج ٣، ص ٣٩٧.

٢.....المعجم الأوسط، الحديث: ٨٣٧، ج ١، ص ٤٤.

٣.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی حسن الخلق، الحديث: ٨١٢٧، ج ٦، ص ٢٧٢.

٤.....سنن ابن ماجه، كتاب السنّة، باب اتباع سنة خلفاء.....الخ، الحديث: ٤٤٣، ج ١، ص ٣٢.

تفسیر روح البیان، الفرقان، تحت الآیه: ٦٣، ج ٦، ص ٢٤٠، بدون وان سیق انساق.

﴿17﴾.....ہجڑتے ساییدو دُنَا ابُو ہُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ کی ہُجُور نبی یہ رہمَت، شافیٰ اے ۱۷۴۵ میں نے ایجاد فرمایا：“خُوشِ خُبَرِیْہُ” ہے اس شاخہ کے لیے جس نے بیگنے نکھلے وہ ایک کھبڑی کی اور خوشِ خُبَرِیْہُ ہے اس کے لیے جو ڈلماں پیکھے ہے اس کے لیے جو اپنا جاہد مال راہے خودا میں خُرچ کر دے اور فوجوں گرفتار سے باج راہے۔ خوشِ خُبَرِیْہُ ہے اس کے لیے جو میری سُننات کو اپنا اہل ہو ہے اور سُننات کو ٹھوڈ کر بیداً ایکھیلیا ن کرے۔”⁽¹⁾

لُوَّاْغَوْنَ سے خُنْدَى پَےْشَانَى سے مِلَانَے کَيْ فَجَّىْلَت

﴿18﴾.....ہجڑتے ساییدو دُنَا ابُو ہُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ کی ہُجُور نبی یہ رہمَت فرمایا：“تُوْمَ لُوَّاْغَوْنَ کو اپنے اموال سے خوش نہیں کر سکتے لیکن تُوْمَھَارِي خُنْدَى پَےْشَانَى اور خوشِ آخىللاکی ۱۷۴۶ عنہیں خوش کر سکتی ہے۔”⁽²⁾

﴿19﴾.....ہجڑتے ساییدو دُنَا جَابِرُ بْنُ أَبْدُوْلَلَاهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ کی ہُجُور نبی یہ رہمَت فرمایا：“أَفْجَلُ تَرَيْنِ سَدَّكَ يَهُوْ كِيْ تُوْمَ اپنے بارتوں سے پانی اپنے بارے کے بارتوں میں ڈالے دو اور اس سے خُنْدَى پَےْشَانَى سے میلو۔”⁽³⁾

١.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی الرہد و قصر العمل، الحدیث: ۶۳، ج ۱، ۶۰۰.

ص ۳۵۵، بتغیر قلیلی.

٢.....المستدرک للحاکم، کتاب العلم، الحدیث: ۴۳۵، ج ۱، ص ۳۲۹.

٣.....سنن الترمذی، کتاب البر والصلة عن رسول الله، باب ماجاء في طلاقة الوجه.....الخ،

الحدیث: ۱۹۷۷، ج ۳، ص ۳۹۱، مفہوماً.

مُسَلِّمَانَ بَارِزَ الْمُسْكُوْرَانَ لِيَقْرَأُوا

﴿20﴾.....ہجڑتے ساییدُونا ابू جرگی فارسی میں سے مارپُٹ اُن ریوایت ہے کہ سرکارے مادینا، راہت کلبو سینا نے ایک دوست سے اسے فرمایا : “تُمْ هَرَا أَنْتَ تَعْلَمُ مَا تَعْلَمُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَعْلَمُ” اور بُراہی سے مनع کرنے سدکا ہے । تُمْ هَرَا نے کی کہ ہوکم دینا اور بُراہی سے مانع کرنے سدکا ہے । تُمْ هَرَا اپنے دوست سے باریز کرنے سدکا ہے اور تُمْ هَرَا کیسی بٹکے ہوئے کو راستا بتانا بھی سدکا ہے ।”⁽¹⁾

﴿21﴾.....ہجڑتے ساییدُونا علیہ السلام داردا ساییدُونا ابू داردا کے معتزلیت فرماتی ہے کہ وہ دوسرے نے اس بارے میں پوچھا تو انہوں نے جواب دیا کہ میں نے ساییدے اُبَّالِم، نورِ مُجَسَّمِ دوسرے نے گوپتی مُسْكُورا تے رہتے ہے ।⁽²⁾

﴿22﴾.....ہجڑتے ساییدُونا جابر بن عبد الله رضی اللہ عنہ سے ریوایت ہے کہ جب رسویل اکرم، شاہزادی آدمی پر وہی ناجیل ہوتی تو میں کہتا کہ آپ کوئی کوڈر سمعانے والے ہیں اور جب وہی ناجیل نہ ہوتی تو آپ لੋگوں میں سب سے زیادا مُسْكُورا نے والے اور اच्छے اخلاق کے والے ہوتے ہیں ।⁽³⁾

①شعب الایمان للبیهقی، باب فی الزکاة، الحدیث: ٣٢٢٨، ج ٣، ص ٤٠.

②تاریخ مدینہ دمشق لابن عساکر، الرقم ٤٦٤، عویمر بن زید بن قبس، ج ٤٧، ص ١٨٧.

③الکامل فی ضعفاء الرجال، الرقم ١٦٦٣١، محمد بن عبدالرحمن بن ابی لیلی،

ج ٧، ص ٣٩٤، بتغیر قلبی۔

نمریٰ اُر و بُرْدَبَاری کی فَجْرِیَلَت

﴿23﴾ ھٰجَرَتِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَزَّوَجَلَّ سے رি঵ايت ہے کہ آللٰا نَعَّلْ نَرْمَى فَرَمَانَهٗ وَاللهُ أَعْلَمْ نے إرشاد فرمایا : “بَشَّاكَ آللٰا نَعَّلْ نَرْمَى فَرَمَانَهٗ وَاللهُ أَعْلَمْ ہے اُر و نمریٰ کو پسند فرماتا ہے اُر و نمریٰ پر ووہ کوچھ اُٹا فرماتا ہے جو سخنیٰ پر اُٹا نہیں فرماتا । ”⁽¹⁾

﴿24﴾ ۱۷۳ مول مامینی نے ھٰجَرَتِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَزَّوَجَلَّ سے رি঵ايت ہے کہ نور کے پئکار، تماام نبیوں کے سارواں نے إرشاد فرمایا : “آللٰا نَعَّلْ هر مُعَاوِمَلَے مِنْ نَرْمَى كَوْهٗ فَرَمَانَهٗ وَاللهُ أَعْلَمْ ہے اُر و نمریٰ کو ہی پسند فرماتا ہے । ”⁽²⁾

﴿25﴾ ھٰجَرَتِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَزَّوَجَلَّ سے رি঵ايت ہے کہ تاجدارِ ریسالات، شاہنشاہ نے نبُوٰۃٰتِ اُلَّامِینَ نے إرشاد فرمایا : “نَرْمَى جِسْ چِوْجِ مِنْ هُوتَیٰ ہے تو سے جِینَتْ بَخَشَتِیٰ ہے । ”⁽³⁾

﴿26﴾ ۱۷۴ مول مامینی نے ھٰجَرَتِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَزَّوَجَلَّ سے رি঵ايت ہے کہ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَزَّوَجَلَّ مُوبَالِلِگَرِینَ، رَحْمَمُتُلِلِلَّلِ اُلَّامِینَ نے إرشاد فرمایا : “جَبْ آللٰا نَعَّلْ کسیٰ بَرَانَے سے بَلَائِی کا إِرَادَه فَرَمَانَهٗ وَاللهُ أَعْلَمْ مِنْ تَلْفُتِ وَ نَرْمَى پَئِدَا فَرَمَانَهٗ وَاللهُ أَعْلَمْ ہے । ”⁽⁴⁾

﴿27﴾ ھٰجَرَتِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ عَزَّوَجَلَّ سے رি঵ايت ہے کہ شافعیٰڈلِ مُعْذِنِبَیِنَ، انیسُسُولِ گَرِیبَیِنَ

١..... سنن ابن داؤد، کتاب الادب، باب فی الرفق، الحدیث: ۷، ج ۴، ص ۳۳۴۔

٢..... صحيح البخاري، کتاب الادب، باب الرفق في الامر كله، الحدیث: ۲۴، ج ۶، ص ۱۰۶۔

٣..... مسنون المزار، مسنونابي همزہ انس بن مالک، الحدیث: ۲، ج ۷، ص ۳۲۹۔

٤..... المسند للإمام احمد بن حنبل، مسنون عائشہ، الحدیث: ۱، ج ۲۴، ص ۴۸۱۔

ने इरशाद फ़रमाया : “इत्मीनान َالْعَزِيزُ جَلَّ كी तरफ़ से और जल्द बाज़ी शैतान की तरफ़ से है ।”⁽¹⁾

﴿28﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه سे रिवायत है कि َالْعَزِيزُ جَلَّ के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्ज़हुन अनिल उऱ्यूब ने इरशाद फ़रमाया : “आदमी की इज़ज़त उस का दीन, मुरव्वत (مُرْوَّت) उस की अक्ल और उस की शराफ़त उस का अख़्लाक़ है ।”⁽²⁾

﴿29﴾.....हज़रते सच्चिदुना अशज अ़सरी رضي الله تعالى عنه बयान करते हैं कि हुस्ने अख़्लाक़ के पैकर, नबियों के ताजवर َصَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने मुझ से इरशाद फ़रमाया : “तुम में दो ख़स्लतें ऐसी हैं जिन्हें َالْعَزِيزُ جَلَّ पसन्द फ़रमाता है वोह बुर्दबारी और इत्मीनान हैं ।” मैं ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह َصَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ क्या वोह ख़स्लतें मैं ने खुद अपने अन्दर पैदा की हैं या َالْعَزِيزُ جَلَّ ने मुझे इन पर फ़ित्रतन पैदा फ़रमाया है ?” इरशाद फ़रमाया : “नहीं बल्कि َالْعَزِيزُ جَلَّ ने तुम्हारी फ़ित्रत इन्हीं दो ख़स्लतों पर रखी है ।” फिर मैं ने कहा : “तमाम ता’रीफ़े उस रब के लिये हैं जिस ने मेरी फ़ित्रत उन दो ख़स्लतों पर रखी जिन से वोह और उस के रसूल َصَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ राज़ी हैं ।”⁽³⁾

﴿30﴾.....हज़रते सच्चिदतुना उम्मे سलमा رضي الله تعالى عنها سे रिवायत है कि ख़ातमुल मुर्सलीन, رहमतुल्लिल आलमीन َصَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

١.....سنن الترمذى، كتاب البر والصلة، باب ما جاء فى الرفق، الحديث: ٢٠١٩، ج: ٣، ص: ٤٠٧.

٢.....المستدللام احمد بن حنبل، مسندي أبي هريرة، الحديث: ٢٩٢، ج: ٣، ص: ٨٧٨٢.

٣.....السنن الكبرى للبيهقي، كتاب النكاح، باب ما جاء فى قبلة الحسد، الحديث: ١٣٥٨٧.

ने इरशाद फ़रमाया : “जिस में तीन बातों में से कोई भी न पाई जाए तो वोह अपने किसी भी अ़मल के सवाब की उम्मीद न रखे : (1) ऐसा तक्वा जो हराम कामों से रोके (2) ऐसा हिल्म जो उसे गुमराही से रोके (3) हुस्ने अख़्लाक़ जिस के साथ वोह लोगों में ज़िन्दगी गुज़ारे ।”⁽¹⁾

سُبْرَ وَ سَخْرَاتِ كَوْنِي فَجْرِي لَتَ

﴿31﴾.....ہज़रतے سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے رिवायत है कि سरकारे वाला तबार, हम बे कसों के मददगार, इमान सब्र और سख़्रावत का ही नाम है ।”⁽²⁾

﴿32﴾.....ہज़रतے سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے رिवायत है कि سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے مेरी जाविर बिन उमर अब्दुल्लाह बिन उमर से इरशाद फ़रमाया : “वोह मोमिन जो लोगों से मेल जोल रखता और उन की तरफ से पहुंचने वाली तकालीफ़ पर सब्र करता है उस मोमिन से अफ़ज़्ल है जो लोगों से मेल जोल नहीं रखता और उन की तरफ से पहुंचने वाली तकालीफ़ पर सब्र नहीं करता ।”⁽³⁾

﴿33﴾.....ہज़रते سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے رिवायत है कि رहमते आलम, नूरे मुजस्सम अब्दुल्लाह बिन उमर ने इरशाद फ़रमाया : “जब ہज़रते इब्राहीم عليه الصلوة والسلام को ج़मीनों

.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی حسن العلقم، الحدیث: ٢٤، ج: ٨٤، ص: ٣٣٩. ①

.....المسندلابی یعلی، مسند حابر بن عبد الله، الحدیث: ٤٩، ج: ١٨٤، ص: ٢٢٠. ②

.....السنن الکبری للبیهقی، کتاب آداب القاضی، باب فضل المؤمن القوى.....الخ، ③

الحدیث: ١٧٥، ج: ٢٠، ص: ١٠٣.

आسمान की सैर कराई गई तो आप ﷺ نे एक शख्स को फ़िस्को फुजूर में मुक्तला देख कर उस के लिये हलाकत दुआ फ़रमाई तो उसे हलाक कर दिया गया । फिर एक और शख्स को गुनाहों में मुक्तला देख कर उस के खिलाफ़ भी दुआ फ़रमाई तो **اللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ** ने उन की तरफ़ वही फ़रमाई कि ऐ इब्राहीम ! बेशक जिस ने मेरी नाफ़रमानी की वोह मेरा ही बन्दा है और तीन बातों में से कोई एक उसे मेरे ग़ज़्ब से बचा लेगी, या तो वोह तौबा कर लेगा तो मैं उस की तौबा क़बूल कर लूँगा या वोह मुझ से मग़फ़िरत चाहेगा तो मैं उस की मग़फ़िरत फ़रमा दूँगा या फिर उस की नस्ल से ऐसे लोग पैदा होंगे जो मेरी इबादत करेंगे । ऐ इब्राहीम ! क्या तुम्हें मा'लूम नहीं कि मेरे नामों में से एक नाम येह भी है कि मैं सब्बूर (या'नी बहुत ज़ियादा हिल्म वाला) हूँ ॥”⁽¹⁾

﴿34﴾.....हज़रते سَيِّدُنَا وَرَبُّنَا أَبُوكُمْ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَعِيدُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نे इरशाद फ़रमाया : “किसी तकलीफ़ देह बात को सुन कर **اللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ** से ज़ियादा सब्र करने वाला कोई नहीं कि लोग उस की तरफ़ अवलाद मन्सूब करते हैं लेकिन **اللَّٰهُ عَزَّوَجَلَّ** फिर भी उन्हें मुआफ़ फ़रमाता और रिक़्ङ अ़त़ा फ़रमाता है ॥”⁽²⁾

﴿35﴾.....हज़रते سَيِّدُنَا وَرَبُّنَا مَسْكُونُ الدُّجَى سे मरवी है कि जब तुम अपने किसी मुसलमान भाई को गुनाहों में मुक्तला

.....المعجم الأوسط، الحديث: ٧٤٧٥، ج: ٥، ص: ٣٢٢. ①

.....صحيح المسلم، كتاب صفة القيامة والجنة والنار، باب لا أحد أصبر على.....الخ، ②

الحديث: ٤، ص: ٢٨٠. ١٥٠٦.

देखो तो उस के खिलाफ़ शैतान के मददगार न बन जाओ कि तुम यूं कहो : “**अल्लाह** उसे रुस्वा करे, **अल्लाह** उस का बुरा करे ।” बल्कि यूं कहो : “**अल्लाह** उसे तौबा की तौफीक अःता फ़रमाए और उस की मग़फिरत फ़रमाए ।”⁽¹⁾

شۇزىز كەۋكىت خۇد پەر كاڭبۇ پانە كېيى فەجىلىت
《36》.....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه से रिवायत है कि रसूले अकरम, शाहे बनी आदम صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “ताक़तवर वोह नहीं जो लोगों को पछाड़ दे ।” सहाबए किराम صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ फिर ताक़तवर कौन है ?” इरशाद फ़रमाया : “वोह जो गुस्से के वक़्त अपने आप को क़ाबू में रखे ।”⁽²⁾

《37》.....हज़रते सच्चिदुना अनस رضي الله تعالى عنه बयान करते हैं कि हुज्ज़ार नबिय्ये रहमत, शफ़ीए उम्मत صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ कुछ लोगों के पास से गुज़रे तो देखा कि वोह पथ्थर उठाने का मुक़ाबला कर रहे थे । आप صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “ये ह क्या हो रहा है ?” लोगों ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ वोह पथ्थर है जिसे हम ज़मानए जाहिलिय्यत में ताक़तवर का पथ्थर कहा करते थे ।” आप صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “क्या मैं तुम्हें तुम्हारे सब से ताक़तवर शख्स के मुतअ़्लिक़ न बताऊँ ? तुम मैं से ज़ियादा ताक़तवर वोह है जो गुस्से के वक़्त खुद

①المعجم الكبير، الحديث: ٢٤٧٥، ج ٩، ص ١٠١، بتغير قليل.

②صحيح المسلم، كتاب البر والصلة، باب فضل من يملك نفسه.....الخ،

الحديث: ٨٠٢، ج ٦، ص ٦٤٠.

پەشکەش : مەجەلسىسىن ئەل مەرىن تۈل ئىلىمچى (دا'ۋاتىسىن ئەل مەرىن تۈل ئىلىمچى)

پر جیسا دا کابو پانے والा ہے ।”⁽¹⁾

﴿38﴾.....ہجڑتے ساییدونا ابُدُلَّاٰہ بِنْ ابُضْرِیْسَمْ سے ریوایت ہے کہ اک شاہس نے بارگاہے رسالات میں ارج کی : “یا رَسُولَ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ مُعَاذَنَةً کوئی سی چیز گھبےِ ایلہی سے بچا سکتی ہے ؟ ” آپ ﷺ نے ارشاد فرمایا : “گوسا مات کیا کرو ।”⁽²⁾

﴿39﴾.....ہجڑتے ساییدونا وہب بین مُنَبِّهٰ سے ریوایت ہے کہ “تیرات میں لیخا ہے : “جب تुझے گوسا آئے تو مُعَاذَنَةً یاد کر، جب مُعَاذَنَةً جلال آए گا تو میں تujھے یاد رکھوں گا اور جب تujھ پر جعلم کیا جائے تو تو سب کر، میرا تیری مدد کرنانا تیرے لیے اپنی مدد کرنے سے بہتر ہے । اپنے ہاث کو ہرکت دے، تیرے لیے ریڈ کے دروازے خول جائے ।”⁽³⁾

رہم ڈیئر نرم دلی کی فوجیلیت

﴿40﴾.....ہجڑتے ساییدونا انس سے ریوایت ہے کہ ہنوز نبی یہ کریم، رکوپورہیم ﷺ نے ارشاد فرمایا : “उस جात की क़सम जिस के कब्ज़े कुदरत में मेरी جान है **اَلْلَاهُ** सिफ़رहीم को ही अपनी रहमत अतः **اَلْلَاهُ** फ़रमाता है ।” हم نے ارج کی : “या رَسُولَ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ क्या हम सब रहीम हैं ؟ ” ارشاد فرمایا कि “रहीم वोह नहीं जो महज अपनी जात और اپنے اہلے खाना पर रहम करे بلکि

۱.....جامع الاحادیث للسيوطی،مسند انس بن مالک،الحادیث: ۸۷، ج ۱۳، ص ۴۹۳۔

۲.....المسند للإمام احمد بن حنبل،مسند ابن عمر،الحادیث: ۶۶۴۶، ج ۲، ص ۵۸۷۔

۳.....فیض القدير،تحت الحدیث: ۶۰۲۲، ج ۴، ص ۶۲۹۔

رہیم ووہ ہے جو تماام مुسالمانوں پر رہم کرے ।”⁽¹⁾

﴿41﴾.....امیرل مومینین ھجڑتے ساییدونا ابू بکر سیدیک
ؑ سے ریوایت ہے کی سرکارے مدنیا، کرارے کلبے سینا
نے یادداشت فرمایا کی **اَللّٰهُ۝** یادداشت فرماتا
ہے：“اگر تum میری رہمت چاہتے ہو تو میری مخلوق پر رہم کرو ।”⁽²⁾

﴿42﴾.....ھجڑتے ساییدونا عاصما بین جے د سے
ریوایت ہے کی میठے میठے آکا، مککی مدنی مسٹفَا
نے یادداشت فرمایا：“بے شک **اَللّٰهُ۝** رہم کرنے والے بندوں پر ہی رہم فرماتا ہے ।”⁽³⁾

﴿43﴾.....ھجڑتے ساییدونا جابر بن عبد الله سے ریوایت ہے
کی شاہنشاہ مدنیا، کرارے کلبے سینا نے یادداشت
یادداشت فرمایا：“جو لوگوں پر رہم نہیں کرتا **اَللّٰهُ۝**
उس پر رہم نہیں فرماتا ।”⁽⁴⁾

﴿44﴾.....ھجڑتے ساییدونا جریر سے ریوایت ہے کی
تاجدارے رسالت، شاہنشاہ نبیوت نے یادداشت
فرمایا：“جو رہم نہیں کرتا یہاں پر رہم نہیں کیا جاتا
اور جو معااف نہیں کرتا یہاں معااف نہیں کیا جاتا ।”⁽⁵⁾

①الزهد لهناد، باب الرحمة، الحديث: ١٣٢٥، ج ٢، ص ٦١٦.

②الكامل في ضعفاء الرجال، الرقم ٥٩٣١٢٣، معاذ الدين عمرو، ج ٣، ص ٤٥٧.

③صحیح البخاری، کتاب الجنائز، باب قول النبي ”یعدب الميت.....الخ“،

الحديث: ١٢٨٤، ج ١، ص ٤٣٤.

④صحیح المسلم، کتاب الفضائل، باب رحمة الصبيان والعيال وتواضعه،

الحديث: ٢٣١٩، ج ٢، ص ١٢٦٨.

⑤الترغيب والترهيب، کتاب القضاياء وغيره، باب في شفقة على خلق الله.....الخ،

الحديث: ٣٤٤٨، ج ٣، ص ١٥٤.

﴿45﴾ ہजّرٰت سَلَّمَ سے رِوَايَةٌ کہ ہُجْرَتٰنے سے رَبُّهُ تَعَالَى عَنْهُ نے اپنے اخڑلاک کا ہُجْرَہ نبیٰ یَهُوَ مَسِيحُ الْمُسْلِمِ کا پاک، سَالِہٰ بَوْلَانِ اَخَرٰ کا سَلَّمَ کا اپنے اخڑلاک کا ہُجْرَہ نبیٰ یَهُوَ مَسِيحُ الْمُسْلِمِ کا اس پر رَحْمَہ نہیں کرتا آسماں کا مالیک اس پر رَحْمَہ نہیں فرماتا۔⁽¹⁾

﴿46﴾ ہجّرٰت سَلَّمَ اَبُدُلَلَاهٗ بَنِ مَسْعُودٍ سے رِوَايَۃٌ کہ سارکار نامدار، مادینے کے تاجدار نے اس پر رَحْمَہ کرو، آسماں کا مالیک تو م پر رَحْمَہ کرے گا۔⁽²⁾

﴿47﴾ ہجّرٰت سَلَّمَ اَبُدُلَلَاهٗ بَنِ مَسْعُودٍ کا بیان کرتے ہیں کہ میں نے اَبُلَلَاهٗ بَنِ اَبِي جَلْلٍ کے پ्यارے ہبَّیَبَ کو اس پر رَحْمَہ کیا جائے گا۔ مُعاَفٰ کرو تو م ہم پر رَحْمَہ کیا جائے گا۔⁽³⁾

﴿48﴾ ہجّرٰت سَلَّمَ اَبُدُلَلَاهٗ بَنِ مَسْعُودٍ سے مارکی ہے کہ ایک اُورت بارگاہے رسالات میں کسی ہاجت کی گرج سے ہاجیر ہوئی لیکن اسے نور کے پیکار، تمام نبیوں کے سرور کے کُریب پہنچنے کے لیے کوئی جگہ نہ میل سکی۔ یہ دेख کر ایک سہابی اپنی جگہ سے ٹھاکرے اور وہ اُرث وہاں بیٹھ گیا۔ فیر اس کی ہاجت پوری ہو گی۔ آپ سے داریافت فرمایا: ”تو م نے اس کیون کیا؟“ اُنہوں نے اُرچ کی: ”مُझے اس پر

١..... الترغيب والترهيب، كتاب القضاياء وغيره، باب في شفقة على خلق الله..... الخ،

الحديث: ١: ٣٤٥، ج ٣، ص ١٥٤.

٢..... مصنف ابن أبي شيبة، كتاب الأدب، باب ما ذكر في الرحمة من الثواب، الحديث: ١٠،

ج ٦، ص ٩٤.

٣..... شعب اليمان للبيهقي، باب في معالجة كل ذنب بالتبوية، الحديث: ٧٢٣٦، ج ٥، ص ٤٤٩.

رہم آگئا تھا । ” یہ سुن کر آپ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نے ایک ارشاد فرمایا : “**اَللّٰهُ عَزٰزٌ جٰلٰسٌ** تُم پر رہم فرمائے । ”⁽¹⁾

﴿49﴾.....ہجڑتے ساییدونا کو رہ بخوبی کیا جاتا ہے بیان کرتے ہیں کہ ایک شخص نے بارگاہ رسالات میں ارج کی : “ یا رسول اللہ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ میں بکری کو جبھ کرتا ہو تو مुझے اس پر رہم آ جاتا ہے । ” آپ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نے ایک ارشاد فرمایا : “ اگر تُم بکری پر رہم کرو گے تو **اَللّٰهُ عَزٰزٌ جٰلٰسٌ** تُم پر رہم فرمائے گا । ”⁽²⁾

شۇرسا پىي جانە كېيىنلىكتىرىپى

﴿50﴾.....ہجڑتے ساییدونا ان سے جو ہنری سے ریوایت ہے کہ ہنجر نبی یعنی پاک صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نے ایک ارشاد فرمایا : “ جو اینٹیکام کی کو درت کے با کو جو دن گوسسما پی جائے تو **اَللّٰهُ عَزٰزٌ جٰلٰسٌ** اسے کیا مات کے دن مخالف کے سامنے بولائے گا اور اسے ایکیا مار دے گا کہ ہوراں میں سے جسے چاہے لے لے । ”⁽³⁾

﴿51﴾.....ہجڑتے ساییدونا ابودللاہ بن عباس سے ریوایت ہے کہ دو جہاں کے تاجوار، سلطان نے بھرپور بار صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نے ایک ارشاد فرمایا : “ آدمی کا کوئی بھوت پینا گوسسے کے اس بھوت سے اپنے جل نہیں ہے جسے وہ ریجا ایکلہی کے لیے پیتا ہے । ”⁽⁴⁾

١.....المعجم الكبير، الحديث: ٥٨٥٤، ج ٦، ص ٦١، رحمتهما الله افرحمتها.

٢.....المستقل الإمام احمد بن حنبل، بقية حديث معاوية بن قرعة، الحديث: ١٠٥٩٢، ج ٥، ص ٣٠٤.

٣.....سنن الترمذى، كتاب صفة القيامة، باب ٤٨، الحديث: ٢٥٠١، ج ٤، ص ٢٢٢.

٤.....المستقل الإمام احمد بن حنبل، مسن عبد الله بن عمر، الحديث: ٦١٢٢، ج ٢، ص ٤٨٢.

﴿52﴾ ہجَرَتِ سَادِيَدُونَا أَنَّهُ بَيَانٌ كَرَتِهِ هُنَّ كِيْ
ہُجُورٌ نَبِيَّيْهُ كَرِيمٌ كُوْدَىْ إِسَاءَ لَوْگُوْنَ كَرِيَبٌ سَارِ
گُوْجَرِ جُوْ کُشَتِيْ لَدَىْ رَهِيْ تِھِيْ । آپ نِے إِسْتِفَسَار
فَرَمَأَيَا : “يَهُ كَيَا ہُوْ رَهَيْ ہُنَّ ” لَوْگُوْنَ نِے اَرْجُ كِيْ : “يَا
رَسُولَ لَلَّاہِ فُولَانْ بَهُوتَ كَوَافِيْ ہُنَّ । جُو بَھِيْ تِھِيْ سَارِ
لَدَتِا ہُنَّ وَوَوَہُ دَتِا ہُنَّ ” تِھِيْ آپ نِے صَلَّی اللَّاہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ
إِرْشَادٌ فَرَمَأَيَا : “كَيَا مِنْ تُوْمَنْ إِسَاسِيِّ بَھِيْ جِیَادَا تَاَكَتَوَرِ
بَارِ مِنْ نَبَاتِنْ ? وَوَہُ شَخْصُ جِسْسِ پَرِ کَوَافِيْ جُولَمَ كَرِيْ । وَوَہُ
گُوسَسَا پِيْ جَائِيْ । اُپَنِے گُوسَسِ پَرِ کَابُوْ پَا لَے تِھِيْ إِسَا شَخْصُ
اُپَنِے اُورِ دُوْسِرِ شَخْصِ کَے شَتِّانِ پَرِ گَالِبِ آ جَاتِا ہُنَّ ”⁽¹⁾

﴿53﴾ ہجَرَتِ سَادِيَدُونَا أَنَّهُ سِرِیَادَتٍ ہُنَّ كِيْ
مِيْتَهُ مِيْتَهُ آکَا، مِكَكِيْ مِدَنِیْ مُسْتَفَا صَلَّی اللَّاہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ نِے إِرْشَادٌ
فَرَمَأَيَا : “كَيَا تُوْمَنْ أَبُوْ جَمَاجَمَ کِيْ تَرَہُ بَنَنِے سِيْ آجِیَجِ ہُنَّ ”
سَہَابَہُ کِیرَامَ رَضِوانُ اللَّاہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ نِے اَرْجُ كِيْ : “أَبُوْ جَمَاجَمَ
کَوَانِ ہُنَّ ” آپ صَلَّی اللَّاہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ نِے إِرْشَادٌ فَرَمَأَيَا : “يَهُ وَوَہُ
شَخْصُ ہُنَّ کِيْ جَبِ سُوْبَہُ ہُوتِیْ ہُنَّ تِھِيْ کَہْتا ہُنَّ ۔ يَهُ وَوَہُ نَفِیْسِیْ وَعَرِضِیْ
یَا’نِی اِے آلِلَّاہِ ۝ مِنْ نَبَاتِنْ مِنْ نَبَاتِنْ نَبَاتِنْ نَبَاتِنْ نَبَاتِنْ نَبَاتِنْ ”
پَسِ وَوَہُ گَالِیْ دَنِے وَالِّے کَوَ گَالِیْ نَدِتِا، جُولَمَ کَرَنِے وَالِّے
پَرِ جُولَمَ نَکَرَتِا اُورِ مَارَنِے وَالِّے کَوَ نَمَارَتِا ۔ ”⁽²⁾

﴿54﴾ ہجَرَتِ سَادِيَدُونَا أَبُوْلَلَّاہِ بِنِ اَبِيْ
وَالْكَلِّیْنِ الْعَنِیْقِ (بِنِ عَمْرَانَ : ۱۳۴) آیَتِ مُبَارَکَہُ

۱ مسنَدُ البَزَارِ، مسنَدُ ابْنِ حَمْزَةَ، ابْنِ مَالِكٍ، الْحَدِیْثُ : ۷۲۷۲، جِیْ ۲، صِ ۳۴۰ ۔

۲ جامِعُ الْاحَدِیْثِ لِلْسَّیَوْطِیِّ، حِرْفُ الْهَمْزَہِ مَعَ الْبَاءِ، الْحَدِیْثُ : ۹۴۷، جِیْ ۳، صِ ۴۱۰ ۔

پَسْكَشَا : مَجَالِسِ اَلْمَارِنَاتُولِ اِلْمِیْمَیَا (دا’وَتِ اِسْلَامِیِّ اِنْدِیَا)

“तर्जमए कन्जुल ईमान : और गुस्से को पीने वाले ।” की तफ़्सीर में फ़रमाते हैं कि “इस से मुराद ये है कि जब कोई शख्स तुम से ज़बान दराज़ी करे और तुम उस का जवाब देने की ताक़त रखते हो लेकिन फिर भी अपना गुस्सा पी जाते हो और उसे कोई जवाब नहीं देते ।”

लोगों से दर शुज़र करने वाली प़छीलत

﴿55﴾.....رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि **अल्लाह** ﷺ के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्जहुन अ़नील उयूब ने इरशाद फ़रमाया : “क़ियामत के दिन जब लोग हिसाब के लिये खड़े होंगे तो एक मुनादी ए’लान करेगा कि “वोह शख्स जिस का अज़्र **अल्लाह** ﷺ के ज़िम्मए करम पर है वोह उठे और जन्त में दाखिल हो जाए ।” फिर दूसरी मरतबा ए’लान करेगा कि “वोह शख्स जिस का अज़्र **अल्लाह** ﷺ के ज़िम्मए करम पर है वोह खड़ा हो ।” लोग पूछेंगे : “वोह कौन है जिस का अज़्र **अल्लाह** ﷺ के ज़िम्मए करम पर है ?” मुनादी कहेगा : “वोह जो लोगों से दर गुज़र करने वाले थे ।” चुनान्चे, बे शुमार लोग खड़े होंगे और बिगैर हिसाबो किताब जन्त में दाखिल हो जाएंगे ।”⁽¹⁾

﴿56﴾.....رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ उक्बा बिन आमिर बयान करते हैं कि मैं हुस्ने अख़लाक के पैकर, महबूबे रब्बे अकबर صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ से मिला तो आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने मेरा हाथ पकड़ कर इरशाद फ़रमाया : “ऐ उक्बा ! क्या मैं तुम्हें दुन्या

١۔ الترغيب والترهيب، كتاب الحلو، باب الترغيب في العفوه عن القاتل، الحديث: ١٧.

व आखिरत वालों के अच्छे अख़लाक् के बारे में न बताऊं ? ” मैं ने अर्जु की : “ جरूर इरशाद फ़रमाइये । ” आप ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “ जो तुम से क़तएँ तअ़ल्लुक करे तुम उस से तअ़ल्लुक जोड़ो, जो तुम्हें मह़रूम करे तुम उसे अ़ता करो और जो तुम पर जुल्म करे तुम उसे मुआफ़ कर दो । ”⁽¹⁾

﴿57﴾.....हज़रते सच्चिदुना उब्य बिन का’ब رضي الله تعالى عنه سे रिवायत है कि हुज़ूर नबिये पाक, سाहिबे लौलाक ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “ जिसे ये ह पसन्द हो कि उस के लिये (जन्त में) मह़ल बनाया जाए और उस के दरजात बुलन्द किये जाएं तो उसे चाहिये कि जो उस पर जुल्म करे उसे मुआफ़ कर दे, जो उसे मह़रूम करे उसे अ़ता करे और जो उस से क़तएँ तअ़ल्लुकी करे उस से तअ़ल्लुक जोड़े । ”⁽²⁾

﴿58﴾.....हज़रते सच्चिदुना ابْدُل्लाह जदली عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْقَوْيِ بयान करते हैं कि मैं ने उम्मुल मोअमिनीन हज़रते سच्चिदुना आइशा سिद्दीका رضي الله تعالى عنها سे हुज़ूर नबिये करीम, رَكْفُرْहीम के हुस्ने अख़लाक् के मुतअ़ल्लिक पूछा तो उन्होंने फ़रमाया : “ آप ﷺ ن بُرِيَ بَاتَ كَرَنَے وَالَّا، ن بُرِيَ كَامَ كَرَنَے وَالَّا، ن بَاجَارَوْ مِنْ شَوَّرَ مَصَانَے وَالَّا وَنْ هِيَ بُرَارِدَ كَا بَدَلَا بُرَارِدَ سَدَنَے وَالَّا ثُمَّ بَلِّكَ آپ ﷺ تُو مُعَاافَ فَرَمَانَے وَالَّا وَدَرَ غُجَّارَ فَرَمَانَے وَالَّا ”⁽³⁾

١.....المعجم الكبير، الحديث: ٢٣٩، ج ١٧، ص ٢٦٩.

٢.....المستدرك، كتاب التفسير، باب تحت آية: كتم خير امة اخرجه للناس،

الحديث: ٣٢١٥، ج ٣، ص ١٢.

٣.....سنن الترمذى، كتاب البر والصلة، باب ماجاء في خلق النبي، الحديث: ٢٠٢٣، ج ٢، ص ٤٠٩.

﴿59﴾..... ۱۸۰ مول موسیٰ بن عاصی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کا فرماتی ہے کہ سایید امّت مسلم نے جہاد کے لیے اسلام کو اپنے ہاتھ سے نہیں مارا اور نہیں کبھی اپنی جماعت کی خاطر اینٹکام لیا । ہم جب کوئی شاخص اُنجلیٰ کی ہرام کردا چیزوں کا ارتکاب کرتا تو آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم سے جو سوواں کیا گیا آپ نے اس سے مनع نہیں فرمایا سیوا اے گوناہ کا سबب بننے والی بات کے کیونکی آپ اسے اپنے گوناہ میں لے گئے ہیں اسے دُر رہتے ہیں । جب بھی آپ کو دو کاموں کا ایکیلیہ دیا گیا تو آپ نے آسان کام کو ہی ایکیلیہ فرمایا ।⁽¹⁾

﴿60﴾..... ۱۸۱ ہجرات سایید دُنہ سے ریوایت ہے کہ ہجرات نبی یحییٰ پاک نے ارشاد فرمایا : “جو شرمسار کی لگنجش کو مُعاَفٰ کرے گا اُنجلیٰ کیامت کے دن اس کے گوناہوں کو مُعاَفٰ فرمائے گا ।”⁽²⁾

﴿61﴾..... ۱۸۲ مول موسیٰ بن عاصی رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے ریوایت ہے کہ ہجرات نبی یحییٰ مُکرم، نورِ مسلم (رضی اللہ تعالیٰ عنہ) نے ارشاد فرمایا : “اہل مُرکبَت کی لگنجشیوں کو مُعاَفٰ کرو جب تک کہ وہ شارِد سزا کے ہکدار نہ ہو جائے ।”⁽³⁾

1..... المسند للإمام أحمد بن حنبل، مسنن عائشة، الحديث: ۴۰۳۹، ج ۹، ص ۴۰۱، بغير قليل.

2..... مسنند البزار، مسنند أبي هريرة، الحديث: ۸۹۶۷، ج ۲، ص ۴۷۷.

3..... المسند للإمام أحمد بن حنبل، مسنن عائشة، الحديث: ۲۵۰۳۰، ج ۹، ص ۵۴۴.

پیشکش : مجازی سے اعلیٰ مداری نتیلہ ایلیم ایضاً (داؤتے اسلامیہ انڈیا)

﴿62﴾..... رَبُّنِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ
ہے جرأتے ساییدُونا اَبْدُو لَلَّا هُوَ بَنُو ڈُمَر
فَرَمَاتَهُمْ كَيْفَ كُنْتُمْ
کیا فرماتے ہیں کہ ”مُرَبَّتَ الْوَالَوْنَ“ کو سنجانے نہ دو جب کی وہ
سالہ ہے ہوئے ।”⁽¹⁾

﴿63﴾..... رَبُّنِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ
ہے جرأتے ساییدُونا اَبْكُو ھُرَيْرَا
کی رسمولے اکرم، شاہی بنی آدم نے یَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ وَسَلَّمَ
فرما�ا : ”سَدَكَ سے مال میں ہرگیج کمی نہیں ہوتی । جو بندوا
دار گujar کرتا ہے ۃلبنا حن عَزَّوجَلَ عَزَّوجَلَ عَزَّوجَلَ
جو ۃلبنا حن عَزَّوجَلَ کے لیے آجیجی کرتا ہے ۃلبنا حن عَزَّوجَلَ
उسے بولندي اُتھا فرماتا ہے ।”⁽²⁾

﴿64﴾..... رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ
ہے جرأتے ساییدُونا مرحوان بن جوناہ فَرَمَاتَهُمْ
ہیں کہ ”دُنْيَا اسی بات پر کاہم ہے کہ کوئی شاخس باد سوچوکی
کرنے والے کو معااف کر دے ।”⁽³⁾

﴿65﴾..... رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ
ہے جرأتے ساییدُونا میسرار بین ہلیس
فَرَمَاتَهُمْ کیا ہے کہ ”خُوش خبری ہے یہ کہ یہاں شاخس کے لیے جو یہاں جاگہ
ہکھک ادا کرے جہاں لوگ ہکھک ادا کرنا نہ جانتے ہوئے । پس
ۃلبنا حن عَزَّوجَلَ عَزَّوجَلَ عَزَّوجَلَ یہاں اپنی ریضا کی ما’ریف کے اس کیا
یہاں ہے سا جمانا ہوتا ہے کہ گومنام رہنے والہی نجاہت پا سکتا
ہے । یہاں کے دل تاریکی کے چراگ ہے । ۃلبنا حن عَزَّوجَلَ عَزَّوجَلَ عَزَّوجَلَ
جنات کے دروازے خوں دےتا اور یہاں ہر گرد آلود اندرے
مکام سے نجاہت اُتھا فرماتا ہے ।”

① فيض القدير، حرف الناء، تحت الحديث: ٣٢٣، ج ٢، ص ٢٩٩.

② صحيح المسلم، كتاب البر والصلة، باب الاستحباب العفو..... الخ،

ال الحديث: ٢٥٨٨، ص ١٣٩٧.

③ تاريخ مدينة دمشق لابن عساكر، الرقم ٢١٥٧ الربيع بن يحيى، ج ١٨، ص ٨٤.

پشکش : مجازیل سے اول مردین نتوں اسلامی ایلیمیا (دا'وتوں اسلامی اینڈیا)

मुसलमानों की खैरख्वाही की फ़जीलत

﴿66﴾.....हज़रते सय्यिदुना अब्दुल्लाह बिन उमर رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ سे रिवायत है कि हुजूर नबिये रहमत, शफीए उम्मत مَوْلَى اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْمَوْسَلَمْ ने इरशाद फ़रमाया : “दीन खैर ख्वाही है ।” سहाबए किराम رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ اجمعين ने ارج़ की : “या रसूलल्लाह مَوْلَى اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْمَوْسَلَمْ किस की ? इरशाद फ़रमाया : “**अल्लाह** गूर्ज़ की, उस की किताब की, उस के रसूल की, मुसलमानों के इमाम की और आम मोअमिनीन की ।”⁽¹⁾

﴿67﴾.....हज़रते सय्यिदुना अनस رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि हुजूर नबिये करीम, रक्फुर्रहीम مَوْلَى اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْمَوْسَلَمْ ने इरशाद फ़रमाया : “मोमिन एक दूसरे के खैरख्वाह और आपस में महब्बत करने वाले होते हैं अगर्चे उन के शहर मुख्तलिफ़ हों और मुनाफ़िक एक दूसरे से धोका करने वाले होते हैं अगर्चे उन के शहर एक ही हों ।”⁽²⁾

﴿68﴾.....हज़रते सय्यिदुना बक्र बिन अब्दुल्लाह मुज़नी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं कि “अगर मैं किसी मस्जिद में पहुंचूं और वोह लोगों से खचा खच भरी हो फिर मुझ से पूछा जाए कि इन में सब से बेहतर शख्स कौन है ? तो मैं सुवाल करने वाले से पूछूँगा : क्या तुम इन में सब से ज़ियादा खैरख्वाही करने वाले को पहचानते हो ? अगर वोह उस को पहचानता होगा तो मैं कहूँगा कि “येही सब से बेहतर है और मैं येह भी जानता हूं कि इन्हें धोका देने वाला सब से बद तरीन शख्स है । मुझे इन के बेहतरीन शख्स पर शर में मुक्तला

¹ صحيحة المسلم، كتاب الإيمان، باب بيان الدين النصيحة، الحديث: ٥٥، ص ٤٧.

² الترغيب والترحيب، كتاب البيوع، باب الترهيب من الغش والترغيب في.....الخ،

الحديث: ١٢، ج ٢، ص ٣٦١.

पेशकश : मजलिसे अल मरीनतुल इल्मिया (दा'वते इस्लामी इन्डिया)

हो जाने का खौफ़ है और इन के बुरे शख्स के नेक हो जाने की उम्मीद भी है ।”

﴿69﴾.....हज़रते सच्चिदुना अनस رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि सरकारे मदीना, करारे क़ल्बो सीना ने इरशाद फ़रमाया : “तुम में से कोई भी उस वक्त तक कामिल मोमिन नहीं हो सकता जब तक कि वोह अपने मुसलमान भाई के लिये भी वोही पसन्द न करे जो अपने लिये पसन्द करता है ।”⁽¹⁾

﴿70﴾.....हज़रते सच्चिदुना मुआज़ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने मीठे मीठे आक़ा, मक्की मदनी मुस्तफ़ा سے अफ़्ज़ल ईमान के मुतअल्लिक़ सुवाल किया तो आप चَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “अफ़्ज़ल ईमान येह है कि तू اَعْزَجَّلَ ح़ की ख़ातिर महब्बत रखे और उसी की ख़ातिर बुग़ज़ रखे और तेरी ज़बान ज़िक्रुल्लाह से तर रहे ।” फिर अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह इस के बा’द ?” इरशाद फ़रमाया : “लोगों के लिये वोही पसन्द करो जो अपने लिये करते हो और लोगों के लिये वोही नापसन्द करो जो अपने लिये नापसन्द करते हो और अच्छी बात करो या ख़ामोश रहो ।”⁽²⁾

दिल की पाकीज़री और मुसलमानों के कीने से बचने की फ़ज़ीलत

﴿71﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू सईद खुदरी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि शहनशाहे मदीना, करारे क़ल्बो सीना ने

١۔ صحیح المسلم، کتاب الایمان، باب الدلیل علی ان من خصال.....الخ،

الحدیث: ٤٥، ص ٢.

٢۔ المستدلل امام احمد بن حنبل، حدیث معاذین جبل، الحديث: ٢٢١٩٣، ج ٨، ص ٢٦٦.....

इरशाद फ़रमाया : “मेरी उम्मत के अब्दाल जन्त में (महूज) अपने आ’माल की बिना पर दाखिल न होंगे बल्कि वोह **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ की रहमत, नफ्स की सख़ावत, दिल की पाकीज़गी और तमाम मुसलमानों पर रहीम होने की वजह से जन्त में दाखिल होंगे ।”⁽¹⁾

﴿72﴾.....हज़रते सच्चिदुना अनस बिन मालिक बयान करते हैं कि हम बारगाहे रिसालत में हाजिर थे कि ताजदारे रिसालत, शहनशाहे नबुव्वत ने ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “इस रास्ते से तुम्हरे पास एक जनती शख्स आएगा ।” इतने में एक अन्सारी सहाबी आए जिन की दाढ़ी से बुजू का पानी टपक रहा था । उन्होंने अपने जूते बाएं हाथ में पकड़े हुवे थे । फिर उन्होंने सलाम किया । दूसरे दिन फिर आप ﷺ ने येही इरशाद फ़रमाया तो फिर वोही अन्सारी सहाबी पहले की तरह आए । तीसरे दिन भी ऐसा ही हुवा । जब आप मुनासिब समझें तो तीन दिन मुझे अपने पास ठहरने की इजाज़त अ़ता फ़रमाएं ।” **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ की क़सम मैं ने अपने वालिद से ह़या की है, मैं 3 दिन तक उन के पास नहीं जाऊंगा अगर आप मुनासिब समझें तो तीन दिन मुझे अपने पास ठहरने की इजाज़त अ़ता फ़रमाएं ।” अन्सारी सहाबी ने इजाज़त दे दी । हज़रते सच्चिदुना अनस **رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَبَرَّهُ** رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَبَرَّهُ फ़रमाते हैं कि हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन अम्र

.....كتنز العمال، كتاب الفضائل، باب لحوق في القطب والابدال، الحديث: ٣٤٠٩٦ ①

نے उन्हें बताया कि “मैं ने तीन रातें उन के साथ गुज़ारीं लेकिन उन्हें रात में इबादत करते न देखा । हाँ ! जब वोह अपने बिस्तर पर करवट लेते तो **اَللّٰهُ عَزُوجَلٌ** का ज़िक्र और उस की किब्रियाई बयान करते यहां तक कि नमाजे फ़ज़्र के लिये उठ खड़े होते ।”

ہज़रतے سخیيُدُونا اُبُدُوللَاہ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ف़رِمَاتे हैं कि मैं ने अन्सारी सहाबी से अच्छी बात के इलावा कुछ न सुना । जब तीन दिन पूरे हुवे तो क़रीब था कि मैं उन के आ'माल को हकीर जानता लेकिन जब मैं ने उन अन्सारी सहाबी से कहा : “ऐ **اَللّٰهُ عَزُوجَلٌ** के बन्दे ! मेरे और मेरे वालिद के दरमियान कोई नाराज़ी और जुदाई नहीं है बल्कि मैं ने तो हुज़ूर नबिय्ये पाक صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ को तीन बार फ़रमाते सुना कि अभी तुम्हारे पास एक जन्ती शख़्स आएगा और तीनों बार आप ही आए । चुनान्चे, मैं ने पुख्ता इरादा कर लिया कि मैं आप के पास ठहरूंगा और देखूंगा कि आप क्या अ़मल करते हैं ताकि मैं भी आप की पैरवी करूं । लेकिन मैं ने आप को कोई बड़ी इबादत करते नहीं देखा तो फिर आप कैसे इस बुलन्द मक़ाम तक पहुंचे कि हुज़ूر صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ने आप के मुतअ़لिक येह बात इरशाद फ़रमाई ?” अन्सारी सहाबी ने जवाब दिया : “और तो कोई अ़मल नहीं बस येही है जो आप ने देखा ।” हज़रते سخیيُدُونا اُبُدُوللَاہ رَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ फ़रमाते हैं कि येह बात सुन कर जब मैं वहां से चलने लगा तो अन्सारी सहाबी ने मुझे आवाज़ दी और कहा : “मेरा कोई और अ़मल नहीं बस येही है जो आप ने देखा । इस के इलावा मैं किसी भी मुसलमान के लिये अपने दिल में खोट नहीं पाता और जो **اَللّٰهُ عَزُوجَلٌ** ने किसी को दिया है उस पर हऱ्सद नहीं करता ।” हज़रते سخیيُدُونا اُبُدُوللَاہ बिन اَمْرٍ **فَرِمَاتे हैं कि मैं ने उन से कहा :** “येही वोह

अःमल है जिस ने आप को रिफ़अःतें बख्शीं और हम इस की ताक़त नहीं रखते ।”⁽¹⁾

﴿73﴾.....हज़रते सय्यिदुना मुआविया बिन कुर्चा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं कि “लोगों में अफ़्ज़ल तरीन वोह है जो उन में सब से पाकीज़ा सीने वाला और सब से ज़ियादा ग़ीबत से बचने वाला है ।”⁽²⁾

﴿74﴾.....हज़रते सय्यिदुना का’ब से पूछा गया कि “सोने वाला मग़फ़िरत याफ़ा और क़ियाम करने वाला मशकूर कैसे होगा ?” आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने फ़रमाया : “एक शख्स रात को क़ियाम करता है और अपने सोए हुवे भाई के लिये पीठ पीछे दुआ करता है तो **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ उस क़ियाम करने वाले की दुआ के सबब उस सोने वाले की मग़फ़िरत फ़रमा देता है और सोने वाले की खैर ख़्वाही की वजह से क़ियाम करने वाला इस बात का मुस्तहिक होता है कि उस का शुक्रिया अदा किया जाए ।”

लोगों में सुल्ह कराने की फ़ज़ीलत

﴿75﴾.....हज़रते सय्यिदुना अबू दरदा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि हुज़ूर नबिये पाक, साहिबे लौलाक صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “क्या मैं तुम्हें दरजे के ए’तिबार से नमाज़, रोज़े और सदके से अफ़्ज़ल अःमल के बारे में न बताऊं ?” सहाबए किराम رَضِوانُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْبَعُّينَ ने अर्ज़ की : “क्यूं नहीं ।” आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “आपस के तअल्लुक़ात को

①المصنف لعبدالرازق، كتاب العلم، باب الرحمن والشدائد، الحديث: ٤٩٤٤،

ج ١٠، ص ٢٦٠

②المصنف لابن ابي شيبة، كتاب الزلد، الحديث ابي قلابة، الحديث: ٨، ج ٨، ص ٢٥٤.

पेशकश : मजलिसे अल मरीनतुल इल्मिया (दा'वते इस्लामी इन्डिया)

اچھا کرو کیونکی نا ایتیفکا کی دین کو مونڈ دئے والی ہے ।”⁽¹⁾

اذکار اولیاءِ ہنر کی فضیلت

﴿76﴾.....ہجڑتے ساییدوں نا ان سے ریوایت ہے کہ سرکارے نامدار، مداری کے تاجدار، مداری کے فرمایا : “جس نے اپنی جبائن سے کوئی ہک پورا کیا تو اس کا اجر بढ़تا رہے گا حتاً کہ کیا مات کے دن **اللہ** عزوجل علیہ وآلہ وسلم اس کا پورا پورا سواب اٹھا فرمائے گا ।”⁽²⁾

مجلوم کی مدد کرنے کی فضیلت

﴿77﴾.....ہجڑتے ساییدوں نا برا بین آجیب و فرماتے ہیں کہ **اللہ** عزوجل علیہ وآلہ وسلم نے ہم میں مجملوم کی مدد کرنے کا ہوکم دیا ।”⁽³⁾

﴿78﴾.....ہجڑتے ساییدوں نا ان سے ریوایت ہے کہ نور کے پیکر، تمام نبیوں کے سردار نے ایک داد فرمایا : “اپنے باری کی مدد کرو خواہ جا لیم ہو یا مجملوم ।” میں نے ارجع کیا : “میں مجملوم کی مدد تو کر سکتا ہوں لیکن جا لیم کی مدد کیسے کر سکوں ？” داد فرمایا : “उسے جو لیم سے روکو ।”⁽⁴⁾

١۔ سنن الترمذی، کتاب صفة القيامة، باب ۵، حدیث: ۲۰۱۷، ج ۴، ص ۲۲۸۔

٢۔ حلیۃ الاولیاء، الرقم ۳۹۶، عبد اللہ بن مبارک، حدیث: ۱۱۸۰۱، ج ۸، ص ۱۹۲۔

٣۔ سنن الترمذی، کتاب الادب، باب ماجاء فی کراہیہ لیس.....الخ، حدیث: ۲۸۱۸،

ج ۴، ص ۳۶۹۔

٤۔ سنن الترمذی، کتاب الفتنه، باب ۶۸، حدیث: ۲۲۶۲، ج ۴، ص ۱۱۲۔

پیشکش : مجازی سے اعلیٰ مداری نہ تسلیم یا (دا'وتوں سے اسلامیہ اینڈیا)

जालिम करे जुल्म से रोकने का बयान

﴿79﴾हज़रते सच्चिदुना कैस बिन अबी हाजिम बयान करते हैं कि मैं ने अमीरुल मोअमिनीन हज़रते सच्चिदुना अबू बक्र सिद्दीक़ को येह फ़रमाते हुवे सुना कि ऐ लोगो ! तुम येह आयते मुबारका पढ़ते हो :

يَٰٰيُهَا الْذِينَ أَمْنَوْا عَلَيْكُمْ
أَنْفُسُكُمْ لَا يَصْرُكُمْ مَنْ صَلَّى
إِذَا هَتَّدِيهِمْ (ب، ٧، المائدة: ١٠٥)

तर्जमए कन्जुल ईमान : ऐ ईमान वालो ! तुम अपनी फ़िक्र रखो तुम्हारा कुछ न बिगाड़ेगा जो गुमराह हुवा जब कि तुम राह पर हो ।

(फिर फ़रमाया) मैं ने सरकारे मक्कए मुकर्मा, सरदारे मदीनए मुनव्वरा को इशाद फ़रमाते सुना कि “जब लोग ज़ालिम को देखें और उसे जुल्म से न रोकें तो करीब है कि अल्लाह उर्ज़وج़ल उन सब पर अ़ज़ाब भेजे ।”⁽¹⁾

﴿80﴾हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन अम्र से रिवायत है कि दो जहां के ताजवर, सुल्ताने बहूरो बर ने इशाद फ़रमाया : “जब तुम देखो कि मेरी उम्मत ज़ालिम की ताज़ीम कर रही है तो तुम्हारा ज़ालिम को ज़ालिम कहना तुम्हें उन से जुदा कर देगा ।”⁽²⁾

नादान करे रोकने का बयान

﴿81﴾हज़रते सच्चिदुना नो'मान बिन बशीर से रिवायत है कि سच्चिदुल मुबलिलगीन, रहमतुल्लिल अ़ालमीन ने इशाद फ़रमाया : अपने नादानों

.....سنن الترمذى، كتاب التفسير، باب سوره مائده، الحديث: ٢٠٦٨، ج ٣٠، ص ٤١. ①

.....المستدلل امام احمد بن حنبل، مسنون عبد الله بن عمر، الحديث: ٦٢٩٨، ج ٢٤، ص ٦٢١. ②

پeshaksh : مجازی سے اول مادینتول ایلمیجھا (دا'ватے اسلامیہ انڈیا)

को रोके रखो ।”⁽¹⁾ ⁽²⁾

मुसलमानों की मदद और इन की ज़रूरत पूरी करने की फ़जीलत

﴿82﴾.....हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन उमर سے से रिवायत है कि शफ़ीउल मुज़निबीन, अनीसुल ग़रीबीन अल्लाह نे ने इशाद فَرماया : “कुछ लोग ऐसे हैं जिन्हें अल्लाह ने लोगों की हाजतें पूरी करने के लिये पैदा फَرمाया है। लोग हाजत के वक्त उन की तरफ़ रुजूअ़ करते हैं। येही वोह लोग हैं जो कियामत के दिन अल्लाह के अज़ाब से महफूज़ होंगे।”⁽³⁾

﴿83﴾.....हज़रते सच्चिदुना सहल बिन سا'द سے से रिवायत है कि अल्लाह के महबूब दानाए गुयूब, मुनज्ज़हुन अनिल उयूब चَلَّ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نे इशाद فَرمाया : “खैर और शर के ख़ज़ाने अल्लाह के पास हैं और इन की चाबियाँ इन्सान हैं। उस शख्स के लिये खुश ख़बरी है जिसे अल्लाह ने खैर की चाबी और शर के लिये ताला बनाया और हलाकत है उस

①.....हज़रते सच्चिदुना अल्लामा अब्दुर्रज़फ़ मनावी عليه رحمة الله الولي इस हडीसे मुबारका के तहूत फَرمाते हैं कि “इस में खिताब सर परस्त को है कि वोह अपने ना समझ मा तहूत को फुजूल ख़र्ची से रोकें।”

(فيض القدير للمناوي، تحت الحديث: ٣٨٩٤، ج ٣، ص ٥٧٩، ملحوظاً)

②.....شعب الایمان للبیهقی، باب احادیث فی الامر بالمعروف والنہی عن المنکر،

الحدیث: ٧٥٧٧، ج ٦، ص ٩٢.

③.....المعجم الكبير، الحديث: ١٣٣٣، ج ١٢، ص ٢٧٤.

के लिये जिसे शर की चाबी और खैर के लिये ताला बनाया ।”⁽¹⁾

﴿84﴾.....हज़रते सच्चिदुना इन्वे अब्बास رضي الله تعالى عنه سे रिवायत है कि हुस्ने अख़लाक़ के पैकर, महबूबे रब्बे अकबर صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُمَّ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया कि **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ इरशाद फ़रमाता है : “मैं रब हूँ । मैं ने खैर व शर को मुक़द्दर फ़रमा दिया है । खुश ख़बरी है उस के लिये जिस के हाथ में खैर की चाबी है और ख़राबी है उस के लिये जिस के हाथ में शर की चाबी है ।”⁽²⁾

﴿85﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه سे रिवायत है कि सरकारे वाला तबार, हम बे कसों के मददगार صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُمَّ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जिस ने किसी मोमिन से तक्लीफ़ व मुसीबत को दूर किया **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ उस के लिये पुल सिरात पर नूर के दो ऐसे हिस्से पैदा फ़रमाएगा जिन की रोशनी से इतनी मख़्लूक़ रोशनी हासिल करेगी जिन की ता’दाद **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ के सिवा कोई नहीं जानता ।”⁽³⁾

﴿86﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه سे रिवायत है कि सच्चिदे आलम, नूरे मुजस्सम صلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُمَّ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जो शख़्स किसी मुसलमान की दुन्यावी मुसीबत दूर करेगा **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ कियामत में उस की मुसीबत दूर फ़रमाएगा और जो किसी मुसलमान के ऐब छुपाएगा **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ दुन्या व आखिरत में उस के उङ्गूब छुपाएगा और **अल्लाह** ﴿عَزَّوَجَلَّ﴾ उस

١.....المعجم الكبير، الحديث: ٥٨١٢، ج: ٦، ص: ١٥٠.

٢.....الدر المنشور، سورة الانبياء، تحت الآية: ٢١، ج: ٥، ص: ٦٢٢.

٣.....المعجم الأوسط، الحديث: ٤٠٤، ج: ٣، ص: ٢٥٤.

वक़्त तक बन्दे की मदद करता रहता है जब तक वोह अपने मुसलमान भाई की मदद करता रहता है।”⁽¹⁾

﴿87﴾.....हज़रते सच्चिदुना अनस बिन मालिक صَلَّى اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ وَالْمَ世َّلَمْ سे रिवायत है कि हुज़ूर नबिये पाक عَزَّوَجَلَّ की परवर्दा है (या’नी तमाम मख़्लूक को वोही पालने वाला है) और **آلِلَّاہُ** عَزَّوَجَلَّ को अपनी मख़्लूक में सब से ज़ियादा मह़बूब वोह है जो उस के परवर्दा को सब से ज़ियादा फ़ाइदा पहुंचाए।⁽²⁾

﴿88﴾.....हज़रते सच्चिदुना अनस صَلَّى اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ وَالْمَ世َّلَمْ से रिवायत है कि हुज़ूर नबिये मुकर्रम, नूरे मुजस्सम صَلَّى اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ وَالْمَ世َّلَمْ ने इशाद फ़रमाया : “जिस ने मुसलमान भाई की हाजत रवाई की गोया उस ने सारी उम्र **آلِلَّاہُ** عَزَّوَجَلَّ की इबादत की।”⁽³⁾

﴿89﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू मूसा अशअरी صَلَّى اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ وَالْمَ世َّلَمْ से रिवायत है कि रसूले अकरम, शाहे बनी आदम صَلَّى اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ وَالْمَ世َّلَمْ ने इशाद फ़रमाया : “एक मोमिन दूसरे मोमिन के लिये इमारत की तरह है जिस का बा’ज़ हिस्सा बा’ज़ को तक़िय्यत पहुंचाता है।”⁽⁴⁾

﴿90﴾.....हज़रते सच्चिदुना नो’मान बिन बशीर صَلَّى اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ وَالْمَ世َّلَمْ से रिवायत है कि हुज़ूर नबिये रहमत, शफ़ीए उम्मत صَلَّى اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ وَالْمَ世َّلَمْ ने इशाद फ़रमाया : “मोअमिनीन की आपस में रहम, मह़ब्बत और

❶صحیح المسلم، کتاب الذکر والدعاء، باب فضل الاجتماع على تلاوة.....الخ،
الحدیث: ۲۶۹۹، ص ۱۴۴۷.

❷المسندي لابي يعلى الموصلى، الحدیث: ۳۴۶۵، ج ۳، ص ۲۳۲.

❸الفردوس بمأثور الخطاب، باب الميم، الحدیث: ۶۱۱۱، ج ۲، ص ۲۸۶.

❹صحیح البخاری، کتاب المظالم والغضب، باب نصر المظلوم، الحدیث: ۲۴۴۶، ج ۲، ص ۱۲۲.

सिलए रेहमी करने की मिसाल एक जिस्म की सी है कि जब उस के किसी उँच्च को तकलीफ़ पहुंचती है तो पूरा जिस्म बुख़ार और बे ख्वाबी का शिकार हो जाता है ।”(1)

عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْأَوَّلِ
हज़रते सव्यिदुना सुलैमान बिन अहमद तबरानी
फ़रमाते हैं कि मैं ख़बाब में हुज़र नबिये करीम, रऊफुर्रहीम
की ज़ियारत से मुशर्रफ़ हुवा तो मैं ने इस (मज़कूरा)
हृदीस के मुतअल्लिक पूछा तो आप
صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالَّهُ وَسَلَّمَ
हाथ का इशारा कर के फ़रमाया : “ये हैं सही हैं ।”

﴿٩١﴾हज़रते सय्यिदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه سے रिवायत है कि एक शख्स ने बारगाहे रिसालत में अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह کौन सा अमल अफ़ज़ल है ?” आप نے इशाद फ़रमाया : “तुम्हारा अपने मुसलमान भाई को खुश करना या उस का क़र्ज़ अदा कर देना या उसे खाना खिलाना ।”⁽²⁾

﴿٩٢﴾हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رَضِيقُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि सरकारे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “मोमिन मोमिन का आईना है। मोमिन मोमिन का भाई है। जहां भी मिले उसे नुक़सान से बचाता और पीठ पीछे उस की हिफाजत करता है।”⁽³⁾

¹.....شرح السنة للبغوي، كتاب البر والصلة، باب تعاون المؤمن وتراحمهم،

الحادي: ٤٥٣، ج ٦، ص ٣٣٥

^٢شعب الایمان للبیهقی، باب فی التعاون علی البر والتقوی، الحدیث: ٧٦٧٨، ج ٦، ص ١٢٣.

^٣سنن أبي داؤد، كتاب الادب، باب في النصيحة والحياطة، الحديث: ٤٩١٨.

﴿٩٣﴾ ہے جرأت سا یحیدونا ابُدُلَّاہ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُما سے ریوایت ہے کہ اک دن میٹے میٹے آکا، مکھی مدنی مُسْتَفَا رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ سے ایسٹ پھر اپنے فرمادیا کہ “مُذْنِی اسے دارِ خطا کے بارے میں بتاؤ جو مسلمان مرد کے مुशاہدہ ہوتا ہے اور اس کے پتے نہیں گیرتے وہ اپنے رب کے ہوش سے ہر وکٹ فل دلتا ہے ।” ہے جرأت سا یحیدونا ابُدُلَّاہ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُما فرماتے ہے کہ میرے دل میں خیال آیا کہ ہو نہ ہو یہ خجور کا دارِ خطا ہے لیکن میں نے امریکل مسلمانوں ایسا یحیدونا ابُو بکر سیہیک اور امریکل مسلمانوں ایسا یحیدونا عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُما کی میڈوگی میں بولنا محسوس خیال نہ کیا । جب وہ دونوں بھی ن بولے تو ہجور نبی کے پاک رُحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نے خود ہی ایشاد فرمادیا کہ “وہ خجور کا دارِ خطا ہے ।”⁽¹⁾

﴿٩٤﴾ ہے جرأت سا یحیدونا ان سے بین مالیک رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے ریوایت ہے کہ شاہنشاہ مدنی، کراڑے کلبو سینا رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نے ایشاد فرمادیا : “جو کسی مسلمان کی مہمان نوازی کرے یا اس کی ہمایاں کو اس پر آسانا کر دے تو اعلیٰ عَزَّوَجَلَّ کے جنم پر ہے کہ جننہ میں اسے خداوند انتہا کرے ।”⁽²⁾

کیسی کو پرے شانی دوڑ کرنے کی فوجی لیت

﴿٩٥﴾ ہے جرأت سا یحیدونا ان سے بین مالیک رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ریوایت ہے کہ تاجدار ریسالات، ماہ نبوبت سے

۱۔ مسنند البزار، مسنند عبد الله بن عباس، الحدیث: ۵۷۱۴، ج ۲، ص ۲۳۶۔

۲۔ حلیۃ الالیاء، یزید بن ابان راشی، الحدیث: ۳۱۷۳، ج ۳، ص ۶۲۔

من اضاف مؤمنا بدله من خدم مؤمنا۔

نے ایرشاد فرمایا : “بَشِّرَكَ الْأَلْيَاهُ عَزَّوَجَلٌ پرے شان ھالوں کی مدد کرنے کو پسند فرماتا ہے ।”⁽¹⁾

﴿96﴾... ھجرتے ساییدونا ان س بین مالیک رضی اللہ عنہ سے ریوایت ہے کہ ھجر نبی یوں پاک، ساہیبے لولائک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے ایرشاد فرمایا : “جو کیسی گم جدا کی دستگیری کرتا ہے ایلیاھ عزوجل ۷۳ نکیاں لیکھتا ہے । اک نکی سے ایلیاھ عزوجل اس کی دنیا و آخیرت کو سنبھارتا اور باکی نکیاں اس کے لیے درجات کی بولندی کا سبب بناتی ہے ।”⁽²⁾

﴿97﴾..... ھجرتے ساییدونا بب سرد خودری رضی اللہ عنہ بیان کرتے ہیں کہ اک مرتبہ ہم سرکارے نامدار، مدنیت کے تاجدار کے شریک سفیر ہے کہ اک شاخ کم جوڑ سی سوواری پر سووار ہو کر آیا اور اس نے اپنی سوواری کو دا ائے بائے یومانا شرکت کر دیا، آپ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے ایرشاد فرمایا : “جیس کے پاس جاہد سوواری ہو وہ اسے دے دے جیس کے پاس سوواری نہیں اور جیس کے پاس بچی ہری خوراک ہو وہ اسے خیلنا دے جیس کے پاس خوراک نہیں ।” اسی ترہ مال کی مुखٹالیف اکسماں جیکر فرمائی ہتھا کہ ہم نے مہسوس کیا کہ بچی ہری چیزوں میں سے کیسی کو اپنے پاس رکھ لئے کا ہکھی نہیں ہے ।⁽³⁾

﴿98﴾..... ھجرتے ساییدونا بب جر گیفاری رضی اللہ عنہ بیان کرتے ہیں کہ میں نے بارگاہے رسالت میں ارجمند کی :

۱..... المستدلي يعلى الموصلى، حديث سعدين سنان عن انس، الحديث: ۴۲۰، ج ۳، ص ۴۵۲.

۲..... المستدلي يعلى الموصلى، حديث سعدين سنان عن انس، الحديث: ۴۲۰، ج ۳، ص ۴۴۵.

۳..... سنن ابی ذؤد، کتاب الزکوة بباب فی حقوق العمال، الحديث: ۱۶۶۳، ج ۲، ص ۱۷۵.

“या रसूलल्लाह को कौन सी चीज़ दोज़ख से नजात दिलवाएगी ?” इरशाद फ़रमाया : “**अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ पर ईमान लाना ।” मैं ने अर्ज़ की : “क्या ईमान के साथ कोई अ़मल भी है ?” इरशाद फ़रमाया : “बन्दे को जो **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ ने रिज़क दिया है उस में से कुछ न कुछ सदक़ा करता रहे ।” मैं ने अर्ज़ की : “अगर वोह फ़क़ीर हो कि देने के लिये कुछ न पाता हो तो ?” इरशाद फ़रमाया : “वोह नेकी की दा’वत दे और बुराई से मन्अ करे ।”

मैं ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ अगर वोह अच्छे तरीके से गुफ़्तगू न कर सकता हो कि नेकी की दा’वत दे और बुराई से मन्अ करे तो ?” इरशाद फ़रमाया : “किसी जाहिल के साथ कोई नेकी कर दे ।” मैं ने अर्ज़ की : “अगर वोह खुद जाहिल हो किसी के साथ भलाई न कर सकता हो तो ?” इरशाद फ़रमाया : “वोह मग़लूब की मदद करे ।” फिर इरशाद फ़रमाया : “क्या तुम अपने भाई में कोई भलाई नहीं छोड़ना चाहते कि लोगों से अज़ियत को दूर कर दे ?” मैं ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ क्या ऐसा करने वाला जन्त में दाखिल हो जाएगा ?” इरशाद फ़रमाया : “जो मोमिन या मुसलमान इन ख़स्लतों में से कोई ख़स्लत अपनाएगा मैं उस का हाथ पकड़ कर उसे जन्त में दाखिल कर दूँगा ।”⁽¹⁾

كَمْ جَوَرَوْنَ كَمْ كَفَلَاتَ كَرَنَوْنَ كَمْ فَجَرَلَاتَ

﴿99﴾.....हज़रते सचियदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه سे रिवायत है कि **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ के प्यारे हबीब ने इरशाद फ़रमाया : “बेवा और मिस्कीन की कफ़ालत के लिये कोशिश करने वाला

.....المعجم الكبير، الحديث: ١٦٠٠، ج: ٢، ص: ١٥٦ ①

پeshkarsh : مجازیل سے اعلیٰ مداری نتھل ایلیم ایضاً (दा'वतے اسلامیہ انڈیا)

अल्लाहू ग़र्दज़ की राह में जिहाद करने वाले की तरह है।”⁽¹⁾

﴿100﴾.....हज़रते सय्यिदुना अबू हुरैरा رضي الله تعالى عنه سे रिवायत है कि नूर के पैकर, तमाम नबियों के सरवर مصلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “बेवा और मिस्कीन की कफ़ालत के लिये कोशिश करने वाला अल्लाहू ग़र्दज़ की राह में जिहाद करने वाले मुजाहिद या उस शख्स की तरह है जो दिन को रोज़ा रखता और रात को क़ियाम करता है।”⁽²⁾

﴿101﴾.....हज़रते सय्यिदुना जाबिर رضي الله تعالى عنه سे रिवायत है कि सरकारे मक्कए मुकर्रमा, सरदारे मदीनए मुनब्वरा مصلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जिस ने (किसी मुसलमान मुर्दे के लिये) क़ब्र खोदी अल्लाहू ग़र्दज़ جन्नत में उस के लिये घर बनाएगा और उसे क़ियामत तक इस का अज्ञ मिलता रहेगा...., जिस ने मय्यित को गुस्ल दिया वोह गुनाहों से ऐसे पाक साफ़ हो कर निकलता है जैसा कि उस दिन था कि जिस दिन उस की मां ने उसे जना था...., जिस ने मय्यित को कफ़्न पहनाया अल्लाहू ग़र्दज़ उसे मय्यित के कपड़ों की तादाद के बराबर जन्नती लिबास पहनाएगा...., जिस ने किसी ग़मज़दा को तसल्ली दी अल्लाहू ग़र्दज़ उसे तक्वा का लिबास पहनाएगा और (जब वोह फ़ैत होगा तो) अरवाह में उस की रूह पर रहमत नाज़िल फ़रमाएगा....जिस ने किसी मुसीबत ज़दा को तसल्ली दी अल्लाहू ग़र्दज़ उसे ऐसे दो जन्नती हुल्ले अ़ता फ़रमाएगा कि जिन की क़ीमत सारी दुन्या भी नहीं हो सकती,

صحيح البخاري، كتاب النعمات، باب فضل النفقة على الأهل، الحديث: ٥٣٥٣۔ ①

ج ۳، ص ۵۱۱۔

المسندي لامام احمد بن حنبل، مسندي ابى هريرة، الحديث: ٨٧٤٠، ج ٣، ص ٢٨٥۔ ②

पेशकश : मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिया (दा'वते इस्लामी इन्डिया)

जो जनाजे के पीछे चला यहां तक कि तदफीन मुकम्मल हो गई तो **अल्लाह** عَزُوجَلْ उस के लिये तीन कीरात् अज्र लिखेगा और एक कीरात् उहूद पहाड़ से बड़ा है....., जिस ने किसी यतीम या बेवा की कफालत की **अल्लाह** عَزُوجَلْ उसे अर्श के साए में जगह अःता फरमाएगा और उसे अपनी जन्त में दाखिल फरमाएगा....., जो रोज़ा रखे या मिस्कीन को खाना खिलाए और जनाजे के साथ चले और मरीज़ की इयादत करे तो उसे कोई गुनाह न पहुंचेगा ।”⁽¹⁾

यतीमों की कफालत करने की पूजीलत

﴿102﴾.....हज़रते सच्यिदुना सुफ्यान बिन उयैना سे मरवी है कि दो जहां के ताजवर सुल्ताने बहरो बर صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फरमाया : “मैं और यतीम की कफालत करने वाला ख़ाह वो है यतीम रिश्तेदार हो या अजनबी जन्त में ऐसे होंगे ।” इस के बाद **﴿103﴾**.....हज़रते सच्यिदुना सुफ्यान बिन उयैना ने अपने हाथ की उंगलियों से इशारा किया ।⁽²⁾

﴿103﴾.....हज़रते सच्यिदुना अबू हुरैरा سे रिवायत है कि सच्यिदुल मुबल्लिग़ीन, रहमतुल्लिल आलमीन صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फरमाया : “मुसलमानों के घरों में सब से अच्छा घर वो है जिस में यतीम के साथ अच्छा सुलूک किया जाता है और मुसलमानों के घरों में से बदतरीन घर वो है जिस में यतीम के साथ बद सुलूकी की जाती है ।” फिर आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फरमाया : “मैं और यतीम

١.....المعجم الأوسط، الحديث: ٩٢٩، ج ٦، ص ٤٢٩، ببلون اجرى لهالي يوم القيمة.

٢.....الادب المفرد، باب فضل من يعول يتيمًا بين ابويه، الحديث: ١٣٣، ص ٥٨.

की कफ़ालत करने वाला जनत में ऐसे होंगे ।” फिर शहादत और दरमियान की उंगली को जम्मु फ़रमाया ।⁽¹⁾

﴿104﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू मूसा अशअरी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि शफीउल मुज़निबीन, अनीसुल ग़रीबीन صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जिस दस्तरख़्वान पर यतीम हो शैतान उस दस्तरख़्वान के क़रीब नहीं जाता ।”⁽²⁾

﴿105﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि अल्लाह عَزَّوجَلَ के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्ज़हुन अनिल उऱ्यूब चَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “उस ज़ात की कसम जिस ने मुझे हळ्के साथ मबऊस फ़रमाया ! अल्लाह عَزَّوجَلَ कियामत के दिन उस शख्स को अ़ज़ाब न देगा जिस ने यतीम पर रहम किया और उस के साथ नर्मी से पेश आया और उस की यतीमी और ज़ईफ़ी पर रहम किया और अल्लाह عَزَّوجَلَ ने अपने फ़ज़्ल से उसे जो वाफ़िर माल अ़ता फ़रमाया इस के सबब अपने पड़ोसी पर तकब्बर न किया ।”⁽³⁾

﴿106﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू उमामा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि हुस्ने अख्लाकः के पैकर, महबूबे रब्बे अकबर चَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जो किसी यतीम के सर पर हाथ फेरता है अल्लाह عَزَّوجَلَ उसे हर बाल के बदले एक नेकी अ़ता फ़रमाता है और जिस की कफ़ालत में यतीम लड़का या लड़की हो ख़्वाह वोह

①.....الادب المفرد، باب خير بيت بيت فيه.....الخ، الحديث: ١٣٧، ص ٥٨.

②.....مجمع الزوائد، كتاب البر والصلة، باب ماجاء في الایتم والارامل والمساكين، الحديث: ١٣٥١٢، ج ٨، ص ٢٩٣، مفهوماً.

③.....المعجم الاوسط، الحديث: ٢٩٦، ج ٦، ص ٨٨٢٨، ١٣٥١٢، ج ٨، ص ٢٩٣.

यतीम रिश्तेदार हो या अजनबी तो मैं और वोह जन्त में इस तरह होंगे ।” फिर आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ أَكْبَرُ وَسَلَّمَ ने अंगूठे और शहादत की उंगली को मिला दिया ।⁽¹⁾

﴿107﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि एक शख्स ने बारगाहे रिसालत में दिल की सख्ती की शिकायत की तो आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ أَكْبَرُ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “अगर तुम अपने दिल को नर्म करना चाहते हो तो मिस्कीनों को खाना खिलाओ और यतीमों के सरों पर शफ़्क़त से हाथ फेरो ।”⁽²⁾

﴿108﴾.....हज़रते सच्चिदुना मालिक बिन अम्र رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ कुशैरी से मरवी है कि ख़ातमुल मुसलीन, रहमतुल्लल आलमीन صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ أَكْبَرُ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जो किसी मुसलमान यतीम की कफ़ालत करे यहां तक कि वोह यतीम उस से बे नियाज हो जाए तो **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ यक़ीनन उस के लिये जन्त वाजिब फ़रमा देता है ।”⁽³⁾

﴿109﴾.....हज़रते सच्चिदुना जबर अन्सारी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْفَقِيرِ अपने वालिद से रिवायत करते हैं कि एक लड़के ने सरकारे वाला तबार हम बे कसों के मददगार को मस्जिद में देखा तो अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ أَكْبَرُ وَسَلَّمَ आप पर सलाम हो । मैं एक यतीम मिस्कीन लड़का हूँ और मेरी ग़रीब व मोहताज वालिदा है जो कुछ **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ ने आप को अ़ता फ़रमाया है उस में से थोड़ा सा हमें भी अ़ता फ़रमाइये !

١.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی رحم الصغیر و توقیر الكبير، الحديث: ١١٠٣٦.

ج ٧، ص ٤٧٢، بتغير قليل.

٢.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی رحم الصغیر و توقیر الكبير، الحديث: ١١٠٣٤.

ج ٧، ص ٤٧٢.

٣.....المعجم الكبير، الحديث: ٦٦٩، ج ١٩، ص ٣٠٠.

अल्लाहْ عَزَّوَجَلَّ आप की रिज़ा चाहता है यहां तक कि आप राज़ी हो जाएं ।” हुजूर नविये पाक صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “ऐ लड़के अपनी बात दोहराओ तुम्हारी ज़बान पर तो फिरिशता बोलता है ।” उस ने अपने कलाम को दोहराया । फिर आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जो कुछ आले रसूल के घर में है ले आओ ।”

चुनान्चे, एक लप (अनाज वगैरा का) पेश किया गया जो एक मुझी से ज़ियादा और दो से कम था । आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “ऐ लड़के ! ये हले जाओ ! इस में तुम्हारे और तुम्हारी वालिदा और बहन के लिये दोपहर और रात का खाना है । मैं इस में बरकत की दुआ से तुम्हारी मदद करता रहूँगा ।” चुनान्चे, वो ह लड़का वहां से रुख़सत हो कर जब मस्जिद के दरवाजे पर पहुंचा तो उस का सामना हज़रते सच्चिदुना सा’द बिन अबी वक़्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से हुवा, आप ने उस के सर पर दस्ते शफ़्क़त फेरा । रावी फ़रमाते हैं : ये ह मा’लूम नहीं कि आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने उसे कुछ अ़त़ा किया या नहीं ? जब आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ बारगाहे रिसालत में हाजिर हुवे तो हुजूर सरवरे कौनैन صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जब तुम यतीम से मिले थे, क्या मैं ने तुम्हें उस के सर पर हाथ फेरते नहीं رَغْفَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ देखा ?” हज़रते सच्चिदुना सा’द बिन अबी वक़्कास رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने अर्ज़ की : “क्यूँ नहीं !” आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “जिस बाल पर तुम्हारा हाथ गुज़रा उस के बदले में तुम्हारे लिये नेकी है ।”

इस हडीस से मा’लूम हुवा कि यतीम के सर पर हाथ फेरना मुस्तहब है ।

لَا وَارِسٌ بَعْدَهُمْ كَيْفَ تَرْبِيَتْ أَنْجَانِكَمْ होने तक इन पर खर्च करने की फ़ज़ीलत

﴿110﴾.....उम्मुल मोअमिनीन हज़रते सच्चिदतुना आइशा सिद्दीका
صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ سे रिवायत है कि सच्चिदे आळम नूरे मुजस्सम
ने इरशाद फ़रमाया : “जिस ने किसी बच्चे की
परवरिश की यहां तक कि वोह مُل्लाशीला कहना शुरूअ़ कर दे तो
अल्लाह उर्ज़وج़ उस शख्स से हिसाब न लेगा ।”⁽¹⁾ ⁽²⁾

ہुسکे سुलूک की फ़ज़ीलत

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि रहमते आळम, नूरे मुजस्सम ने
صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ इरशाद फ़रमाया : “हर भलाई सदक़ा है ।”⁽³⁾

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि हुज़ूर नबिये मुकर्रम, नूरे मुजस्सम
ने इरशाद फ़रमाया : “हर भलाई सदक़ा है
ख़्वाह ग़नी के साथ हो या फ़क़ीर के साथ ।”⁽⁴⁾

1ہज़रते سच्चिदुना اُल्लामा اُब्दुर्रऊफ़ मनावी عَلَيْهِ زَكَرَهُ اللَّهُ تَوَلَّهُ احمد بن حنبل، حديث عبد الله بن يزيد خطمي انصاري، (بضم القدير) تحت الحديث: ٨٦٩٦، ج: ١٧٤، ص: ٢٦.

2المعجم الاوسيط، الحديث: ٤٨٦٥، ج: ٣، ص: ٣٧٠.

3المستدللام احمد بن حنبل، حديث عبد الله بن يزيد خطمي انصاري،

الحادي: ١٨٧٦٦، ج: ٦، ص: ٤٥٤.

4المعجم الكبير، الحديث: ١٠٠٤٧، ج: ١٠، ص: ٩٠.

﴿113﴾.....ہजر تے سدی دُونا ابُو موسیٰ اشْعَریٰ سے رِضَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ رِسْوَاتِ حِلْمَتْ کیا ریوایت ہے کہ رسولؐ اکرم، شاہ بُنیٰ آدمؑ نے ایرشاد فرمایا : “نے کی اور بُدی کو لوگوں کے لیے پیدا کیا گیا ہے । بُرے کیا ماتھے اسے خڈا کیا جائے । نے کی اپنے کرنے والوں کو بیشائرت دے گی اور ان سے بلالہؑ کا وَا’دہ کرے گی جب کہ بُرائی کو گی دور ہو جاؤ । مگر وہ اس کی تکھت نہیں رکھے گے بلکہ بُرائی کے ساتھ چمٹے ।”⁽¹⁾

﴿114﴾.....ہجـر تے سدی دُونا ابُو ہُرَيْرَہؓ سے رِضَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ رِسْوَاتِ حِلْمَتْ کیا ریوایت ہے کہ ہُبُر نبیتے رہمـت، شافعیؑ اور عُمَّـت نے ایرشاد فرمایا : “دنیا میں نے کی کرنے والے آخیرت میں بھی نے کی والے ہوئے اور دنیا میں بُرائی کرنے والے آخیرت میں بھی بُرائی والے ہوئے ।”⁽²⁾

﴿115﴾.....ہجـر تے سدی دُونا ابُو ہُرَيْرَہؓ سے رِضَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ رِسْوَاتِ حِلْمَتْ کیا ریوایت ہے کہ ہُبُر نبیتے کاریم، رَأْوَفُ الرَّحْمَةِ اور عُزَّـجَل نے ایرشاد فرمایا : “تُمہے ما’لُوم ہے شرِّ بھاٹتے کو کہتا ہے ؟” سہابـے کیرام نے ارجـم کی : “آلِلَّا حُنْدَلْ اور اس کے رسـل میں ہوتے ہے اسے ایرشاد فرمایا : “شـر کہتا ہے : اسے آلِلَّا حُنْدَل مُذکـر کسی نے کـش پر مـسـلـلـتـا نـہ فـرمـاـنـا ।”⁽³⁾

۱.....المسند للإمام أحمد بن حنبل، حديث أبي موسى الشعري، الحديث: ١٩٥٠، ج ٤، ص ١٢٣۔

۲.....المعجم الأوسط، الحديث: ١٥٦، ج ١، ص ١٥٦۔

۳.....الفردوس بمأثور الخطاب، بباب الثناء، الحديث: ٢١٥٥، ج ١، ص ٢٩٧۔

﴿116﴾ हज़रते सच्चिदुना जाबिर बिन अब्दुल्लाह رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि सरकारे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “सदक़ा अगर्चे 70 हज़ार हाथों में से गुज़रे तो भी आखिरी शख्स का अज्र पहले सदक़ा करने वाले के बराबर होगा ।”⁽¹⁾

﴿117﴾ हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि मीठे मीठे आक़ा, मक्की मदनी मुस्तफ़ा صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “हर रोज़ तुलूए आफ़ताब के बा’द इन्साफ़ से फ़ैसला करो तो येह सदक़ा है । अगर तुम दो बन्दों के दरमियान इन्साफ़ से सुवारी पर सदक़ा है । अगर तुम सुवारी पर सुवार होने में किसी की मदद करो तो येह भी सदक़ा है । अगर किसी का सामान सुवारी पर रखवा दो तो येह भी सदक़ा है । अच्छी बात करना भी सदक़ा है । हर कदम जो नमाज़ की तरफ़ उठे सदक़ा है और रास्ते से तकलीफ़ देह चीज़ हटा देना भी सदक़ा है ।”⁽²⁾

﴿118﴾ हज़रते सच्चिदुना उबय्य बिन का’ब फ़रमाते हैं कि शहनशाहे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ मेरे क़रीब से गुज़रे, मेरे साथ एक शख्स था । आप ने दरयाप्त फ़रमाया : “ऐ उबय्य ! येह कौन है ?” मैं ने अर्ज़ की : “येह मेरा मकरूज़ है । मैं इस से कर्ज़ का तकाज़ा कर रहा हूँ ।” आप ने इरशाद फ़रमाया : “ऐ उबय्य ! इस से अच्छा सुलूक करो ।” येह फ़रमाने के बा’द आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ अपने किसी काम से तशरीफ़ ले गए । जब दोबारा मेरे पास

..... الفردوس بـمأثور الخطاب، بـباب اللام، فـفصل لو، الحـديث: ١٢٨، جـ٢، صـ١٩٩ . ①

..... صحيح المـسلم، كتاب الزكوة، بـباب بيان اـن اـسـمـ الـصـلـقةـ..... الخـ، الحـديث: ٩٠٠ . ②

से गुजरे तो वोह शख्स मेरे साथ न था । इस्तिफ़्सार फ़रमाया : “ऐ उबय्य ! तुम ने अपने मक़रूज़ भाई के साथ क्या सुलूक किया ?” मैं ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ वोह कर्ज़ अदा नहीं कर सकता था । चुनान्चे, मैं ने अपने माल का एक तिहाई हिस्सा अल्लाहू ग़र्दूज़ की खातिर, एक तिहाई आप की खातिर और बाकी एक तिहाई अल्लाहू ग़र्दूज़ की तरफ़ से मुझे अ़कीदए तौहीद की तौफ़ीक मिलने के सबब मुआफ़ कर दिया ।” आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ने (खुश हो कर) तीन बार इरशाद फ़रमाया : “अल्लाहू ग़र्दूज़ तुम पर रहूम करे हमें इसी चीज़ का हुक्म दिया गया है ।”

फिर इरशाद फ़रमाया : “ऐ उबय्य ! बेशक अल्लाहू ग़र्दूज़ ने अपनी मख्लूक में से कुछ लोगों को भलाई का सबब बनाया है । भलाई और भलाई के कामों को उन का महबूब बना दिया । भलाई के हरीसों पर भलाई का त़लब करना आसान फ़रमा दिया और उन पर अ़त़ा की बारिश बरसाई । लिहाज़ खैर त़लब करने वालों की मिसाल उस बारिश की सी है जो अल्लाहू ग़र्दूज़ ने बन्जर व क़हूत् ज़दा ज़मीन पर बरसाई इस के सबब से ज़मीन और अहले ज़मीन को जिन्दगी बख्ती और बेशक अल्लाहू ग़र्दूज़ ने मख्लूक में अच्छाई के दुश्मन भी पैदा फ़रमाए हैं । फिर भलाई और भलाई के कामों को उन के लिये नापसन्दीदा बना दिया और उन्हें भलाई त़लब करने से रोक दिया उन की मिसाल उस बारिश की सी है जिसे अल्लाहू ग़र्दूज़ ने क़हूत् ज़दा ज़मीन पर बरसने से रोक दिया और इस के सबब ज़मीन और अहले ज़मीन को हलाक फ़रमा दिया ।”⁽¹⁾

.....الموسوعة لابن ابي الدنيا،كتاب قضاء الحوائج،باب في فضل المعروف، ①

الحادي: ٤، ج: ٤، ص: ١٤١.

पेशकश : मजलिसे अल मरीनतुल इल्मिया (दा'वते इस्लामी इन्डिया)

अच्छे आ'माल करने की फ़जीलत

﴿119﴾हज़रते सभ्यिदुना जाबिर سे रिवायत है कि ताजदारे रिसालत, शहनशाहे नबुव्वत ने इरशाद फ़रमाया : “बेशक **अल्लाह** عَزَّوَجَلَ نे मुझे हुस्ने अख़्लाक़ और अच्छे आ'माल को कमाल तक पहुंचाने के लिये मबूस फ़रमाया है।”⁽¹⁾

﴿120﴾हज़रते सभ्यिदुना जाबिर سे रिवायत है कि हुज़ूर नबिये पाक, साहिबे लौलाक़ के लिये मबूस ने इरशाद फ़रमाया : “बेशक **अल्लाह** عَزَّوَجَلَ अच्छे और आ'ला कामों को पसन्द और बुरे कामों को नापसन्द फ़रमाता है।”⁽²⁾

﴿121﴾हज़रते सभ्यिदुना उस्मान बिन अफ़्फ़ान से रिवायत है कि सरकारे नामदार, मदीने के ताजदार, ने इरशाद फ़रमाया : “**अल्लाह** عَزَّوَجَلَ 117 अख़्लाक़ हैं। जो बन्दा इन में से किसी एक को अपनाएगा **अल्लाह** عَزَّوَجَلَ उसे ज़रूर जन्नत में दाखिल फ़रमाएगा।”⁽³⁾

﴿122﴾हज़रते सभ्यिदुना अबू सईद खुदरी صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ के प्यारे हड्डीब ने इरशाद फ़रमाया : “**अल्लाह** عَزَّوَجَلَ के हुज़ूर एक लौह है जिस पर 315 अख़्लाक़ हैं। **अल्लाह** عَزَّوَجَلَ इरशाद फ़रमाता है जो इन में से किसी एक पर अ़मल करे और मेरे साथ किसी को

١.....المجم الاوسيط، الحديث: ٦٨٠٥، ج٥، ص١٥٣.

٢.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی حسن الخلق، الحديث: ٨٠١٢، ج٦، ص٢٤١.

٣.....مسندابی داؤ دطبیالسی،الجزء الاول،حديث عثمان بن عفان،ص١٤.

شരیک ن ठहराए तो मैं उसे जनत में दाखिल करूँगा ।”⁽¹⁾

﴿123﴾.....मरवी है कि नूर के पैकर, तमाम नबियों के सरवर
صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ
ने इरशाद फ़रमाया : “ईमान के 333 अवसाफ़
हैं । जो इन में से किसी एक पर भी अ़मल करेगा जनत में दाखिल
होगा ।”⁽²⁾

ਮुसलमान पर जुल्म करने की मज़्रमत

﴿124﴾.....हज़रते सच्चिदुना उँक़बा बिन आमिर رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे
रिवायत है कि सरकारे मक्कए मुकर्मा, सरदारे मदीनए मुनव्वरा
صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ
ने इरशाद फ़रमाया : “जब तुम देखो कि
अल्लाहُ حَنْد किसी बन्दे को गुनाहों के बा वुजूद (ने’मतें) अ़ता
फ़रमा रहा है तो येह اَلْلَاهُ حَنْد की तरफ़ से उस के लिये ढील
(या’नी मोहलत) है ।” फिर आप صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ ने येह आयाते
मुबारका तिलावत फ़रमाई :

فَلَمَّا نَسُوا مَا دُكْرُوا بِهِ
فَتَحَسَّأَ عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ
شَئِيْعَةٍ حَتَّى إِذَا فَرَحُوا بِهَا
أُوتُوا أَخْذَنَهُمْ بَعْتَهُ فَإِذَا
هُمْ مُبْلِسُونَ ۝ فَقُطِعَ
دَاءِرُ الْقُوْمِ الَّذِينَ

तर्जमए कन्जुल ईमान : फिर जब
उन्हों ने भुला दिया जो नसीहतें उन
को की गई थीं हम ने उन पर हर
चीज़ के दरवाजे खोल दिये । यहां
तक कि जब खुश हुवे उस पर जो
उन्हें मिला तो हम ने अचानक उन्हें
पकड़ लिया अब वोह आस टूटे रह

١ عمدة القاري شرح صحيح البخاري، كتاب الإيمان، بباب أمور الإيمان،

تحت الحديث: ٩، ج: ١، ص: ١٩٦ .

٢ معرفة الصحابة لابن نعيم، الرقم ١٩٤٣ عبد أبو عبد الرحمن، الحديث: ٤٨٠ .

ج: ٣، ص: ٣٢٨ .

پeshkarsh : مجازیل سے اول ماری نتھل ایلیمیا (دا'वاتے اسلامی اینڈیا)

ظَلَمُواٰ وَالْحَسْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَلَمِيْنَ ﴿٧﴾ (ب، الانعام: ٤٥، ٤٤)

गए तो जड़ काट दी गई ज़ालिमों की और सब खूबियों सराहा अल्लाह रब सारे जहां का । ⁽¹⁾

﴿125﴾ हज़रते सच्चिदुना अम्मार बिन यासिर फ़रमाते हैं कि “अल्लाह उर्ज़ूज़ल की रहमत से मायूस होना उस की मदद से ना उम्मीद होना और उस की खुफ्या तदबीर से बे खौफ़ होना बड़े कबीर गुनाहों में से है ।” ⁽²⁾

﴿126﴾ हज़रते सच्चिदुना खुज़ैमा बिन साबित से मरवी है कि दो जहां के ताजवर, सुल्ताने बहरो बार चल्ला उल्लास उल्लास ने इरशाद फ़रमाया : मज़्लूम की बद दुआ से बचो कि येह आस्मानों पर उठाई जाती है और अल्लाह उर्ज़ूज़ल इरशाद फ़रमाता है : “(ऐ मज़्लूम!) मुझे अपनी इज़ज़तो जलाल की क़सम मैं तेरी मदद ज़रूर करूंगा अगर्चे कुछ ताख़ीर से हो ।” ⁽³⁾

﴿127﴾ हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा से रिवायत है कि सच्चिदुल मुबल्लिग़ीन, रहमतुल्लिल अलमीन ने इरशाद फ़रमाया : “मज़्लूम की बद दुआ से बचो अगर्चे वोह काफ़िर ही क्यूँ न हो क्यूँकि उस का कुफ़ तो उस की अपनी जान पर है ।” ⁽⁴⁾

١.....المستدللام احمد بن حنبل، حدیث عقبہ بن عامر جهنه، الحدیث: ١٣١٧٣، ج ٢، ص ١٢٢.

٢.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی الرجامن اللہ، الحدیث: ٥٠، ج ١، ص ٢٠.

٣.....المعجم الكبير، الحدیث: ٨١٧، ج ٤، ص ٨٤.

٤.....الترغیب والترہیب، کتاب القضاۓ، باب الترہیب من الظلم.....الخ، الحدیث: ١٥، ٣٤، ج ٣، ص ٤٢، بتغیر قلبی.

﴿128﴾ حَذَرَتِ السَّمْوَاتُ مَنْ يَرَى وَمَا يَرَى
شَفَاعَةً لِّلَّهِ عَزَّ ذِيَّجَلَّ مُعَذَّبَهُمْ مُّؤْمِنَوْهُمْ
فَرَمَاهُمْ بِالْحَقِّ فَلَا يُؤْمِنُونَ

﴿129﴾.....हज़रते सच्चिदुना इन्हे अब्बास سے रिवायत
है कि ﴿اَللّٰهُمَّ اعْلَمُ بِالْعَوْجَلِ﴾ के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्ज़हुन अनिल
उयूब ने इरशाद फ़रमाया कि “तुम्हारा रब ﴿اَللّٰهُمَّ اعْلَمُ
इरशाद फ़रमाता है : “मुझे अपनी इज़ज़तो जलाल की क़सम मैं
ज़ालिम से ज़रूर बदला लूँगा जल्द या ताख़ीर से और उस से भी
ज़रूर इन्तिकाम लूँगा जिस ने मज़लूम को देखा लेकिन बा वुजूदे
कुदरत उस की मदद न की ।”⁽²⁾

मुसलमान भार्द्ध की जाह्ज़ सिफारिश करने की फृज़ीलत

﴿١٣٠﴾....हृज़रते सच्चिदुना अबू मूसा अशअ़्री رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि हुस्ने अख़्लाक़ के पैकर, महबूबे रब्बे अकबर ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “जब कोई हाजत मन्द आए तो उस की सिफ़ारिश किया करो ताकि तुम्हें अज्र मिले और **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ जो चाहे अपने नबी की ज़बान से फैसला जारी करवाए ।”⁽³⁾

﴿١٣١﴾ हज़रते सच्चिदुना समुरह बिन जुन्दब رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَكَلِمَتُهُ وَأَمْرُهُ سे रिवायत है कि खातमुल मुसलीन, رहमतुल्लिल अलमीन نے نے इशाद فरमाया : “सब से अफजल सदका

¹ صحيح المسلم، كتاب البر والصلة، باب تحريم الظلم، الحديث: ٢٥٧٨، ص ١٣٩٤.

².....المعجم الاوسط، الحديث: ٣٦، ج ١، ص ٢٠.

³..... صحيح البخاري، كتاب الزكوة، باب التحرير على الصدقة والشفاعة فيها،

الحادي عشر

رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ أَجْبَعِينَ
ج़ाबान का सदका है।” सहाबए किराम
ने अर्जु की : “या रसूलल्लाह ﷺ ج़ाबान का सदका
क्या है?” इरशाद फ़रमाया : “तुम्हारी वोह सिफारिश जिस से
किसी कैदी को रिहाई दिला दो, किसी की जान बचा लो और
कोई भलाई अपने भाई की तरफ़ बढ़ा दो और उस से कोई
मुसीबत दूर कर दो।”⁽¹⁾

﴿132﴾.....उम्मुल मोअमिनीन हज़रते सय्यидतुنا आ़इशा سिदीक़ा
سے رِوْحَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا سے रिवायत है कि सरकारे वाला तबार, हम बे कसों के
مददगार ने इरशाद फ़रमाया : “जो अपने
मुसलमान भाई के किसी नेकी के काम में या किसी मुश्किल को
आसान करने में बादशाह के हाँ वासिता बने तो **الْأَلْبَابُ**
पुल सिरात को पार करने में कि जिस दिन क़दम डगमगा रहे होंगे
उस की मदद फ़रमाएंगा।”⁽²⁾

﴿133﴾.....हज़रते सय्यिदुना अबू सईद खुदरी رِوْحَى اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے
रिवायत है कि सय्यिदे आलम, नूरे मुजस्सम ने इरशाद फ़रमाया : “ज़ालिम ह़ाकिम के सामने हक़ बात कहना
बहुत बड़ा जिहाद है।”⁽³⁾

١.....شعب اليمان،باب في تعاون على البر والتقوى،الحديث: ٢٦٨٣ - ٢٦٨٣، ج ٦، ص ١٤٤.

٢.....المعجم الأوسط،الحديث: ٣٥٧٧، ج ٢، ص ٣٧٤.

٣.....سنن الترمذى،كتاب الفتنة،باب ماجاء افضل الجهاد،الحديث: ٢١٨١، ج ٤، ص ٧٢، كلمة حق بدله عدل.

مُسْلِمَانَ كَوْنَى الْحَجَّةَ وَالْعُيُودَ

کوئی مدد کرنے کو فوجی لات

﴿134﴾ ہجّرَتْ سَبِيلَهُ دُوناً بَعْدَ دَرَداً سے رি঵ايتٰ ہے کہ رحمتِ اللہ عَزَّ وَجَلَّ نے ارشاد فرمایا : “جو بھی اپنے مسلمان بھائی کی حفاظت کی ہی فرمائے جاتے ہیں اُنہوں نے اس کی حفاظت فرمائے گا ।” فیر آپ صَلَّى اللہُ عَلَى عَبْدِہِ وَسَلَّمَ نے یہ آیاتے مبارکہ تیلابات فرمائی :

وَكَانَ حَقَّا عَلَيْنَا صَرْمُ الْمُؤْمِنِينَ^۱ تَرْجِمَةِ كَنْجُولِ إِيمَانٍ : اُور
هُمَارے جِيمَاءِ کرام پر ہے مسلمانوں
(۴۷، ۲۱ ب) کی مدد فرمائنا । (۱)

﴿135﴾ ہجّرَتْ سَبِيلَهُ دُوناً بَعْدَ دَرَداً سے رি঵ايتٰ ہے کہ ہujr نبی یعنی مُکَرَّم، نورِ مسلمان سے ارشاد فرمایا : “جو اپنے بھائی کی مدد کرنے کی تاکتٰ رکھتا ہو اُور گیر ماؤ جو دگی میں اس کی مدد کرے تو اُنہوں نے اس کی مدد فرمائے گا ।”^۲

﴿136﴾ ہجّرَتْ سَبِيلَهُ دُوناً بَعْدَ دَرَداً سے رি঵ايتٰ ہے کہ رسلِ اللہ عَزَّ وَجَلَّ اکرم، شاہِ بُنی آدم سے ارشاد فرمایا : جو اپنے بھائی کی گیر ماؤ جو دگی میں اس کی مدد کرے تو اُنہوں نے اس کی مدد فرمائے گا ।

¹ مشکوٰۃ المصایب، کتاب الاداب، باب الشفقة والرحمة على الخلق،

الحادیث: ۴۹۸۲، ج ۲، ص ۲۱۰.

² البحر الرخار المعروف بمسنـد البزار، مسنـد عمران بن حـصـين، الحـدـيـث: ۳۵۴۲.

ج ۹، ص ۳۱.

پـشـکـشـا : مـجـالـیـسـے اـلـ مـارـیـنـتـوـلـ اـلـیـمـیـا (دا'وـتـے اـسـلـامـیـہ اـنـدـیـا)

आखिरत में उस की मदद फ़रमाएगा ।”⁽¹⁾

﴿137﴾.....हज़रते सच्चिदुना जाबिर बिन अब्दुल्लाह और हज़रते सच्चिदुना अबू तलहा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا سे रिवायत है कि हुज़ूर नबिये रहमत, शफीएٰ उम्मत ﷺ نے इरशाद फ़रमाया : “जो किसी मुसलमान की ऐसी जगह मदद करना छोड़ देता है जहां उस की बे इज़ज़ती हो रही हो तो ﴿अल्लाह﴾ عَزَّوَجَلَّ उस शख्स की मदद भी ऐसी जगह नहीं फ़रमाता जहां वोह मदद का त़लबगार होता है और जो किसी मुसलमान की ऐसी जगह मदद करता है जहां उस की बे इज़ज़ती हो रही हो और उस की आबरू रेज़ी की जा रही हो तो ﴿अल्लाह﴾ عَزَّوَجَلَّ उस (मददगार) की ऐसी जगह मदद फ़रमाता है जहां वोह मदद का त़लबगार होता है ।”⁽²⁾

﴿138﴾.....हज़रते सच्चिदुना سहल बिन मुआज़ बिन अनस जुहनी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ التَّعَوْدِي اपने वालिद से रिवायत करते हैं कि हुज़ूर नबिये करीम, रऊफुर्रहीम ﷺ نے इरशाद फ़रमाया : “जिस ने किसी मुसलमान (को इज़ज़त) को उस मुनाफ़िक से बचाया जो पीठ पीछे उस की बुराई कर रहा था तो ﴿अल्लाह﴾ عَزَّوَجَلَّ (बरोजे कियामत) उस की तरफ़ एक फ़िरिशता भेजेगा जो उसे जहन्म की आग से बचाएगा और जिस ने किसी मुसलमान को ज़्लीलो रुस्वा करने के लिये कोई बात की ﴿अल्लाह﴾ عَزَّوَجَلَّ उसे जहन्म के पुल पर रोके रखेगा यहां तक कि अपनी कही हुई बात से निकले (या’नी उस पर कोई दलील ले आए) ।”⁽³⁾

١.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی التعاون على البر والتقوى، الحديث: ٧٦٣٧.

ج٦، ص ١١١.

٢.....سنن ابن داود، كتاب الأدب، باب من رد عن مسلم غيبة، الحديث: ٤٨٨٤، ج٤، ص ٣٥٥.

٣.....المعجم الكبير، الحديث: ٤٣٣، ج٤، ص ٢٠، ج ١٩٤.

لોગોં સે મહાબત કરને કી ફરજીલત

﴿139﴾ હજરતે સાચિયદુના અબૂ હુરૈરા સે રિવાયત હૈ કિ સરકારે મદીના, કરારે કલ્બો સીના ચીની ઉદ્દેશ્યો વિષયે ને ઇરશાદ ફરમાયા : “ઇમાન કે બા’દ સબ સે અફ્જલ અમલ લોગોં સે મહાબત કરના હૈ ।”⁽¹⁾

﴿140﴾ હજરતે સાચિયદુના અબુ લલાહ બિન ઉમર સે રિવાયત હૈ કિ મીઠે મીઠે આકા, મક્કી મદની મુસ્તફા ને ઇરશાદ ફરમાયા : “મિયાના રવી સે ખર્ચ કરના નિસ્ફ મર્ઝિશત, લોગોં સે મહાબત કરના નિસ્ફ અક્રલ ઔર અચ્છા સુવાલ કરના આધા ઇલમ હૈ ।”⁽²⁾

﴿141﴾ હજરતે સાચિયદુના જાબિર સે રિવાયત હૈ કિ શાહનશાહે મદીના, કરારે કલ્બો સીના ચીની ઉદ્દેશ્યો વિષયે ને ઇરશાદ ફરમાયા : “લોગોં સે ખુશ અખ્લાકી સે મિલના સદકા હૈ ।”⁽³⁾

રાહે ખુદા મેં મદદ કરને કી ફરજીલત

﴿142﴾ હજરતે સાચિયદુના જૈદ બિન ખાલિદ ફરમાતે હૈ કि “જિસ ને મુજાહિદ કો સામાન વગૈરા મુહયા કિયા તસ કા અજ્ર ભી મુજાહિદ કી તરહ હૈ ઔર જિસ ને મુજાહિદ કે ઘર વાલોં કી દેખ ભાલ કી તસ કા અજ્ર ભી મુજાહિદ કી મિસ્લ હૈ ।”⁽⁴⁾

١..... جامع الاحاديث للسيوطى، حرف الهمزة مع الفاء، الحديث: ٣٤٩٥، ج: ٢، ص: ١٣.

٢..... شعب الایمان للبیهقی، باب فی الاقتصاد فی النفقۃ.....الخ، الحديث: ٦٥٦٨، ص: ٦٥٦٨.

٣..... ج: ٥، ص: ٢٥٤.

٤..... شرح صحيح البخاري لابن بطال، كتاب الأدب، باب المداراة مع الناس، ج: ٩، ص: ٣٠٥.

٥..... صحيح ابن حبان، كتاب السير، باب فضل الجهاد، فصل ذكر البيان بان قوله

فقد غرا.....الخ، الحديث: ٤٦١٣، ج: ٧، ص: ٧١.

﴿143﴾ رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَبِرَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالْجِنَّاتِ وَالْأَنْوَارِ سے رি঵ايت ہے کہ تاجدارِ رسالت، شہنشاہ نبوبت میں نے ایضاً فرمایا : “جس نے مujaahid کو جihād میں جانے کے لیے جادے راہ مuhayya کیا تو بےشک اس نے (خود) جihād کیا اور جس نے mujaahid کے بھر والوں کی اچھی ترہ دेख بھال کی تو اسے بھی جihād کرنے والے کی میسل سવاب ملے گا ।”⁽¹⁾

ہاجی کی مدد کرنے والے کی فضل

﴿144﴾ رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَبِرَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالْجِنَّاتِ وَالْأَنْوَارِ سے رি঵ايت ہے کہ Hujr نبی کے پاک، ساہبِ لعلاءک نے ایضاً فرمایا : “جس نے روجا افظاً کرવایا، mujaahid کو جihād میں جانے کے لیے جادے راہ Muhayya کیا تو اسے بھی (روجے اور جihād کا) سواب ملے گا اور ان کے اجڑ میں بھی کمی واقع نہ ہوگی ।”⁽²⁾

﴿145﴾ رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَبِرَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالْجِنَّاتِ وَالْأَنْوَارِ سے رি঵ايت ہے کہ سرکارِ نامدار، مداری نے کہ تاجدار فرمایا : “آلبلاجہ عَزَّوَجَلَّ اک haj کے سبب تین لوگوں کو جنت میں داخیل فرمائے گا : (1) مسیحیت (2) اس کی ترکیب سے haj کرنے والा اور (3) وسیعیت پوری کرنے والा ।”⁽³⁾

¹.....صحیح البخاری، کتاب الامارات، باب فضل اعانت الغازی.....الخ، حدیث: ۱۸۹۵ ص۔ ۱۰۰۰۔

².....المصنف لابن ابی شیبہ، کتاب الجہاد، باب ما ذكر فی فضل الجہاد.....الخ، حدیث: ۲۵۱، ج ۴، ص ۵۹۹۔

³.....السنن الکبریٰ للبیہقی، کتاب الحج، باب النیابة فی الحج.....الخ، حدیث: ۹۸۵۰ ج ۵، ص ۲۹۳۔

﴿146﴾ हज़रते सच्चिदुना सलमान फ़ारसी رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سे रिवायत है कि ﷺ के प्यारे हबीब उर्ज़ूर्ज़ू के बारे हैं और इस वारे में इसके बारे को इशाद करवाए तो मलाइका पूरा रमज़ान उस के लिये दुआए मग़फिरत करते रहते हैं और शबे क़द्र में हज़रते जिब्राईले अमीन उस से मुसाफ़हा फ़रमाएंगे और जिस शख्स से हज़रते जिब्राईले अमीन मुसाफ़हा फ़रमाते हैं उस का दिल नर्म और आंसू कसीर हो जाते हैं।” एक शख्स ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह ﷺ अगर किसी के पास इतना न हो तो ?” इशाद करवाया : “चाहे एक लुक्मा या रोटी का टुकड़ा ही हो।” एक और शख्स ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह ﷺ अगर किसी के पास इतना भी न हो तो ?” इशाद करवाया : “चाहे दूध की लस्सी ही हो।” एक और शख्स ने अर्ज़ की : अगर इतना भी न हो तो ?” आप ﷺ ने इशाद करवाया : “पानी के एक घूंट से ही इफ़्तार करवा दे (तब भी येह सवाब पाएगा)।”

छोटों पर शफ़्क़त, बड़ों की इज़ज़त और उलमा का उह्तिराम करने की पूजीलत

﴿147﴾ हज़रते सच्चिदुना उबादा बिन सामित رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने बयान करते हैं कि मैं ने नूर के पैकर, तमाम नबियों के सरवर को इशाद करवाते हुवे सुना कि “जो हमारे बड़ों की इज़ज़त, हमारे छोटों पर शफ़्क़त न करे और हमारे उलमा का हक़ न पहचाने (या’नी उन का एहतिराम न करे)

وَهُوَ مِنْ رَبِّهِ مَمْتُنٌ

वोह मेरी उम्मत में से नहीं।”⁽¹⁾

﴿148﴾हज़रते सच्चिदुना सबाह हैं अपने दादा से रिवायत करते हैं कि सरकारे मक्कए मुकर्रमा, सरदारे मदीनए मुनव्वरा ने इशाद फ़रमाया : “सफेद बालों वाले मुसलमान और हामिले कुरआन (आलिम व हाफ़िज़) जो कुरआन में ज़ियादती करे न उस से ए’राज़ करे उन की ताज़ीम करना **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ की ताज़ीम करना ही है।”⁽²⁾

﴿149﴾हज़रते सच्चिदुना अनस बिन मालिक سे रिवायत है कि दो जहां के ताजवर, सुल्ताने बहरोबर चले इशाद फ़रमाया : “जिस नौजवान ने किसी बुढ़े का उस की उम्र की वजह से इकराम किया तो उस के बदले **अल्लाह** عَزَّوَجَلَّ किसी के ज़रीए उस की इज़ज़त अफ़ज़ाई फ़रमाएगा।”⁽³⁾

उलमा के लिये मजालिस कुशादा करने की पूजीलत

﴿150﴾हज़रते सच्चिदुना अबू हुरैरा سे रिवायत है कि सच्चिदुल मुबलिलगीन, रहमतुल्लिल आलमीन ने इशाद फ़रमाया : “तुम अपनी मजालिस को आलिम के इल्म, बुढ़े की उम्र और सुल्तान के ओहदे की

١.....المسند للإمام أحمد بن حنبل، حديث عباده بن صامت، الحديث: ٢٢٨١٩، ج ٨، ص ٤١٢.

٢.....سنن أبي داؤد، كتاب الأدب، باب في تنزيل الناس منازلهم، الحديث: ٤٨٤٣، ج ٤، ص ٣٤٤.

٣.....سنن الترمذى، كتاب البر والصلة، باب ماجاء فى احلال الكبير، الحديث: ٢٠٢٩، ج ٣، ص ٤١١.

वजह से कुशादा कर दिया करो।”⁽¹⁾

مُسَلِّمٌ مُسَلِّمًا भाई कौतक्या पैश करने की फ़ूज़ीलत

﴿151﴾हज़रते सय्यिदुना अनस बिन मालिक
फ़रमाते हैं कि हज़रते सय्यिदुना सलमान फ़ारसी
अमीरुल मोअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उमर फ़ारूक़ के पास हाजिर हुवे । उस वक्त अमीरुल मोअमिनीन तक्ये पर टेक लगाए बैठे थे । आप ने वोह तक्या हज़रते सय्यिदुना सलमान रَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ को दे दिया तो उन्होंने अर्ज़ की : “**اَللّٰهُ اَكْبَرُ** ! رَسُولُ اللّٰهِ اَكْبَرُ !” अमीरुल मोअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उमर फ़ारूक़ ने फ़रमाया : “ऐ अबू अब्दुल्लाह ! हमें भी बताओ कि आप रَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने क्या फ़रमाया ।” आप ने अर्ज़ की : मैं बारगाहे रिसालत में हाजिर हुवा उस वक्त हुज़ूर तक्ये से टेक लगाए तशरीफ़ फ़रमा थे तो आप रَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने वोह तक्या मुझे अतः फ़रमा दिया और इरशाद फ़रमाया : “कोई मुसलमान अपने भाई के पास जाए और वोह उस की तकरीम करते हुवे अपना तक्या उसे दे दे तो **اَللّٰهُ اَكْبَرُ** उस की मग़फिरत फ़रमा देता है ।”⁽²⁾

﴿152﴾हज़रते सय्यिदुना अब्दुल्लाह बिन उमर से रिवायत है कि शफ़ीउल मुज़निबीन, अनीसुल

.....كتنز العمال، كتاب الصحبة من قسم الأقوال، باب الایمان، الحديث: ٢٥٤٩٥ ①

ج ٩، ص ٦٦.

.....المستدرك للحاكم، كتاب معرفة الصحابة، باب تكرييم المسلم بالقاء.....الخ،

الحديث: ٦٦٠١، ج ٤، ص ٧٨٣.

ग़रीबीन نے ﷺ نے इरशाद फ़रमाया : “तीन चीजें वापस न की जाएं खुशबू, तक्या और दूध ।”⁽¹⁾

खाना खिलाने की फ़ज़ीलत

﴿153﴾.....हज़रते सय्यिदुना अब्दुल्लाह बिन سलाम رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ بयान करते हैं कि जब **अल्लाहू** के महबूब, दानाए गुयूब, मुनज्ज़हुन अनिल उँयूब मदीनए मुनव्वरा तशरीफ़ लाए तो लोग जल्दी से आप की तरफ़ लपके, मैं भी आया ताकि आप का दीदार करूँ । जब मैं ने आप के चेहरए अन्वर को देखा तो देखते ही पहचान गया कि ये ह किसी झूटे का चेहरा नहीं है । सब से पहली बात जो मैं ने आप سे सुनी वो ह ये ह है कि “खाना खिलाओ और सलाम आम करो और अपने रिश्तेदारों से अच्छा सुलूک करो और जब लोग सो रहे हों तो नमाज़ पढ़ो सलामती के साथ जन्त में दाखिल हो जाओगे ।”⁽²⁾

﴿154﴾.....हज़रते सय्यिदुना उबादा बिन सामित رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ بयान करते हैं कि एक शख्स ने बारगाहे रिसालत में हाजिर हो कर अर्ज़ की : “अफ़ज़ल आ’माल कौन से हैं ?” हुस्ने अख़लाक़ के पैकर, महबूबे रब्बे अकबर رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَالْمَوْلَى وَسَلَّمَ ने इरशाद फ़रमाया : “**अल्लाहू** पर ईमान लाना । उस की तस्दीक करना । **अल्लाहू** की राह में जिहाद करना और मक्बूल हज ।”

١- سنن الترمذى، كتاب الأدب، باب ماجاء فى كراهة رد الطيب، الحديث: ٢٧٩٩.

ج ٤، ص ٣٦٢

٢- سنن الترمذى، كتاب صفة القيامة، باب ٤٢، الحديث: ٢٤٩٣، ج ٤، ص ٢١٩.

पेशकश : मजलिसे अल मदीनतुल इल्मिया (दा’वते इस्लामी इन्डिया)

जब वोह जाने लगा तो आप ﷺ ने उसे बुला कर इरशाद फ़रमाया : “इन से ज़ियादा आसान खाना खिलाना और नर्मी से गुफ्तगू करना है।”⁽¹⁾

﴿155﴾.....हज़रते सच्चिदुना अम्भ बिन अब्सा बयान करते हैं कि मैं बारगाहे रिसालत में हाजिर हुवा और अर्ज़ की : “इस्लाम क्या है ?” तो ख़ातमुल मुर्सलीन, रहमतुल्लिल आलमीन ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “खाना खिलाना और नर्मी से गुफ्तगू करना।” मैं ने अर्ज़ की : “ईमान क्या है ?” इरशाद फ़रमाया : “सब्र करना और सख़ावत करना।”⁽²⁾

﴿156﴾.....हज़रते सच्चिदुना سुहैब बिन सिनान बयान करते हैं कि मैं ने सरकारे वाला तबार, हम बे कसों के मददगार को इरशाद फ़रमाते हुवे सुना कि “तुम में बेहतर वोह है जो खाना खिलाता है।”⁽³⁾

﴿157﴾.....हज़रते सच्चिदुना जाबिर से रिवायत है कि सच्चिदे आलम, नूरे मुजस्सम ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “मग़फिरत के अस्वाब में से एक सबब भूके मुसलमान को खाना खिलाना है। **أَبْلَغَ** इरशाद फ़रमाता है :

١.....مجمع الزوائد، كتاب الإيمان، باب أى العمل أفضل.....الخ، الحديث: ٢٠١ - ٢٠٢.

ج ١، ص ٢٢٤ - ٢٢٥.

٢.....مجمع الزوائد، كتاب الإيمان، باب أى العمل.....الخ، الحديث: ٢١٠، ج ١، ص ٢٢٧.

٣.....المسندي للإمام احمد بن حنبل، حديث صحيب بن سنان، الحديث: ٢٣٩٨١، ج ٩، ص ٢٤٠.

أو إطعُمْ فِي يَوْمِ ذِي مَسْعَةٍ
۝
(ب، ۳۰، البد: ۱)

تَرْجِمَةِ كَنْجُولِ إِيمَانٍ : يَا بُوك
کے دین خانا دئنا , (1)

﴿158﴾.....ھے جرأتے سا یہ دننا شاریہ ہے اپنے دادا سے
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رحمة اللہ تعالیٰ علیہ رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم
ریوا�ت کرتے ہیں کہ رہمت اے اسلام، نورے موجسس م موجسس م
نے ایرشاد فرمایا : “ماغفیرت کے اسخاب میں سے خانا خیلانا
اور سلام کو آئم کرنा بھی ہے ।”(2)

﴿159﴾.....ھے جرأتے سا یہ دننا ابduct لاہ بین ابض سے
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم رضی اللہ تعالیٰ عنہ سے
ریوا�ت ہے کہ ہو جو نبی یہ موسیٰ کریم، نورے موجسس م موجسس م
نے ایرشاد فرمایا : “جس نے اپنے مسالمان باری کو خانا
خیلایا یہاں تک کہ وہ سر ہو گیا اور پانی پیلایا یہاں
تک کہ وہ سر اب ہو گیا تو **اعزَّذَّلَ** خیلانے والے کو
جہنم سے سات خندکوں کی مسافری دُور کر دے گا । ہر دو خندکوں
کے درمیان 100 سال کی مسافری ہے ।”(3)

﴿160﴾.....تموں مسلمین ہے جرأتے سا یہ دننا ابduct لاہ سی دیکھا
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سے ریوا�ت ہے کہ رسویلے اکرم، شاہی بنتی آدم
نے ایرشاد فرمایا : “جب تک بندے کا دستار
خوان بیٹھا رہتا ہے فیریشتے اس کے لیے اسٹیگ فار کرتے
رہتے ہے ।”(4)

١.....المستدرک للحاكم، كتاب التفسير، باب اطعم المسلمين السعيان.....الخ،

الحديث: ٣٩٩، ج ٣، ص ٣٧٢.

٢.....المعجم الكبير، الحديث: ٤٦٩، ج ٢٢، ص ١٨٠.

٣.....شعب الایمان للبیهقی، باب فی الزکوة، فصل فی الطعام و سقی الماء،

الحديث: ٣٣٦٨، ج ٣، ص ٢١٧.

٤.....المعجم الأوسط، الحديث: ٤٢٢٩، ج ٣، ص ٣٢٤.

پeshaksh : مجازی سے اعلیٰ مداری نتیلہ ایلیمیا (دا'وتو ایسلامی اینڈیا)

﴿161﴾ **رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سَمِيمٌ** سے رি঵ايت ہے کہ
ہُجُور نبی یعنی رحمت، شفائی اور عالم کا نبی نے **إِنَّمَا الْمُشَاهِدَةُ لِلْأَنْوَارِ**
فرمایا : “**الْأَنْوَارُ** عَزَّوْ جَلَّ کو سب سے زیادا پسند وہ خانا
ہے جسے خانے والے زیادا ہونے ।”⁽¹⁾

﴿١٦٢﴾ हज़रते सच्चिदुना अनस बिन मालिक से رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سَلَامٌ
रिवायत है कि हुजूर नबिय्ये करीम, رَأْوَرُورْहीम, ने इरशाद फ़रमाया : “जिस घर में मेहमान हों भलाई उस घर की
तरफ कोहान में छरी चलने से भी जियादा तेज पहुंचती है।”⁽²⁾

﴿163﴾ हज़रते सय्यिदुना अनस बिन मालिक رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से रिवायत है कि सरकारे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना نے इरशाद ف़रमाया : “जो अपने مुसलमान भाई की भूक को मिटाने का एहतिमाम करे और उसे खाना खिलाए यहां तक कि वोह सैर हो जाए तो ﷺ उस की मगफिरत फरमा देगा ।”⁽³⁾

﴿164﴾ हज़रते सत्यिदुना जाबिर बिन अब्दुल्लाह
से रिवायत है कि मीठे मीठे आका, मक्की मदनी
मुस्तफ़ा نے इरशाद फ़रमाया : “जो भूके
को खाना खिलाए अल्लाह عَزَّوَجَلَّ उसे अपने अर्श के साए में
जगह अता फरमाएगा ।”(4)

^١.....المسند لابي يعلى الموصلى،مسند جابر بن عبد الله،الحادي:٤١،ج٢،ص٢٨٨.

²سنن ابن ماجه، كتاب الاطعمة، باب الضيافة، الحديث: ٣٣٥٦، ج ٤، ص ١٥.

³المسندلابي يعلى الموصلى،مسندانس بن مالك،الحديث:٣٤٠،ج٣،ص٢١٤.

⁴تمهيد الفرش في الحصول موجبة لظل العرش للسيوطى، ذكر السعتين اللتين الخ، ص ٨.

﴿165﴾.....हज़रते सय्यिदुना अनस बिन मालिक से रिवायत है कि शहनशाहे मदीना, क़रारे क़ल्बो सीना ने इरशाद फ़रमाया : “**अल्लाह** उर्ज़ूज़ल भूके जिगर को ठन्डा करने वाले (या’नी उसे खाना खिलाने वाले) से महब्बत फ़रमाता है।”⁽¹⁾

﴿166﴾.....हज़रते सय्यिदुना अनस बिन मालिक से रिवायत है कि ताजदारे रिसालत, शहनशाहे नबुव्वत ने इरशाद फ़रमाया : “जिस ने अपने मुसलमान भाई को कोई मीठी चीज़ खिलाई तो **अल्लाह** उर्ज़ूज़ल उस से महशर की सख्तियां दूर फ़रमा देगा।”⁽²⁾

﴿167﴾.....हज़रते सय्यिदुना अब्दुल्लाह बिन अम्र से रिवायत है कि हुजूर नबिये पाक, साहिबे लौलाक ने इरशाद फ़रमाया : “बेशक जन्त में बाला खाने हैं जिन का अन्दरूनी मन्ज़र बाहर से और बैरूनी मन्ज़र अन्दर से नज़र आता है।” सहाबए किराम ने अर्ज़ की : “या रसूलल्लाह उल्लिख अजूबिन येह किस के लिये हैं?” इरशाद फ़रमाया : “येह उस के लिये हैं जो अच्छी गुफ्तगू करे, खाना खिलाए और रात को जब लोग सो रहे हों तो येह **अल्लाह** की बारगाह में कियाम करे।”⁽³⁾

﴿168﴾.....हज़रते सय्यिदुना जाबिर से रिवायत है कि बारगाहे रिसालत में अर्ज़ की गई : “**हज़ की** (मानिन्द) कौन सी

الكتى والاسماء لدو لا بي، باب من كنیت ابويحبي، الحديث: ٢٠٨١، ج ٣، ص ١٨٨، برد بدله يشبع، ①

الفردوس بمأثور الخطاب، باب العيم، الحديث: ٦٠٥٠، ج ٢، ص ٢٨١، ②

المستدرك للحاكم، كتاب صلاة التطوع، باب صلاة الحاجة، الحديث: ١٢٤٠، ج ١، ص ٦٣١، ③

صلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ نَكِيْهِ هُوَ كَوْنَى مَنْ كَانَ مُنْتَهِيَّا إِلَيْهِ وَمَنْ يَرْجُى أَنْ يَنْتَهِيَ إِلَيْهِ فَإِنَّمَا يَرْجُى أَنْ يَنْتَهِيَ إِلَيْهِ الْمُنْتَهِيُّونَ”⁽¹⁾

نے ایک دفعہ فرمایا : “خانا خیلانا اور نمری سے گوپتگو کرنا ।”⁽¹⁾
﴿١٦٩﴾.....ہजَّرَتْ سَعِيدُ الدِّينِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے ریوایت ہے کہ
آلِلَّاٰھُ کے پیارے ہبیب عَزَّوَجَلَّ نے ایک دفعہ فرمایا : “بے شک مुझے **آلِلَّاٰھُ** کی ریضا کے لیے اپنے
 باری کو اک لکھا خیلانا دس دیرہم سدکا کرنے سے جیسا کہ
 پسند ہے اور دس دیرہم سدکا کرننا مुझے گولام آجاد کرنے
 سے جیسا کہ پسند ہے ।”⁽²⁾

﴿١٧٠﴾.....ہجَّرَتْ سَعِيدُ الدِّينِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سے ریوایت ہے کہ
 نور کے پیکر، تمام نبیوں کے سردار نے ایک دفعہ فرمایا : **آلِلَّاٰھُ** کی یاد میں دین ایک دفعہ فرمایا : “اے بزرگ آدم ! میں بیمار تھا تو نے میری یاد کیا نہ کی ?” وہ ارجع کرے گا : “اے میرے رب عَزَّوَجَلَّ میں تیری یاد کیسے کرتا ہے ؟” **آلِلَّاٰھُ** ایک دفعہ فرمایا : “کہا تو میں ایک علم نہ تھا کہ میرا فول بند بیمار ہے فیر بھی تو نے اس کی یاد نہ کی اگر تو اس کی یاد کرتا تو جرور میں اس کے پاس پاتا ।” فیر **آلِلَّاٰھُ** ایک دفعہ فرمایا : “اے بزرگ آدم ! میں نے تujھ سے خانا مانگا تو نے میں خانا کیا نہ خیلایا ।” وہ ارجع کرے گا : “اے **آلِلَّاٰھُ** میں تujھ کیسے خانا خیلاتا ہے ؟ تو تھام جہانوں کو پالنے والा ہے ।”

١.....السنن الكبرى للبيهقي، كتاب الحج، باب فضل الحج والعمر، الحديث: ١٠٣٩٠، ج: ٥، ص: ٤٣٠، لميin الكلام بدله طيب الكلام.

٢.....شعب الإيمان للبيهقي، باب فى اكرام الضيف، فصل فى التكلف للضيف، الحديث: ٩٦٢٧، ج: ٧، ص: ١٠٠.

آللاھ ﷺ ایرشاد فرمائے گا : “کیا میرے فول بندے نے تुڑ سے خانا ن مانگا�ا لئکن تو نے اسے ن خیلایا کیا تو ن جانتا�ا کی اگر تو اسے خانا خیلایا دتا تو اس کا اجڑ میرے پاس پاتا ।” فیر **آللاھ** ﷺ ایرشاد فرمائے گا : “اے ابن ادم ! میں نے تुڈ سے پانی مانگا تو نے مुڈے پانی کیون ن پیلایا ।” وہ ارجع کرے گا : “اے **آللاھ** ﷺ میں تुڈے کسے پانی پیلاتا تو تو ربوہ اُل ممین ہے ।” **آللاھ** ﷺ ایرشاد فرمائے گا : “کیا میرے فول بندے نے تुڈ سے پانی ن مانگا�ا لئکن تو نے اسے ن پیلایا । اگر تو اسے پانی پیلایا دتا تو جرور اس کا اجڑ میرے پاس پاتا ।”⁽¹⁾

﴿171﴾.....امیر علیہ السلام میری نے ایرشاد فرمایا : “میرا اپنے دوستوں کو اک سا ابھی خانے پر جمیع کرننا مुڈے اس سے جیسا دا مہبوب ہے کی میں بازار جاؤں اور اک لاؤڈی خرید کر آجاؤد کر دوں ।”⁽²⁾

﴿172﴾.....ہجرت سالیہ مکہ مکرانی میری نے ایرشاد فرمایا : “ہم نے آپ کے لیے لجیج خانہ اور خوشبو تیار کی ہے । آپ اپنے ہم پللا لوگ دے گئے اور انہیں ساتھ لے کر ہمارے پاس تشریف لے آئے ।” ہجرت سالیہ مکہ مکرانی میری نے مسجد میں گئے اور وہاں جو مساقیں و سائلین تھے انہیں لے کر گھر تشریف لے گئے । ہم سایا خواہیں بھی آپ کی جائیں کے پاس آ گئے اور کہنے

1. صحيح البخاري، كتاب البر والصلة والأدب، باب فضل عبادة المريض،

الحادي: ٢٥٦٩، ص ١٣٨٩.

2. كنز العمال، كتاب الضيافة من قسم الافتاء، الحديث: ٢٥٩٦٧، ج ٥، جزء ٩، ص ١١٨.

پeshaksh : مجازی سے اعلیٰ مداری نتھل ایلمی عطا (دا'�اتے اسلامیہ انڈیا)

लगीं : “खुदा की क़सम तुम्हारे घर तो मसाकीन जम्मू हो गए ।” फिर हज़रते सव्यिदुना इमामे हुसैन رضي الله تعالى عنه अपनी जौजा के पास तशरीफ़ लाए और फ़रमाया : “मैं तुम्हें अपने उस हक़ की क़सम देता हूँ जो मेरा तुम पर है कि तुम खाना और खुशबू बचा कर नहीं रखोगी ।” फिर उन्होंने ऐसे ही किया । आप رضي الله تعالى عنه ने पहले मसाकीन को खाना खिलाया फिर उन्हें कपड़े पहनाए और खुशबू लगाई ।

﴿173﴾.....हज़रते सव्यिदुना इस्माईल बिन अबू ख़ालिद رضي الله تعالى عنه बयान करते हैं कि हज़रते सव्यिदुना अ़ली बिन हुसैن رضي الله تعالى عنه सुवारी पर सुवार मसाकीन के पास से गुज़रे जो बचे खुचे टुकड़े खा रहे थे । आप رضي الله تعالى عنه ने उन्हें सलाम किया । मसाकीन ने आप को खाने की दा’वत दी तो आप رضي الله تعالى عنه ने ये हआयते मुबारका तिलावत की :

لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُوْنَافِ الْأَرْضِ
وَلَا فَسَادًا^۱ (ب، ۲۰، الفصل: ۸۳) تَرْجِمَةَ كَاظِنُولِ إِمَانٍ : جो ज़मीन में तकब्बुर नहीं चाहते और न फ़्रसाद ।

फिर सुवारी से उतर आए और उन के साथ खाना खाया । इस के बा’द इरशाद फ़रमाया : “मैं ने तुम्हारी दा’वत क़बूल की । अब तुम मेरी दा’वत क़बूल करो ।” फिर उन्हें अपने घर ले गए और खाना खिलाया और कपड़े और दराहिम अ़त़ा फ़रमाए ।”⁽¹⁾ ﴿174﴾.....हज़रते सव्यिदुना अ़म्र बिन दीनार رضي الله تعالى عنه बयान करते हैं कि “हज़रते सव्यिदुना अ़ब्दुल्लाह बिन अ़ब्बास رضي الله تعالى عنه पांच दस्तर ख़्वान कुशादा और गुफ़तगू अच्छी होती थी ।”

١.....تفسير قرطبي، سورة القصص، تحت الآية: ٨٣، ح: ٧، ص: ٢٤٠ ।

﴿175﴾.....हज़रते सम्यिदुना अबू बक्र क़रशी عَلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْغَنِيَّةُ फ़रमाते हैं कि हज्जाज के लिये मिस्री का एक बहुत बड़ा टुकड़ा बनाया गया जिसे लोग चौपायों पर भी न लाद सकते थे । फिर उसे एक छकड़े से खींच कर ख़लीफ़ा अब्दुल मलिक के पास लाया गया । वोह अपने घर से बाहर निकला और उस के हज्ज को देख कर उस की हैअत का अन्दाज़ा लगाया । मगर उसे न समझ आया कि इस का क्या किया जाए ? चन्द लम्हात सोच कर अपने गुलाम को आवाज़ दी और कहा : “इसे हज़रते सम्यिदुना अब्दुल्लाह बिन जा’फ़र رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ के पास ले जाओ ।” उन दिनों आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ख़लीफ़ा के पास ही ठहरे हुवे थे । जब मिस्री का इतना बड़ा टुकड़ा उन के पास लाया गया तो वोह बड़े मुतअ़ज्जिब हुवे और लोग उसे देखने के लिये जम्मु हो गए । आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने पूछा : “येह क्या है ?” अर्ज़ की गई : “येह मिस्री का टुकड़ा है जो ख़लीफ़ा ने आप के लिये भेजा है ।” आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ बाहर निकल कर एक ऐसी चीज़ देखी जिस की मिस्ल लोगों ने पहले न देखी थी कुछ देर गौरो फ़िक्र करने के बाद गुलाम से फ़रमाया : “चमड़े के बिछौने और कुल्हाड़ियां ले आओ ।” चुनान्चे, उसे तोड़ने के लिये कुल्हाड़ियां लाई गईं और साथ ही चमड़े के बिछौने भी पेश कर दिये गए । आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने फ़रमाया : “जिस के हाथ जो आए वोह उसी का है ।” फिर आप वहीं खड़े रहे यहां तक कि वोह टुकड़ा तमाम का तमाम तोड़ लिया गया । जब येह ख़बर ख़लीफ़ा अब्दुल मलिक को पहुंची तो वोह बड़ा मुतअ़ज्जिब हुवा और कहने लगा : “वोह इस मुआमले में हम सब से जियादा जानने वाले हैं ।”

﴿176﴾ हज़रते सच्चिदुना उरवा رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ فَرَمَّا تَرَكَ مैं हज़रते सच्चिदुना सा'द बिन उबादा رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ से मिला तो एक ऐलान करने वाला लोगों के दरमियान ऐलान कर रहा था कि “जो कोई गोशत व चर्बी खाना चाहे वोह सा'द बिन उबादा के घर आ जाए।” आप फ़रमाते हैं : फिर मेरी मुलाक़ात उन के बेटे कैसे से हुई तो वोह भी येही ऐलान कर रहे थे । हज़रते सच्चिदुना सा'द बिन उबादा رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने दुआ की : “ऐ ॲल्लाहُ عَزَّوَجَلَ مुझे कामिल ता'रीफ़ करने की तौफ़ीक़ अतः फ़रमा । मुझे बुजुर्गी अतः फ़रमा और बुजुर्गी तो नेक आमाल में है और नेक आमाल से माल मुमकिन हैं । ऐ ॲल्लाहُ عَزَّوَجَلَ क़लील माल मुझे किफ़ायत नहीं कर सकता और मैं भी इस पर तक्या नहीं कर सकता ।” (1)

﴿177﴾ हज़रते सच्चिदुना नाफ़ेअः رَبِّنَا रोज़ा रखा करते हैं कि हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन उमर رَبِّنَا रोज़ा रखा करते और हज़रते सच्चिदतुना सफ़िया बिन्ते उबैद उन की इफ़्तारी के लिये कुछ बना दिया करती थीं । एक दिन इन के पास उम्दा किस्म का अनार लाया गया तो दरवाज़े पर एक साइल ने सुवाल किया । आप رَبِّنَا ने फ़रमाया : “येह उसे दे दो ।” लेकिन हज़रते सच्चिदतुना سफ़िया رَبِّنَا ने अर्ज़ की : “उस के लिये इस से बेहतर है ।” फिर हज़रते सच्चिदतुना سफ़िया رَبِّنَا ने मुझ से कहा कि “उसे फुलां चीज़ दे दो ।” फिर जब वोह अनार हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन उमर رَبِّنَا के सामने पेश किया गया तो उन्होंने फ़रमाया : “इसे उठाओ और किसी दूसरे साइल को दे दो क्यूंकि मैं इसे सदक़ा करने की नियत कर चुका हूँ ।”

.....المصنف لابن ابي شيبة، كتاب الادب، باب ما ذكر في الشعح، الحديث: ١٤ - ١٣ ①

ج ٦، ص ٢٥٤

पेशकश : مजलिसे अल मरीनतुल इल्मिया (दा'वते इस्लामी इन्डिया)

﴿178﴾ हज़रते सच्चिदुना नाफ़ेअः رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا फ़रमाते हैं कि हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन उमर رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا बीमार हुवे तो मैं ने उन के लिये एक दिरहम के अंगूर ख़रीदे। जब वोह अंगूर आप के सामने पेश किये तो एक साइल ने आ कर सुवाल किया। आप ने फ़रमाया : “ये ह उसे दे दो।” (मैं ने दे दिये) फिर मैं ने उस साइल के पीछे किसी को भेजा कि साइल से ये ह अंगूर इस तरह ख़रीदे कि हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन उमर رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا को पता न चले। जब अंगूर दोबारा आप की ख़ीदमत में पेश किये गए तो वोह साइल फिर आ गया। आप ने फिर फ़रमाया : “ये ह उसे दे दो।” तीन मरतबा इसी तरह हुवा और हर मरतबा साइल से अंगूर ख़रीद कर आप को पेश किये गए लेकिन आप ने हर बार अंगूर आने वाले साइल को देने का हुक्म फ़रमाया हत्ता कि लोगों ने साइल को इस तरह रोका कि हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन उमर رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا को ख़बर न हुई।⁽¹⁾

﴿179﴾ हज़रते सच्चिदुना ख़ैसमा से मरवी है कि हज़रते सच्चिदुना ईसा बिन मरयम (عليه السلام) ने अपने हरवारियों में से कुछ लोगों को बुलाया, उन्हें खाना खिलाया और फिर खड़े हो कर इरशाद फ़रमाया : “इबादत गुज़ारों के साथ ऐसा ही सुलूक किया करो।”⁽²⁾

١..... شعب الایمان للبیهقی، باب فی الزکاة، ففصل فی ما جاء فی الایثار، الحدیث: ٣٤٨١، ج ٣، ص ٢٥٩، بتغیر قلیل.

٢..... شعب الایمان للبیهقی، باب فی اکرام الضیف، ففصل فی التکلف للضیف..... الخ، الحدیث: ٩٦٣٨، ج ٧، ص ١٠٢.

﴿180﴾ हज़रते सय्यिदुना अबू कुबैसा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ बयान करते हैं कि हज़रते सय्यिदुना ख़ैसमा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ हमेशा ख़जूर के हल्वे की टोकरी अपने तख़्त के नीचे रखा करते थे। जब उन के पास कुर्रा (या'नी कुरआन पढ़ने वाले) आते तो आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ये हल्वा उन्हें खिलाया करते।⁽¹⁾

﴿181﴾ हज़रते सय्यिदुना इन्हे औन रَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ फ़रमाते हैं कि “हम जब भी हज़रते सय्यिदुना मुहम्मद बिन सिरीन رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ के पास जाते तो वो हमें ख़जूर का हल्वा और फ़ालूदा खिलाया करते थे।”⁽²⁾

﴿182﴾ हज़रते सय्यिदुना अबू खुलदा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ बयान करते हैं कि हम हज़रते सय्यिदुना मुहम्मद बिन सिरीन رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ के पास गए तो उन्होंने फ़रमाया: “मुझे समझ नहीं आ रही कि तुम्हें क्या चीज़ पेश करूँ? गोश्त और रोटी तो तुम सब के घर में है।” फिर आप رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने अपनी लौंडी को आवाज़ दी और शहद लाने का कहा और फिर खुद शहद हमें खाने के लिये डाल कर देते।⁽³⁾

﴿183﴾ हज़रते सय्यिदुना इब्राहीम बिन अबी अबला रَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ बयान करते हैं कि हम बैतुल मुक़द्दस के ‘बाबुल अस्बात’ में हज़रते सय्यिदतुना उम्मे दरदा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا के पास हाजिर हुवा करते तो वो हमें हृदीस बयान फ़रमातीं। जब हम उन के पास से उठने का इरादा करते तो वो हमारे लिये हल्वा और दीगर खाने की चीजें मंगवा लिया करतीं।”

١..... حلية الاولىء، الرقم ٢٥، حديث بن عبد الرحمن، الحديث: ٤٩٧٤، ج ٤، ص ١٢١.

٢..... حلية الاولىء، الرقم ١٩٣، ابن سرین، الحديث: ٢٣٢١، ج ٢، ص ٣٠٥.

٣..... حلية الاولىء، الرقم ١٩٣، ابن سرین، الحديث: ٢٣٢٢، ج ٢، ص ٣٠٥.

﴿184﴾ ہے رَبُّ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ الْكَلَمُ الْمُصْلَحُ سے ریوایت ہے کہ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ سرکار مککا میں مکرما سردار مدنی اور مونکھرا نے ارشاد فرمایا : “جب تو میرے سامنے میٹی چیز پےش کی جائے تو اس میں سے جرور کوچ لے لو اور جب تو میں خوشبو پےش کی جائے تو اس میں سے بھی جرور کوچ لگا لیا کرو ।”⁽¹⁾

﴿185﴾ ہے رَبُّ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ الْكَلَمُ الْمُصْلَحُ بیان کرتے ہیں کہ ایک آرabi (دیہات کا رہنے والا) ہے رَبُّ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ الْكَلَمُ الْمُصْلَحُ سے ریوایت ہے کہ اپنے کے گھر میں داخیل ہوا । آپ کے گھر کے ایک جانب ہے رَبُّ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ الْكَلَمُ الْمُصْلَحُ کے گھر میں فتویٰ دیا کرتے । ان سے جو بھی سووال کیا جاتا اس کا جواب دेतے اور دوسرا جانب ہے رَبُّ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ الْكَلَمُ الْمُصْلَحُ کے گھر جرور آئے کیونکہ یہ فتویٰ دے دیتا ہے، لोگوں کو فکر سیخاتے اور خانا بھی خیلاتے । یہ دेख کر اس آرabi نے کہا : “جو دنیا اور آخیرت کی بلائی چاہتا ہے وہ اپنے کے گھر جرور آئے کیونکہ یہ فتویٰ دے دیتا ہے، لوگوں کو فکر سیخاتے اور خانا بھی خیلاتے ہے ।”⁽²⁾

﴿186﴾ ہے رَبُّ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ الْكَلَمُ الْمُصْلَحُ فرماتے ہیں کہ ہے رَبُّ الْأَنْبَاءِ عَلَيْهِ الْكَلَمُ الْمُصْلَحُ سے ریوایت ہے کہ اپنے کے گھر جرور آئے کیونکہ یہ فتویٰ دے دیتا ہے، لوگوں کو فکر سیخاتے اور خانا بھی خیلاتے ہے । اسی وجہ سے مککا میں مکرما کے بازار میں وہ جگہ اپنے کے گھر کے نام سے مشہور ہے گردی ।⁽³⁾

۱ مجمع الزوائد، کتاب الاطعمة، باب فی الحلوي، الحدیث: ۷۹۹۱، ج: ۵

ص ۶، بتغیر قليل.

۲ تاریخ مدینہ دمشق لابن عساکر، الرقم ۴۴۰۶ عبید اللہ بن عباس، ج: ۳۷، ص: ۴۸۰.

۳ تاریخ مدینہ دمشق لابن عساکر، الرقم ۴۴۰۶ عبید اللہ بن عباس، ج: ۳۷، ص: ۴۷۲.

﴿187﴾ ھجرتے سیمیدونا اُلیٰ بین مسیح مدد مدارا نیں
فَرَمَّا تَهْبِطُ إِلَيْهِ رَحْمَةُ اللَّهِ الْغَنِيَّيِّ
کے لیے ہر روز اُک جنگی کو جڑھ کیا جاتا تھا ।”⁽¹⁾

﴿188﴾ ھجرتے سیمیدونا اُبنا بین عَسْمَانَ ھَبَّانَ
فَرَمَّا تَهْبِطُ إِلَيْهِ رَحْمَةُ الْحَكَّانَ
کے لیے ہر روز اُک جنگی کو رُسْوا کرنے کا ایجاد کیا اور لوگوں کے سامنے جا
کر کھنے لگا کہ “ ڈبڈوللاہ بین اُبنا نے تمھے بولایا ہے کہ
آج دو پھر کا خانا میرے پاس خا آؤ । ” یہ سुن کر لوگ جوک
درا جوک آنا شروع ہو گئے یہاں تک کہ آپ کا گھر بھر گیا ।
ھجرتے سیمیدونا ڈبڈوللاہ بین اُبنا نے دیرشاد فرمایا : “ لوگوں کو کیا ہے گیا ہے ? ” اُرجی کی گردی : “ ہنوز ! آپ
کا بھیجا ہو گیا شوکس آیا تھا (اس نے اس ترھ کہا ہے) । ” آپ
سارا ماجرا سمجھ گئے اور دیرشاد فرمایا : “ دیرشاد !
بند کر دو । ” فیر اپنے خودام سے کہا کہ “ بازار سے سارے فلے
لے آओ । ” (جب وہ فلے لے آئے تو) لوگوں نے فلے شاہد سے میلای
کر گیا । آپ نے دوبارا اپنے چند خودام سے کہا کہ
“ بُنَا ہو گوشت اور روٹیاں لے آओ । ” خودام روٹیاں لے آئے
تو لوگوں کو پے کر دی گردی । جب لوگ خانے سے فرسنگی ہوئے تو آپ
نے دیرشاد فرمایا : “ کیا ہم نے جس چیز کا ایجاد
(یا ’ نی جو اے ’ لان) کیا تھا اسے پورا کر دی�ا ? ” تو لوگوں نے اُرجی
کی : “ جی ہاں । ” فیر آپ نے فرمایا کہ اگر اور

١.....تاریخ مدینہ دمشق لابن عساکر، الرقم ٤٥٦ عبیداللہ بن عباس، ج ٣٧، ۴۸۱، بدون امثل ذلك من الحزور من الغنم.

لोگ بھی آ جائے تو ہم پرکاہ نہیں ।”⁽¹⁾

﴿189﴾.....ہجڑتے ساییدونا امام شا'بیؓ کی فرماتے ہیں کہ “ہجڑتے ساییدونا اشاعس بین کے سے نے اک شاخس کو ہجڑتے ساییدونا ادھی بین ہاتیم کی ترک فرماتے ساییدونا ادھی بین ہاتیم کے لیے بے جا تو ہجڑتے ساییدونا ادھی بین ہاتیم نے فرمایا : “ہانڈی کو بھر دو ।” فیر ہے ہجڑتے ساییدونا اشاعس بین کے سے کی ترک بے ج دیا । ہجڑتے ساییدونا اشاعس بین کے سے نے ہے ہجڑتے ساییدونا ادھی بین ہاتیم کے سے ہے ہجڑتے ساییدونا ادھی بین ہاتیم نے یہ کہ کر ہانڈی دوبارا بے ج دی کہ “ہم خالی ہانڈی مانگی ہی ।”⁽²⁾

﴿190﴾.....ہجڑتے ساییدونا اپنے ابساں کی فرماتے ہیں کہ “تین لوگ اسے ہیں جن کی برابری کرنے کی مुझ میں تاکت نہیں اور چوٹا وہ شاخس ہے کہ جس کی کیفیت میں سے اعلیٰ ہی کرکا سکتا ہے । وہ تین لوگ جن کی میں برابری کرنے کی تاکت نہیں رکھتا : اک وہ شاخس جو اپنی ماجلیس میں میرے لیے جاگہ کوشادا کرے । دوسرا وہ جو شادی د پیاس میں میڈ پانی پیلا اے । تیسرا وہ جس کے کدم میرے دروازے پر آنے جانے میں گوبار آلود ہوئے اور چوٹا شاخس جس کی مدد اعلیٰ ہی میں سے کرکا سکتا ہے وہ ہے جسے کوئی ہاجت لایکھ کر وہ ساری رات اس فیکر میں جاگ کر گزار دے کہ میری ہاجت کوئی پوری کرے گا جب سوہنہ ہو تو میڈ ہاجت پوری کرنے

١۔ تاریخ مدینہ دمشق لا بن عساکر، الرقم ٤٥٦، عبد اللہ بن عباس، ج ٣٧، ص ٤٧٢.

٢۔ اسد الغابة في معرفة الصحابة لا بن اثیر، الرقم ٤٣٦٠، عدی بن حاتم، ج ٤، ص ١٢.

वाला पाए येही वोह शख्स है कि जिस की मदद मुझ से **अल्लाह** **عَزَّوَجَلَّ** ही करवा सकता है और मुझे इस बात से हया आती है कि कोई (अपनी हाजत के लिये) तीन मरतबा मेरे घर तक चल कर आए और मैं उस की मदद न करूँ ।”

مُسْلِمَانَ بَرَّاً كَوَافِرَ لِبَاسَ پَهْنَانِيَّةَ فَجِيلَتَ

﴿١٩١﴾.....**هُجَرَتَ سَيِّدِنَا عَبْدُ اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ بَيَانَ** करते हैं कि अमीरुल मोअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उमामा رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ बयान करते हैं कि अमीरुल मोअमिनीन हज़रते सय्यिदुना उमर **فَارُوقُ** رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ने एक दिन सहाबए किराम رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ جَعْلَيْنَ ने एक दिन सहाबए किराम की मौजूदगी में अपनी नई कमीस मंगवा कर उसे जैबे तन फरमाया । मेरा गुमान है कि उन्होंने कमीस पहनने से पहले येह दुआ पढ़ी : “**يَا**’नी : तमाम **تَحْمِدُ اللَّهَ الَّذِي كَسَانِيْ مَا أُورِيْ بِهِ عَوْرَتِيْ وَأَتَجَمَّلُ بِهِ حَيَاتِيْ** ता’रीफे उस खुदा के लिये जिस ने मुझे पहनाया और मेरे सित्र को ढांपा और इस से मैं अपनी जिन्दगी में जीनत हासिल करता हूँ ।” फिर फरमाया : मैं ने दो जहां के ताजवर, सुल्ताने बहूरोबर **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** ने नया लिबास जैबे तन फरमाया और येही दुआ पढ़ी जो मैं ने पढ़ी । फिर आप **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ** ने इरशाद फरमाया : “उस जात की कसम जिस के कब्ज़े कुदरत में मेरी जान है ! जो भी मुसलमान नया लिबास पहने और येह दुआ पढ़े फिर अपना पुराना लिबास **अल्लाह** **عَزَّوَجَلَّ** की रिज़ा के लिये किसी मुसलमान मिस्कीन फ़कीर को दे दे तो जब तक उस पर कपड़े का एक धागा भी बाक़ी रहेगा वोह बन्दा **अल्लाह** **عَزَّوَجَلَّ** की पनाह व अमान और कुर्ब में रहेगा चाहे येह (देने वाला) जिन्दा हो या मर जाए ।”⁽¹⁾

.....كتاب الدعاء لطبراني،باب القول عند ليس الشيب،الحديث: ٣٩٣، ص ١٤٢ . ۱

﴿192﴾.....हज़रते सच्चिदुना अबू सईद खुदरी رَبِّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ سَلَّمَ से रिवायत है कि हुजूर नबिये पाक ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “जो भूके मिस्कीन को खाना खिलाए ﴿अल्लाह﴾ عَزَّوَجَلَّ उसे जन्ती खाना खिलाएगा । जो प्यासे को पानी पिलाए ﴿अल्लाह﴾ عَزَّوَجَلَّ उसे कियामत के दिन मोहर लगाई हुई ख़ालिस शराबे त़ह्रू से सैराब फ़रमाएगा और जो किसी बरहना को लिबास पहनाए ﴿अल्लाह﴾ عَزَّوَجَلَّ उसे सब्ज़ जन्ती हुल्ले पहनाएगा ।”⁽¹⁾

हमसाएँ के हुक्म का बयान

﴿193﴾.....मरवी है कि शफ़ीउल मुज़निबीन, अनीसुल ग़रीबीन عَلَيْهِ السَّلَامُ ﷺ ने इरशाद फ़रमाया : “जिब्रीले अमीन मुझे हमसाए के हक़ के बारे में ﴿अल्लाह﴾ عَزَّوَجَلَّ का हुक्म पहुंचाते रहे हत्ता कि मुझे गुमान हुवा कि अ़न क़रीब हमसाए को विरासत में हिस्सेदार बना देंगे ।”⁽²⁾

﴿194﴾.....हज़रते सच्चिदुना अब्दुल्लाह बिन अम्र ने एक बकरी ज़ब्द करने का हुक्म दिया तो वोह ज़ब्द कर दी गई । फिर आप ने अपने ख़ादिम से दरयाप्त किया कि क्या तुम ने इस में से हमारे यहूदी हमसाए को कुछ भेजा है⁽³⁾ क्यूंकि मैं ने

١.....سنن الترمذى، كتاب صفة القيامة، الحديث: ٢٤٥٧، ج ٤، ص ٤ .

٢.....صحیح البخاری، كتاب الأدب، باب الوصاة بالجار، الحديث: ٦١٠٥، ج ٤، ص ٤ .

٣...जिम्मी को ज़कात वगैरा सदक़ए वाजिबा के इलावा सदक़ए नाफ़िला दे सकते हैं अलबत्ता हड्डी को सदक़ए नाफ़िला भी नहीं दे सकते ।

(تفسيرات احمدیہ، ب ١، التوبہ، تحت الآية ٢٩؛ ص ٤٥٨)

नीज़ गैर मुस्लिम ख़्वाह जिम्मी हों या हड्डी उहें कुरबानी का गोशत भी नहीं दे सकते । चुनान्वे प्यारे मुस्तक़ा نَبِيُّهُ وَآلُّهُ وَسَلَّمَ ने पड़ोसी के हुक्म बयान.....

اللَّٰهُ عَزَّ جَلَّ کے مہبوب، دانا اے گویوب، مونجھن انیل ڈیوب
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کو ایرشاد فرماتے ہوئے سुنا کि “جیبریلے
امین مुذہ همسا اے کے ہک کے بارے میں اللَّٰهُ عَزَّ جَلَّ کا
ہوکم پھونچاتے رہے ہتھا کی مुذہ گومان ہووا کی ان کریب همسا اے
کو ویراست میں ہیسسےدار بنا دے گے ।”⁽¹⁾

﴿195﴾ ہجرتے سدیودنہ انبوں ہمایہ باہلی بیان کرتے ہیں کی ہوئے اخلاق کے پیکار، نبیوں کے تاجوار
بیان کرتے ہیں کی ہوئے اخلاق کے پیکار، نبیوں کے تاجوار
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم اپنی ٹانٹنی جدادا پر سووار ہے میں نے آپ
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کو ایرشاد فرماتے ہوئے سुنا کि “میں تو ہم
پڈوسی کے بارے میں وسیعیت کرتا ہوں ।” آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم نے
یہ بات بار بار ایرشاد فرمائی । راوی کہتے ہیں کی میں نے (دیل میں)
کہا کی “آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ہمیں واریس بنا دے گے ।”⁽²⁾

﴿196﴾ ہجرتے سدیودنہ انس بن مالک سے ریوایت ہے کی خاتمہ مورسالین، رحمت اللہ علیہ وآلہ وسلم نے ایرشاد فرمایا : “تمام مخالف کے
اللَّٰهُ عَزَّ جَلَّ کی پروردہ ہے اور اللَّٰهُ عَزَّ جَلَّ کو اپنی
مخالف کے میں سب سے جیسا دا مہبوب وہ ہے جو ہم کے پروردہ کے

..... کرتے ہوئے ایرشاد فرمایا : “کافیر پڈوسی کا سیفے اک ہک ہے اور
وہ ہک کے پڈوس ہے ।” سہابہ کرام رضوان اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم نے ارجمند کی :
“کیا ہم انہیں اپنی کو ربانیوں میں سے دے ؟” تو آپ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم نے
ایرشاد فرمایا : “معرکیں کو اپنی کو ربانیوں میں سے کوئی بھی نہ دے ।”
(شعب الایمان للیھقی، باب فی اکرام الحار، الحدیث: ۹۰۶۰، ج ۷، ص ۸۳)

..... المسنون للجمیدی، حادیث عبد اللہ بن عمرو بن عاصی، الحدیث: ۵۹۳، ج ۲، ص ۲۷۰۔ ①

..... المعجم الكبير، الحدیث: ۷۰۲۳، ج ۸، ص ۱۱۱۔ ②

साथ हस्ते सुलूक से पेश आए ।”(1)

﴿199﴾ **رَبُّنَا اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ وَسَلَّمَ** سے رি঵ايت
ہے کि اک شاخ्स بارگاہے ریساں لات میں اپنے پڈوں سی کی شیکایت
لے کر **حَاجِر** ہووا تو آپ **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ** نے **इरशاد** فرمایا :
“**अपना सामान रास्ते पर डाल दो ।**” **उस** نے **अपना सामान रास्ते**
میں **डाल** دیya । **लोग** وہاں سے **गुज़रते** تو **उس** کے پڈوں سی **पर** **ला’नत**
بھے�اتے । **उس** نے **बارگاہے ریساں لات** میں **हاجِر** ہو کر **अर्ज़** کی : “**या**
रसूल اللَّاهُ **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ** **लोग** میرے سا� کैسا برتاؤ کر رہے
ہے ? ” **आپ** **صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَالْهُوَ سَلَّمَ** نے **इरशاد** فرمایا : “**लोग** **तुम्हारे**

^١ المستدلا بي يعلى الموصلى، الحديث: ٣٤٦٥، ج ٣، ص ٢٣٢.

^٢ صحيح البخاري، كتاب الادب، باب من كان يوم من بالله.....الخ، الحديث: ٦٠١٩.

³ صحيح البخاري، كتاب الادب، باب من كان يوم من بالله.....الخ، الحديث: ١٨٠٦.

ساتھ کےسا برتاؤ کر رہے ہیں؟” ارجمند کی : “مujhe la’n taa’n kar
rhe hain !” آپ ﷺ نے ارشاد فرمایا : “لोگوں سے
DāHā ۋەللىاڭ نے تुझ پر la’nt بھیجی !” اس نے ارجمند
کی : “آج کے ba’d میں کبھی اس نہیں کر رہا گا !” چنانچہ، وہ
شاخس جس نے بارگاہے رسالات میں شکایت کی تھی ہاجیر ہوا تو
آپ ﷺ نے ارشاد فرمایا : “�پنا سامان ٹھا
لو تumhari تکلیف ۋەللىاڭ نے دور فرمایا دی ہے !”⁽¹⁾

﴿200﴾....تم مول مأمين نے حجرت سیدنے سلام
نور مسیح سام لیلہ فی میں ثہ کہ ہمساہ کی
بکری گھر میں دا خیل ہو گیا۔ جب اس نے روٹی ٹھائی تو میں اس
کی ترک گیا اور روٹی اس کے جبڈے سے خینچ لی یہ دیکھ کر
آپ ﷺ نے ارشاد فرمایا : “تujhe is کو
تکلیف دئنا امانت ن دے گا کیونکہ یہ بھی ہمساہ کو تکلیف
دئے سے کوچھ کم نہیں !”⁽²⁾

تمت بالخير والحمد لله رب العالمين

١.....الترغيب والترهيب، كتاب البر والصلة وغيرها،باب الترهيب من اذى الحمار.....الخ
الحديث: ٣٩١١، ح ٣، ص ٢٨٧.

٢.....جامع العلوم والحكم، الحديث: الخامس عشر، ص ١٧٣.

مأخذ و مراجع

كتاب	مصنف / مؤلف	مطبوع
قرآن مجید	كلام باری تعالیٰ	مکتبۃ المدينة ۱۴۳۵ھ
ترجمۃ قرآن کنز الایمان	اعلیٰ حضرت امام احمد رضا خان رحمة الله علیہ متوفی ۱۳۴۰ھ	مکتبۃ المدينة ۱۴۳۰ھ
تفسیر روح البیان	علامہ اسماعیل حقی بررسی رحمة الله علیہ متوفی ۱۱۳۷ھ	علامہ اسماعیل حقی فرنگی رحمة الله علیہ متوفی ۱۱۳۷ھ
تفسیر قرطبي	ابو عبد الله محمد بن احمد انصاری فرنگی رحمة الله علیہ متوفی ۶۷۱ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۱۹ھ
تفسیر الدر المتنور	امام جلال الدین سیوطی شافعی رحمة الله علیہ متوفی ۹۱۱ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۰۳ھ
صحیح البخاری	امام محمد بن اسماعیل بخاری رحمة الله علیہ متوفی ۵۲۶ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۱۹ھ
صحیح مسلم	امام مسلم بن حجاج نیشابوری رحمة الله علیہ متوفی ۵۶۱ھ	دار ابن حزم بیروت ۱۴۱۹ھ
سنن الترمذی	امام محمد بن عیشی ترمذی رحمة الله علیہ متوفی ۲۲۹ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۱۴ھ
سنن أبي داود	امام ابو داود سیلمان بن اشعث سجستانی رحمة الله علیہ متوفی ۷۷۵ھ	دار احياء التراث ۱۴۲۱ھ
سنن ابن ماجه	امام محمد بن زید طبرانی ابن ماجه رحمة الله علیہ متوفی ۷۲۳ھ	دار المعرفة ۱۴۲۰ھ
المسند	امام احمد بن حنبل رحمة الله علیہ متوفی ۲۴۱ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۱۴ھ
الزهد	امام احمد بن حنبل رحمة الله علیہ متوفی ۵۲۴۱ھ	دار الغد الجدید ۱۴۲۶ھ
المصنف	امام ابو بکر عبد الرزاق بن همام رحمة الله علیہ متوفی ۵۲۱ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۲۱ھ
المصنف	امام عبدالله بن محمدابن شیبہ رحمة الله علیہ متوفی ۵۲۳۵ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۱۴ھ
مسنیابی داؤطیلسی	امام ابو داود سیلمان بن اشعث سجستانی رحمة الله علیہ متوفی ۷۲۵ھ	دار المعرفة بیروت
مسنیابی یعلیٰ	شیخ الاسلام ابو یعلیٰ احمد بن موصی صلی رحمة الله علیہ متوفی ۵۳۰۷ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۱۸ھ
المعجم الكبير	حافظ سیلمان بن احمد طبرانی رحمة الله علیہ متوفی ۳۶۰ھ	دار احياء التراث ۱۴۲۲ھ
المعجم الاوسط	حافظ سیلمان بن احمد طبرانی رحمة الله علیہ متوفی ۳۶۰ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۲۰ھ
كتاب الدعاء	حافظ سیلمان بن احمد طبرانی رحمة الله علیہ متوفی ۳۶۰ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۲۱ھ
الموسوعہ	ابو بکر عبد الله بن محمد بن ابی دنیار حمزة الله علیہ متوفی ۵۲۸۱ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۲۳ھ
حلیۃ الاولیاء	امام حافظ ابو نعیم اصفهانی رحمة الله علیہ متوفی ۴۳۱ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۱۸ھ
شعب الایمان	امام ابو بکر احمد بن حسین یقہنی رحمة الله علیہ متوفی ۴۵۸ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۲۱ھ
السنن الکبریٰ	امام ابو بکر احمد بن حسین یقہنی رحمة الله علیہ متوفی ۴۵۸ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۲۱ھ
المستدرک	امام محمد بن عبد الله حاکم رحمة الله علیہ متوفی ۴۶۰ھ	دار المعرفة ۱۴۱۸ھ
مشکوہ المصایب	علامہ ولی الدین تبریزی، متوفی ۷۴۲ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۲۱ھ
الرغیب والترہیب	امام زکی الدین منذری رحمة الله علیہ متوفی ۵۶۵ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۱۷ھ
الادب المفرد	امام محمد بن اسماعیل بخاری رحمة الله علیہ متوفی ۵۲۶ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۲۴ھ
شرح السنہ	امام أبو محمد حسین بن مسعود بیگوی متوفی ۵۱۶ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۲۴ھ
تاریخ دمشق	امام ابن عساکر رحمة الله علیہ متوفی ۵۷۲ھ	دار الفکر بیروت ۱۴۱۵ھ
کنز العمال	علامہ علی متفی بن حسام الدین هنڈی رحمة الله علیہ متوفی ۹۷۵ھ	دار الكتب العلمیة ۱۴۱۹ھ
جامع العلوم والحكم	ابو الفرج عبدالرحمن بن شہاب الدین رحمة الله علیہ متوفی ۷۹۰ھ	مکتبہ فضیلہ مکہ المکرہ

ابو عمر يوسف بن عبدالله بن عبدالبر قطبی رحمة الله عليه متوفى ٤٦٣ هـ	دار الكتب العلمية ٢٠٠٠ء	الاستذكار
امام حلال الدين سیوطی شافعی رحمة الله عليه متوفى ٩١١ هـ	دار الفكر بيروت ١٤٤٤ هـ	جامع الاحامت
امام ابو احمد عبدالله بن عدی جرجانی رحمة الله عليه متوفى ٣٦٥ هـ	دار الكتب العلمية ١٤١٨ هـ	الكامل في ضعفاء الرجال
علامہ محمد عبد الرحیم وف مناوی رحمة الله عليه متوفى ١٠٣١ هـ	دار الكتب العلمية ١٤٢٢ هـ	فيض القدير
حافظ نور الدین علی بن ابو بکر میمی رحمة الله عليه متوفی ٨٠٧ هـ	دار الفكر بيروت ١٤٢٠ هـ	صحیح الروایت
امام حافظ ابو نعیم اصفهانی رحمة الله عليه متوفی ٤٤٣ هـ	دار الكتب العلمية ١٤٢٢ هـ	معرفة الصحابة
ابوالحسن علی بن خلف بن عبد اللہ رحمة الله عليه متوفی ٤٤٩ هـ	مکتبۃ الرشید ریاض ١٤٢٠ هـ	شرح صحیح الحخاری
ابو شیش محمد بن احمد بن حداد تولی رحمة الله عليه متوفی ١٤٢١ هـ	دار ابن حزم ١٤٢١ هـ	الكتی والاسماء
ابو بکر عبدالله بن زیر حمیدی رحمة الله عليه متوفی ٢١٩ هـ	دار الكتب العلمية	المسنن
علامہ علاء الدین علی بن بلہان فارسی رحمة الله عليه متوفی ٧٣٩ هـ	دار الكتب العلمية ١٤١٧ هـ	الاحسان برتب
أبو شجاع شیرویہ بن شهردار بن شیرویہ دبلیو هندانی رحمة الله عليه متوفی ٥٠٩ هـ	دار الفكر بيروت ١٤١٨ هـ	فردوس الاخبار بما虎 الخطاب
امام ابو بکر احمد بن عمرو بن عبدالعالق بزار رحمة الله عليه متوفی ٢٩٢ هـ	مکتبۃ العلوم والحكم ١٤٢٤ هـ	بحار الرضا المعروف بمسند البار
ابوالحسن علی بن محمد حمزی رحمة الله عليه متوفی ٦٣٠ هـ	دار احياء التراث ١٤١٧ هـ	اسد الغایة فی معرفة الصحابۃ
علامہ پدر الدین ابی محمّد محمّد بن احمد عینی رحمة الله عليه متوفی ٨٥٥ هـ	دار الفكر بيروت ١٤١٨ هـ	عدمہ القاری شرح صحیح البخاری
امام حلال الدين سیوطی شافعی رحمة الله عليه متوفی ٩١١ هـ	مکتبہ مشکوکۃ الاسلامیہ	نهیہ الفرش فی الخصال موجۃ ظلل العرش

تا' ریف ڈاؤر سआڈت

ہے جرأتے سا یہ دُناؤ ایم ابڈول لہاہ بین دُمر بے جا ہی
 (معتمد فضلا 685ھ) ای رشاد فرماتے ہیں کہ ”جو
 شاخہ اعلیٰ علیہ وآلہ وسَلَمَ“ کی
 فرمائی برداری کرتا ہے دُنیا میں اس کی تا' ریف ہوتی ہے اور
 آخیزِ رات میں سआڈت ماندی سے سارِ فرماج ہوگا۔“

الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ أَنَّا بَعْدَ فَاعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَنِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

नेक 'नमाज़ी' बनने के लिये

हर जुमे'रात बा'द नमाजे मगरिब आप के यहां होने वाले दा'वते इस्लामी के हफ्तावार सुन्तों भरे इज्ञिमाअू में रिज़ाए इलाही के लिये अच्छी अच्छी निय्यतों के साथ सारी रात शिर्कत फ़रमाइये ﴿३४﴾ सुन्तों की तरबियत के लिये मदनी क़ाफ़िले में आशिकाने रसूल के साथ हर माह तीन दिन सफ़र और ﴿३५﴾ रोज़ाना जाएज़ा लेते हुए नेक आ'माल का रिसाला पुर कर के हर मदनी माह की पहली तारीख़ अपने यहां के ज़िम्मेदार को जम्म उठाने का मा'मूल बना लीजिये ।

मेरा मदनी मक्सद : “मुझे अपनी और सारी दुन्या के लोगों की इस्लाह की कोशिश करनी है । ” اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مُؤْمِنٌ अपनी इस्लाह के लिये “नेक आ 'माल” पर अमल और सारी दुन्या के लोगों की इस्लाह की कोशिश के लिये “मदनी क़ाफ़िलों” में सफ़र करना है । اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مُؤْمِنٌ